

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació
Direcció General del Patrimoni Cultural
Àrea de Coneixement i Recerca
Centre d'Informació i Documentació del Patrimoni Cultural

Memòria de la intervenció arqueològica a Sant Quintí de Taravil (Capolat, Berguedà)

Jordi Guardia

Aquests textos no poden ser copiats, utilitzar-se per a fins comercials i fer obra derivada. En cas de difusió pública, s'ha de fer citar l'autor i el Centre d'Informació i Documentació del Patrimoni Cultural.

ÍNDIX

Fitxa tècnica

Introducció.....	4
Notícia històrica.....	4
Situació i descripció de l'indret.....	6
Motius i objectius de la intervenció.....	7
Metodologia.....	7
Procés d'excavació.....	8
Descripció de les estructures.....	10
Sector A	
Sector B	
Tipologia de les inhumacions.....	44
Estudi de materials.....	51
Periodització	66
Relació entre la necròpolis i les estructures i nivells de combustió.....	72
Estudi antropològic.....	75
Conclusions.....	91
Protecció del jaciment.....	94
Bibliografia general.....	96
Llistat de les unitats estratigràfiques	
Inventari de materials	
Planimetria	

FITXA TÈCNICA

JACIMENT: Sant Quintí de Taravil o Travil

MUNICIPI: Capolat

COMARCA: Berguedà

COORDENADES UTM: X=393924 Y=4659590

CAMPANYA: 1 juny – 31 juliol 2004

TIPUS DE JACIMENT: necròpolis

CRONOLOGIA: època altmedieval

DIRECCIÓ: Jordi Guàrdia

ESTUDI DE MATERIALS: Ainhoa Pancorbo

ESTUDI ANTROPOLÒGIC: Anna Pla

DIBUIX DE CAMP: Olga Castro

REALITZACIÓ: Arqueociència Serveis Culturals SL

PROMOTOR: Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya

INTRODUCCIÓ

Entre els dies 1 de juny i 31 de juliol de 2004 ha tingut lloc una intervenció arqueològica d'urgència, en part d'un talús erosionat, sobre el qual s'erigeix l'església de Sant Quintí de Taravil i l'actual cementiri, situats al nucli de Taravil, que pertany al terme municipal de Capolat (Berguedà).

Els treballs arqueològics han estat realitzats per l'empresa Arqueociència Serveis Culturals SL i sota la direcció tècnica del Sr. Jordi Guàrdia.

En cas de contradicció, les dades que es presenten en aquesta Memòria prevaleixen sobre qualsevol altra dada, textual o gràfica, apareguda amb anterioritat sobre el mateix jaciment en informes o publicacions anteriors.

Aquesta intervenció arqueològica s'ha realitzat d'acord amb les disposicions de la Llei 9/1993, del patrimoni cultural català, i del Decret 78/2002, del Reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

NOTÍCIA HISTÒRICA

A falta de qualsevol tipus d'estudi monogràfic, les dades històriques més significatives referents a Sant Quintí de Taravil apareixen als volums VII i XII de la Catalunya Romànica:

Sant Quintí de Travil (o de **Taravil**), situada dins el terme municipal de Capolat (Berguedà), no conserva cap testimoni de la seva construcció romànica car l'edifici actual és obra de les modificacions del segles XVII i XVIII. L'església, però, és una de les més antigues, documentalment, de la comarca. Taravil o Travil fou un dels punts de la reconquesta i repoblació de la Vall de Lord, iniciada pel comte Guifré el Pelós entre els anys 872 i 878: aquesta repoblació iniciada pel comte va permetre al bisbe d'Urgell Galderic, de refer-hi també l'organització religiosa i parroquial, concretament a les esglésies de Sisquer, Castelltort, la Selva, Tentellatge, el Cint, la Mora, Valldora, la Pedra, Terrers i Travil (*Taravilde*). Alguns drets que tenia la dignitat episcopal d'Urgell a la Vall de Lord foren usurpats més tard pel comte Sunifred II d'Urgell i el bisbe Guisad II en reclamava la seva restitució l'any 948 (DD.AA., 1985).

L'església de Travil apareix mencionada documentalment a l'acta de consagració de Santa Maria de la Seu d'Urgell, document que cal considerar del final del segle X o del començament del segle XI quan, d'entre tot el conjunt de parròquies lliurades a Santa Maria, se citen les de la vall de Lord: "...*Deinde ipsas parrochias de valle Lordensis, idest ipsa Petra cum Argilers vel Siskero, cum Linars et Montecalvo, sive illa Curriz vel Mesapolo, atque Terreros sive Taravil et illo Cincto vel ipso Currizano atque illa Tintillagine vel Odera seu ipsa Moravel illa Silva atque Bisaura, harem parrochiarum cum omnibus ecclesiis vel villas sive villulis atque vilarunculis earum...*" (...Després les parròquies de la vall de Lord, o sigui, la Pedra amb Argelaguer, Sisquer amb Llinars i Montcalb, la Corriu, Moripol, Tarrés, Taravil, el Cint, Correà, Tantallatge, Ora, la Mora, la Selva i Besora, i fem donació d'aquestes parròquies amb totes les seves esglésies, viles, vilars i vilaruncule...) (DD.AA., 1992).

Imatges generals de l'actual església de Sant Quintí de Taravil i del cementiri que l'envolta, delimitat per una paret. A la part externa d'aquest mur és on va tenir lloc la intervenció arqueològica, als sectors meridional i de llevant

Sant Quintí degué perdre el seu caràcter parroquial, car en la visita efectuada al deganat de la Vall de Lord l'any 1312, no és esmentada com a tal. S'integrà als dominis de la gran i poderosa família dels Cardona i el segle XVIII era sufragània de sant Martí de Capolat, formant part de l'oficialat de Cardona. Avui l'església de Sant Quintí de Travil resta sense culte i depèn de Sant Martí de Capolat (DD.AA., 1985).

L'església i el seu entorn apareixen descrits, com a jaciment arqueològic, dins la Carta Arqueològica de la comarca del Berguedà, municipi de Capolat, inclosa dins l'Inventari del Patrimoni Arqueològic del Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (BERNADES, 2004). Aquesta fitxa també s'inclou en el Catàleg de bens mobles i immobles d'interès del municipi de Capolat, elaborat per la Societat d'Arqueologia del Berguedà. No s'havia efectuat cap intervenció arqueològica amb anterioritat en aquest indret.

SITUACIÓ I DESCRIPCIÓ DE L'INDRET

El municipi de Capolat es troba en l'extrem sud-oest de l'Alt Berguedà, ja al límit amb el Solsonès on confronta amb Navès i Guixers. Dins el Berguedà limita amb Castellar del Riu al nord, Berga i Avià a l'est i l'Espunyola al sud. Es tracta d'un territori muntanyós i encinglerat, amb nombrosos boscos, eminentment rural i de poblament disseminat.

Detall de l'estratigrafia existent al sector A abans de l'excavació arqueològica, on es pot apreciar l'existència d'una tomba (T 1), a la secció

L'antic terme parroquial de Taravil (o Travil), es troba en el sector més occidental del municipi, prop dels cingles de Taravil, que dominen la vall de l'Aigua d'Ora, i està constituït per unes poques vivendes entorn del nucli format per la masia de Casòliba i les seves dependències, l'església parroquial de Sant Quintí i el cementiri situat al voltant d'aquesta.

En aquest agrupament, a la banda de migdia, i just per sota del nivell que ocupa el conjunt format per l'actual església de Sant Quintí i el cementiri, hi havia un talús o marge, que restava de l'antic nivell que presentava el subsòl existent en aquest indret, modificat a partir de la construcció de vivendes rurals i la realització d'un camí.

Es tractava d'un marge de 2'5 m d'alçada, amb una superfície rectangular de 2 x 10'5 m. S'observava en el tall una estratigrafia composta de diversos nivells superposats horitzontalment, alguns dels quals contenien

material ceràmic i restes antropològiques de caràcter dispers. Destacava sobretot la presència d'una tomba, visible gairebé en la seva totalitat de forma lateral, composta per un sarcòfag de pedra tosca amb coberta de lloses, i situada a l'extrem del talús.

La ubicació de diverses lloses i blocs de pedra a les immediacions d'aquesta tomba i en els nivells relacionats podia significar la presència d'altres estructures de caràter funerari, i els indicis de l'antiga existència en aquest lloc d'una necròpolis alt-medieval al voltant del primitiu temple romànic (veure supra), que hauria anat desapareixent de forma progressiva en funció de les diverses remocions de terreny efectuades al llarg del temps. S'havia de parlar també, a priori, de la possibilitat d'una reutilització d'aquest espai durant un llarg lapse de temps, i de la superposició de diferents inhumacions.

Cal destacar també la presència d'un sarcòfag amb una inscripció, que es trobava reaprofitat formant part de la paret de l'actual cementiri, molt a prop del marge.

De la mateixa manera, al costat de llevant de l'església, s'apreciava un altre espai rocallós, delimitat pel mur del cementiri i el camí abans esmentat, on també es podia apreciar en secció l'existència d'estructures i material arqueològic afectats per les remocions de terreny.

L'alçada sobre el nivell del mar d'aquest jaciment és de 1277 m aproximadament.

MOTIUS I OBJECTIUS DE LA INTERVENCIÓ

La peculiar ubicació d'aquest indret, sense protecció legal ni física, situat al costat d'un camí rural, i l'evidència que el talús en pendent és una via natural pel pas de la ramaderia del lloc, amb l'erosió repetida que aquest fet provoca, eren fets que podien malmetre definitivament aquest jaciment a curt termini.

Per tant, i seguint la normativa vigent, era necessària la realització d'una intervenció arqueològica de caràcter preventiu en aquesta zona, amb l'objectiu de delimitar, excavar, documentar i valorar les restes d'interès cultural abans que fossin totalment destruïdes.

METODOLOGIA

Excavació arqueològica

En primer lloc s'ha fet l'excavació extensiva de tota la zona afectada, que inclou la de la totalitat d'estructures i nivells localitzats, així com la recuperació del material arqueològic. La intervenció s'ha realitzat sense perjudici de les possibles mesures a efectuar respecte a la consolidació de l'indret i la preservació de les estructures.

El mètode de registre de les dades facilitades per l'excavació és el proposat per E.C. Harris i per A. Carandini, modificat a partir de la pràctica arqueològica en aquest tipus de jaciments i de les circumstàncies concretes de l'excavació: per al registre objectiu dels elements i estrats exhumats s'ha realitzat una numeració correlativa d'aquests denominats individualment «unitat estratigràfica» (u.e.). Cada u.e. té una fitxa en la que s'indica la seva situació en el context general del jaciment,

la seva ubicació en les plantes i seccions, la seva definició i la seva posició física respecte a les altres unitats estratigràfiques.

En el cas de l'excavació de restes antropològiques s'ha utilitzat a més un altre tipus de fitxa referent a les principals característiques de cada enterrament, que inclou, entre d'altres variables, la situació i orientació de la tomba i l'estat de conservació dels ossos.

Paral·lelament a l'excavació s'ha efectuat una documentació planimètrica consistent en una planta topogràfica general del jaciment, així com el dibuix in situ de totes les estructures a escala 1:20 en planta i seccions. Tanmateix s'ha efectuat documentació fotogràfica exhaustiva amb suport digital de tot el procés i resultats.

El conjunt de material recuperat ha estat convenientment separat en bosses de plàstic marcades amb les sigles del jaciment i de la unitat estratigràfica de procedència, i posteriorment netejat, siglat de forma individual i inventariat. Les sigles presents a cada fragment corresponen a:

C   SQ   -   nº d'estrat / nº de peça inventariada per u.e.
Capolat   Sant Quintí

El material arqueològic inventariat es troba emmagatzemat de manera provisional als locals de l'empresa Arqueociència Serveis Culturals SL, amb seu a Manresa (Bages).

També han estat preses mostres de sediment de la ue 6.

Estudi antropològic

Amb posterioritat al treball de camp, s'ha efectuat un estudi antropològic detallat i individualitzat del conjunt de restes humanes recuperades, que ha tingut com a punts prioritaris la determinació del sexe, edat i possibles patologies quan això ha estat possible.

PROCÉS D'EXCAVACIÓ

Tot i què el conjunt d'enterraments localitzat a Sant Quintí de Taravil pertany a un únic cementiri o necròpolis d'utilització perllongada al llarg dels temps i de caràcter espacial unitari (el terreny

situat a les zones meridional i de llevant del conjunt format per l'actual església i el mur que delimita el cementiri modern), es decidí la seva divisió en dos sectors (A i B), en primer lloc per què entre els dos espais manca una porció de terreny, seccionada pels motius esmentats amb anterioritat, la qual cosa fa que s'interrompeixi físicament en aquest punt la successió natural d'enterraments, i en segon lloc, per què la intervenció arqueològica s'emmarcava inicialment només al sector sud de l'església de Sant Quintí, lloc on eren paleses les troballes que justificaven la intervenció (sector A), i no va ser fins que el Servei d'Arqueologia considerà finalitzada l'actuació en aquesta zona, quan es decidí l'excavació del sector B, motivada així mateix per evidències visuals, concretament una tomba tallada i fragments de ceràmica dispersos.

Delimitació de l'àrea d'excavació arqueològica

En el sector A l'àrea d'intervenció se centrava en la franja ubicada entre el mur de l'actual cementiri i el camí, situat a una cota de 3'60 m per sota de la mencionada paret. A la banda de llevant l'existència d'un buid testimoniava la part de l'antiga topografia que havia estat escapçada, creant-se la separació artificial existent entre els sectors A i B. La part del talús situada més a l'oest limitava amb el subsòl de terreny natural, que apareixia a nivell superficial, descartant-se per tant la continuïtat del jaciment en aquesta direcció.

Al sector B, la zona a excavar quedava delimitada entre el mur de l'actual cementiri i el camí. Al nord d'aquest indret aflorava ja el subsòl de roca, i d'haver existit enterraments, aquests havien desaparegut a causa de l'erosió.

Retirada de la capa superficial i netetja del talús

Aquesta activitat, efectuada al sector A mitjançant una màquina retro-excavadora mixta, es perllongà durant dos dies. La seva finalitat era alleugerir el procés d'excavació manual respecte del nivell de formació més recent que se superposava al jaciment. El procés finalitzà amb la documentació de la tomba 2 (veure infra), i l'evidència generalitzada de trobar-nos ja en nivells arqueològics, fet que a més quedava fonamentat en la visió directa de la secció estratigràfica obtinguda després de la neteja efectuada en el talús.

Respecte al sector B, no va ser possible la utilització de mitjans mecànics per extreure la capa vegetal, degut a la orografia complicada que presentava aquest indret, per la qual cosa el nivell superficial es retirà manualment.

Delimitació en planta

Dins el procés d'excavació, es va intentar en la mesura del possible la documentació paral·lela de les diverses tombes, estructures i nivells que podien pertànyer a un mateix període cronològic, en aquest sentit, les sepultures situades a una mateixa cota van ser delimitades, excavades i documentades des del punt de vista antropològic de forma conjunta. Desseguida es va posar de manifest un dels trets principals d'aquest jaciment, que anava en contra d'aquesta manera de procedir: la necròpolis s'havia anat creant seguint les incidències del substrat natural, que era molt desigual i irregular quant a la seva superfície, condicionant totalment la distribució de cada tomba.

Excavació fins el subsòl natural

Els treballs d'excavació i documentació es van donar per finalitzats en el moment de la localització del substrat geològic en tota la superfície corresponent a l'àrea d'excavació inicialment delimitada. Tot i això, la franja més propera a l'àrea de ponent del sector A, no va ser excavada a la part del marge del talús: el Servei d'Arqueologia considerà que ja es disposaven de dades suficients per la interpretació del jaciment i que la intervenció més urgent s'havia d'efectuar al sector B.

Tot i això, tenint en compte les reduïdes dimensions de l'àrea mencionada i el grau d'erosió en què es trobava, les possibilitats de localitzar altres restes d'interés arqueològiques en aquest espai eren molt reduïdes.

DESCRIPCIÓ DE LES ESTRUCTURES

Sector A

En aquesta zona es van identificar la majoria de les tombes de la necròpolis, així com d'altres estructures que a priori no són comunes a un lloc d'enterraments. Així mateix, des d'un principi els nivells excavats van proporcionar una quantitat de material ceràmic força notable, tret certament inusual en el cas de les necròpolis medievals.

Des del punt de vista de la distribució espacial, el sector s'articula entorn d'un mur perpendicular a la paret de l'actual cementiri, a banda i banda del qual detectem l'existència de tombes, però també una successió estratigràfica clarament diferenciada.

Des d'un inici va quedar clar és que ens trobavem en un jaciment de certa complexitat, caracteritzat per la superposició de diversos nivells d'enterrament efectuats al llarg d'un lapse de temps per determinar. Una vegada esgotat el substrat geològic com a espai sagrat, l'activitat funerària no s'havia interromput, sinò que diverses inhumacions s'havien superposat a les anteriorment existents. Una altra característica d'aquesta necròpolis era la diversitat tipològica de les tombes.

Tombes

La numeració amb que són designats els enterraments obeeix, en sentit ascendent, a l'ordre en què aquestes estructures van ser localitzades i identificades com a tomba. Com es veurà, no apareix la tomba a la que li correspondria el número 3, degut a que tot i què en un primer moment s'identificà amb aquesta numeració una estructura composta per caixa i coberta de lloses, posteriorment vam desestimar aquesta atribució, degut a la total absència de restes antropològiques al seu interior i la seva especial situació dins el jaciment (veure infra).

Encara que totes les inhumacions apareixen descrites i comentades de manera individualitzada, hi ha uns trets comuns a totes elles com són l'absència d'aixovar, i la posició del cos, que és sempre la de decúbit supí amb lleugeres variants.

En aquest sector s'han localitzat un total de tretze tombes d'inhumació (tombes 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13 i 14).

Tomba 1

Tipològicament es tracta d'una inhumació en un sarcòfag exempt (ue 13), cobert per una llosa fragmentada (ue 12). El sarcòfag presenta interiorment forma antropomorfa, retallada en la pedra tosca que li serveix de suport, amb el cap diferenciat de forma quadrada a la capçalera. La seva forma externa és rectangular amb els angles arrodonits, i el seu fons pla. En el moment de la seva localització presentava una fractura en cadascuna de les seves parets laterals.

Tot i què aquesta tomba es trobava en la secció que delimitava el jaciment en aquest punt, i per això les seves relacions estratigràfiques amb els nivells i estructures properes eren incompletes, vam poder apreciar, en el decurs de la seva excavació i posterior extracció, com la caixa de pedra, en el moment de l'enterrament, havia estat introduïda dins un retall en forma de fossa (ue 47), efectuat en el terreny natural, i cobert posteriorment amb terra (veure plànol 7).

Tomba 1. Situació d'aquest enterrament, cobert per una estratigrafia on es poden apreciar diversos blocs de pedra i cendres

Les dimensions de la caixa de pedra que contenia les restes són de 90 x 40 cm, i l'alçada de 30 cm. Les mesures del retall antropomorf intern eren de 70 cm de llarg per 22 cm d'ample. L'amplada de l'espai reservat al cap és de 15 cm.

Es troba situada a l'extrem de llevant d'aquest sector de la necròpolis, de forma gairebé paral·lela a la tomba 14, i separada d'aquesta per un bloc de roca (ue 93). Està orientada d'est a oest, amb una lleugera desviació vers el nord-est, motivada sens dubte per la posició de l'aflorament de roca natural en què es recolza (v. plànol 3).

La seva característica principal rau en què fou l'enterrament que va donar origen a la intervenció arqueològica, al trobarse parcialment visible en la secció del talús.

Una vegada retirat el sediment que cobria l'interior del sarcòfag (ue 54), es procedí a l'excavació i posterior retirada de les restes òssies dipositades al seu interior, que eren les d'un individu infantil (ue 55). Els ossos es trobaven remoguts, però l'orientació de l'esquelet a grans trets seguia l'eix longitudinal del sepulcre: crani cap a l'oest i peus a l'est.

Dins el sepulcre s'han trobat elements intrusius entre l'individu: ossos corresponents a fauna de mida molt petita (un fèmur, una tibia, fragments de dues escàpules, dues clavícules i tres ungles molt probablement de rosegador).

La preservació de l'esquelet no és gaire elevada, al voltant del 50% per als tres índexs ($IP_1=50\%$ / $IP_2=47,3\%$ / $IP_3=54,5\%$). La conservació tampoc és gaire bona, les diàfisis estan força fragmentades i només s'han recuperat 7 cossos vertebrals i alguns fragments dels hemiarcs.

L'edat, determinada a partir del desenvolupament dental i de les mesures preses en els ossos llargs, és d'aproximadament 9 mesos.

Tomba 1. Situació en planta del sarcòfag antropomorf, recolzat en un aflorament de roca (ue 93). En primer terme es pot observar la coberta, fragmentada

No s'han observat patologies

Una vegada retirades les restes antropològiques del sarcòfag, es procedí a la recuperació física d'aquest.

Tomba 2

La seva tipologia és la d'un enterrament en fossa simple. Es tractava d'un retall de forma rectangular amb els extrems arrodonits (ue 16), efectuat en un nivell de reompliment (ue 3).

Tomba 1. Detall de les restes antropològiques corresponents a un individu infantil i dipositades a l'interior del sarcòfag

Les seves dimensions eren 1'60 m de llargada, amb una amplada màxima de 44 cm a la zona de la capçalera. En realitat, es tractava del fons de la fossa, de secció còncaua, doncs només es conservava aquesta en una fondària de poc més de 10 cm. (v. plànol 8).

Fou localitzada a l'extrem de ponent d'aquest sector de la necròpolis, on es trobava ubicada de forma paral·lela a un bloc de roca natural aprofitat com a paret de la pròpia fossa. Presenta una orientació d'est a oest (v. plànol 3).

Tomba 2. Situació, en primer terme, d'aquest enterrament en fossa. Al mig de la imatge s'aprecia la coberta de la tomba 4 i el mur 3. En darrer terme, l'estrat de cendres corresponent a la ue 6

La seva excavació proporcionà la documentació de l'esquelet d'un individu adult (ue 14), que mantenia la connexió anatòmica, amb els braços estirats al llarg del cos, les mans per sobre la pelvis, i les cames estirades, paral·leles, encara que el crani es trobava desplaçat i molt fragmentat, com a conseqüència de l'afectació que havia patit la part superior de la fossa.

L'esquelet estava orientat amb el cap a l'oest i els peus a l'est. El coxal dret, els extrems distals del cúbit i radi drets i part de les vèrtebres van ser tallats per la màquina que efectuà la retirada de la capa vegetal.

L'estat de preservació és alt, però es veu reduït pel mal estat en que es troba el crani (IP₁=100% / IP₂=89,4% / IP₃=81,8%). La conservació és regular.

L'edat, determinada segons els criteris morfològics de desenvolupament de la superfície auricular està situada entre els 35- 44 anys.

S'observa una artrosi lleugera que afecta a la tuberositat radial del radi esquerre. També es detecta una fractura a l'extrem distal de la diàfisi del peroné esquerre.

Pel què fa a l'estat de salut dental, només s'ha recuperat una incisiva inferior que presenta gran quantitat de càlcul dental i un desgast de nivell 4.

Tomba 4

En principi, respòn a les característiques d'una inhumació en caixa i coberta de lloses, però ofereix la particularitat que l'espai on hauria d'haver-hi una de les lloses laterals, era ocupat en realitat per un aflorament de roca natural de forma quadrangular (ue 23), que tenia la funció de sostenir la coberta (v. plànols 5 i 8).

En el moment de la delimitació d'aquesta estructura, vam adonar-nos que les dues lloses de disposició horitzontal que formaven la coberta (ue 21), presentaven cert grau d'inclinació; això era degut a que les lloses laterals del cantó oposat a l'aflorament de roca mencionat, s'havien desplaçat i fragmentat, per la qual cosa la coberta havia lliscat per sobre d'aquestes. Pel demès, mancaven les lloses de la part de la capçalera. Les úniques lloses d'entre les verticals que mantenien la seva posició originària, eren la situada al costat del bloc de pedra (ue 22), i les dels peus.

L'excavació arqueològica en aquesta tomba posà de manifest com s'havia practicat un rebaix en forma de cista en el nivell de circulació existent en el moment d'efectuar-se l'enterrament (ue 78), revestit posteriorment amb les lloses documentades.

Les mesures internes de la cambra delimitada per lloses eren 1'66 m de llarg per 50 cm d'ample, mentre l'altura màxima assolida era de 35 cm.

Aquesta tomba s'ubica en paral·lel a dos blocs de roca natural, i, encara que situada a diferent nivell, segueix el mateix aliniament que les tombes 2, 7 i 11. La seva orientació és est-oest (v. plànol 3).

Una vegada finalitzada l'extracció del nivell de reompliment dipositat a l'interior

Tomba 2. Detall de les restes antropològiques, corresponents a un individu adult

Tomba 4. Llosa de coberta, recolzada en un aflorament de roca (ue 23)

Tomba 4. En primer terme, situació d'aquest enterrament una vegada retirada la llosa de coberta, que apareix dipositada al costat. Al fons de la imatge, darrera del mur 3, s'aprecia el nivell de cendres representat per la ue 6, que inclou algunes estructures de combustió

d'aquesta sepultura, van aparèixer les restes òssies d'un individu d'edat madura (ue 19), que mantenien la seva connexió anatòmica, amb els braços plegats sobre la cintura, les cames estirades en paral·lel, i el crani apoiat sobre el costat esquerre de la capçalera.

També vam adonar-nos com bona part d'aquest esquelet descansava sobre dues lloses planes (ue 61), que, tal i com vam comprovar posteriorment, constituïen la coberta de la tomba 9, situada a un nivell inferior. Així doncs, el dipòsit del cos enterrat a la tomba 4 va tenir lloc sobre un altre sepulcre, d'existència anterior.

L'esquelet estava en posició de decúbit supí, correctament articulat tot i que les connexions de colzes, carp, mans, tars i peus es trobaven desplaçades, fet que indica una descomposició es espai buit. El crani estava lleugerament elevat i els húmer presentaven efecte paret. Els avantbraços es creuaven per sobre la pelvis. L'esquelet estava orientat amb el crani a l'oest i els peus a l'est.

L'estat de preservació és molt alt ($IP_1=100\%$ / $IP_2=89,4\%$ / $IP_3=90,9\%$), però la conservació és regular.

Se li determina una edat entre els 35-45 anys. Per una banda la superfície auricular estaria entre els 30-44 anys i es troba el tiroides ossificat en una fase que correspondria a una edat superior als 40 anys, però d'altra banda el sacre no està acabat de fusionar a nivell de S1 i S2. També presenta lesions de tipus osteoarticular (osteòfits a totes les vèrtebres en grau moderat, hèrniees i artrosi a la careta distal de l'articulació del radi dret amb el cúbit) que tendeixen a aparèixer en edats madures.

El sexe és una mica confús, per una banda la morfologia del crani té trets tant femenins com masculins i la pelvis té característiques majoritàriament femenines. D'altra banda presenta uns relleus musculars marcats, una morfologia mandibular masculina i el tiroides ossificat. Aplicant funcions discriminants als húmer l'individu aquest es defineix com a femení.

Tomba 4. Detall d'aquest sepulcre, una vegada retirada la llosa de coberta, corresponent a un individu adult que presentava diverses patologies

Com ja s'ha dit l'individu pateix lesions de tipus osteoarticulars: osteòfits a totes les vèrtebres, més abundants a nivell cervical i que van disminuint en sentit descendent de la columna. Es troben també 3 nòduls d'Schmörl i 1 hèrnia a la cara inferior de les dorsals. Les cavitats acetabulars presenten osteoporosi i té artrosi a la careta distal de l'articulació del radi dret amb el cúbit.

A nivell oral l'individu té grans quantitats de càlcul dental sobretot a les peces mandibulars. Es troba càries a les peces 22, 23 i 38. També s'han perdut un gran nombre de dents antemortem, principalment molars (peces 26, 27, 35, 36, 37, 45, 46, 47), i gran part de la mandíbula es troba reabsorbida. Les peces que es conserven tenen un retrocés alveolar d'entre 3-6 mil·límetres i un desgast molt elevat. Finalment es troben dues fístules.

Una vegada retirades les restes antropològiques d'aquesta tomba, es procurà mantenir part de la seva estructura in situ, excepte pel que feia a les lloses que van ser necessàriament desmuntades per procedir-se a l'excavació de la tomba 9.

Tomba 5

Es tracta d'una inhumació en fossa simple (ue 27), de planta trapezial i secció plana, retallada en un nivell de reompliment. Documentem aquesta fossa de manera molt limitada, doncs aquest enterrament ens aparegué per sota del mur 2, i tallat per aquest, de manera que tan sols eren

Tomba 5. Ubicació d'aquesta inhumació, localitzada al costat de la tomba 4, en paral·lel al mur 3, i tallada pel mur 2

visibles part de les extremitats inferiors de l'esquelet de l'individu en qüestió (ue 26), que en tot cas conservaven la seva connexió anatòmica estreta, estirades en paral·lel, i orientades amb l'extrem proximal al nord i els peus al sud (v. plànol 3).

La preservació és molt baixa, només s'han recuperat les cames (IP₁=33,3% / IP₂=21% / IP₃=18%), però la conservació és força bona.

Es tracta d'un individu adult en termes generals i de sexe masculí.

La cama esquerra presenta una patologia que està pendent d'una anàlisi més detallada. A priori sembla que podria tractar-se o bé d'un tumor que afectés el teixit muscular i que al créixer envaís part de l'espai ocupat per l'os o bé que l'individu s'hagués clavat algun objecte en aquesta zona.

L'amplada màxima de la fossa, en la seva part conservada, és de de 30 cm.

La principal característica que diferencia aquesta sepultura de la resta de tombes presents en aquesta part de la necròpolis és que segueix la orientació nord-sud.

Tomba 6

La seva similitud amb la tomba 2 és força evident, tractant-se també d'una inhumació en fossa simple, consistent en un retall rectangular amb els extrems arrodonits (ue 53), efectuat en el mateix nivell, i gairebé en paral·lel a la tomba 2 (v. plànol 3).

Les dimensions són gairebé les mateixes, i també la orientació, encara que en el cas de la tomba 6, aquesta es troba una mica desplaçada en sentit sud-est, degut a la presència d'una gran llosa falcada verticalment a terra.

La única diferència rau en l'aparició de dues lloses falcades verticalment en el costat dret del retall (ue 31), recolzades precisament sobre la llosa esmentada, restes del que probablement hauria estat un revestiment intern del rebaix, que no ha perviscut en la seva totalitat.

Tomba 5. Detall de les extremitats inferiors, única part recuperada de les restes òssies corresponents a un individu adult

Tomba 6. A la imatge de l'esquerra, situació d'aquest enterrament en fossa, localitzat a un nivell superior al de la tomba 4, i al costat d'una gran llosa dreta (ue 52). A la dreta, detall de les restes antropològiques dipositades en aquesta inhumació, que eren les d'un individu adult

Una vegada extret l'escàs sediment acumulat l'interior de la fossa (ue 30), aparegué en el seu fons l'esquelet d'un individu adult (ue 21). La posició del cos era de dcúbit supí, trobant-se la major part dels ossos en connexió, amb els braços esquerre estirat al llarg del cos i les cames estirades, paral·leles. Tot i això, una part de l'extremitat superior dreta, l'atlas, l'axis, algunes cervicals, la mandíbula i algunes costelles es trobaven remogudes per sobre la pelvis.

S'ha comprovat que aquests ossos corresponen a l'individu i només es troba un element intrusiu: una epífisi de falange. El crani estava in situ, però se n'han conservat pocs fragments i en molt mal estat. La posició del cos era de decúbit supí. L'orientació era amb el crani a l'oest i els peus a l'est.

La preservació de l'esquelet és força elevada ($IP_1=100\%$ / $IP_2=84,2\%$ / $IP_3=77,2\%$), però la conservació no és gaire bona, els ossos es fragmenten molt fàcilment.

Se li determina una edat entre 25 i 35 anys segons criteris de desgast dental ja que tot i que es conservava part de la superfície auricular aquesta es trobava en molt mal estat de conservació i no se n'ha pogut definir l'estadi de desenvolupament.

Pel que fa el sexe, altra vegada es tracta d'un individu amb caràcters sexuals pobrament definits. Se li determina el sexe com a femení a partir de les funcions discriminants aplicades sobre els seus radis.

No s'han observat patologies entre els ossos recuperats. A nivell oral es troba càlcul dental en totes les peces recuperades, abundant tant per cara lingual com vestibular. Com a conseqüència d'aquest càlcul s'ha produït retrocés alveolar en la majoria de les peces trobades in situ (retrocés a les peces 32, 33, 36, 37, 45 i 46).

Tomba 7

És una inhumació feta mitjançant una petita caixa de lloses, amb coberta també de lloses, a l'estil de la tomba 4. Una vegada practicat un retall en forma de cista en un nivell preexistent (ue 35), fins arribar al terreny natural (ue 145), aquest fou revestit a la part inferior amb una llosa a la zona de la capçalera, diverses de petites als peus, i dues i tres als cantons laterals (ue 40), respectivament.

Tomba 7. A la imatge de l'esquerra, detall d'aquesta sepultura formada per una petita caixa de lloses. A la dreta, visió de les restes antropològiques dipositades al fons d'aquesta inhumació una vegada retirada la llosa de coberta i excavat el sediment present al seu interior, que eren les d'un individu subadult

Tomba 7. A dalt, situació de l'enterrament, en relació a una estructura de delimitació (ue 52), formada per lloses verticals (ue 52), amb rasa de fonamentació (ue 37), reblerta de pedres (ue 38), parcialment visibles en extensió a la imatge. A sota, estructura de la tomba una vegada retirades les despulles

Aquest conjunt fou cobert, una vegada introduïdes les despulles, per una gran llosa de disposició horitzontal (ue 39), que exercia la funció de coberta i aparegué molt fragmentada en el moment de l'excavació (v. plànol 8). Finalment, la fossa oberta es cobrí de terra (ue 144).

Les mesures internes de la cambra eren 72 cm de llargada, 22 cm d'amplada i una altura de 16 cm. Era orientada d'est a oest.

Va ser localitzada en l'extrem de ponent de la necròpolis del sector A, trobant-se aliniada amb les tombes 9 i 11, i uns 20 cm per sota de la tomba 2 (v. plànol 3).

Tal i com cabia esperar donades les dimensions de la tomba, i una vegada retirat el corresponent reompliment intern (ue 43), vam documentar les restes ossies d'un individu subadult (ue 42). L'esquelet es trobava correctament articulat amb les connexions estretes, excepte la tibia dreta que es trobava desplaçada per sobre el fèmur esquerre. La posició del cos era de decúbit supí amb el braç dret creuat per sobre el tòrax i l'esquerre paral·lel al tronc.

El crani estava orientat a l'oest, els peus a l'est i la cara mirava al sud-est. A nivell del tòrax les lloses de la tomba produïen efecte paret, fent que l'individu es trobés comprimit lateralment.

L'estat de preservació és força elevat ($IP_1=83,3\%$ / $IP_2=68,4\%$ / $IP_3=72,7\%$), però l'estat de conservació no és gaire bo, amb totes les diàfisis fragmentades.

L'edat, determinada segons criteris de desenvolupament dental, és d'aproximadament 9 mesos.

No s'observen patologies.

Una vegada retirades les restes antropològiques d'aquesta tomba, la seva estructura romangué intacta.

Tomba 8

És una inhumació en fossa simple, realitzada mitjançant un rebaix de planta rectangular amb els extrems arrodonits i la secció còncaua (ue 66), que talla un estrat amb elevat component d'escòria (ue 10), un nivell de circulació (ue 98), i un altre nivell de formació prèvia (ue 44) (v. plànol 6).

Tomba 8. Situació de la fossa, al costat del talús. Es pot apreciar la relació entre aquesta tomba i un nivell de circulació que inclou cendres (ue 98), de formació anterior

Les seves dimensions eren 1'80 x 44 cm, amb una potència de 50 cm (ue 64), fins el nivell on s'havia retallat la fossa. L'orientació era d'est a oest.

Va ser descoberta per sota del mur 3, i de forma perpendicular a aquest, en la part meridional d'aquest sector de la necròpolis, en el límit del talús, a prop d'un aflorament de roca natural (ue 97). La tomba 8 es trobava també al costat de la tomba 10, i se superposava parcialment a la tomba 12, ubicada en un nivell d'enterrament inferior (v. plànol 3). L'estratigrafia enregistrada confirmava que aquesta tomba era cronològicament an-

terior a l'edificació del mur, doncs aquest es trobava assentat uns centímetres per sobre del crani de l'individu dipositat al fons d'aquesta fossa, dificultant en gran mesura l'apreciació d'aquesta part del cos. De fet, l'excavació del seu esquelet va tenir lloc en dues fases: abans i després del desmuntatge del mur.

Tomba 8. Detall de l'esquelet, seccionat parcialment a la part del crani pel mur 3, de construcció posterior

Les restes antropològiques corresponien a un individu adult (ue 63), el qual mantenia l'esquelet articulat i en connexió estreta. El crani, degut a l'afectació abans esmentada, s'ha recuperat molt fragmentat. La posició del cos era de decúbit supí i presentava efecte paret als braços. El braç dret estava situat paral·lel al tronc, amb el palmell de la mà encarat a terra i el braç esquerre es situava per sobre el tronc i amb la mà per sobre l'húmer dret. Les extremitats inferiors eren estirades en paral·lel. L'orientació era amb el crani a l'oest i els peus a l'est.

La preservació de l'esquelet és elevada (IP₁=100% / IP₂=84,2% / IP₃=86,3%), però la conservació és molt dolenta, els ossos estan molt fragmentats i tenen la capa cortical molt malmesa per les arrels de la vegetació que hi havia en superfície.

De l'edat només es pot dir que és superior als 30 anys perquè el sacre es troba fusionat. L'estat dental és indicatiu d'una edat avançada, però no es troben molars que permetin el diagnòstic a partir del seu desgast.

Pel que fa el sexe, es tracta també d'un individu amb caràcters sexuals poc definits. Se li determina un sexe femení a partir de les funcions discriminants aplicades sobre l'húmer.

D'altra banda les patologies diagnosticades són indicatives d'una edat més aviat avançada. A nivell esquelètic s'observen osteòfits a les lumbar i un nòdul d'Schmörl. A nivell oral, l'individu té un alt grau de reabsorció mandibular (no s'ha recuperat maxil·lar), tots els premolars i molars s'han perdut antemortem. Es troben dues fístules, una en posició 43 i l'altre 44. Només s'han recuperat dues peces dentals, totes dues presenten càlcul (peces 32 i 33), i un desgast no gaire elevat.

Tomba 9

Tipològicament es tracta d'una inhumació en caixa de lloses de forma antropomorfa i coberta de lloses. L'excavació de l'estratigrafia associada a aquesta tomba permet observar com abans de procedir-se a la col·locació de les restes, es practicà un petit rebaix regular, de planta rectangular i secció de banyera (ue 80), que talla el terreny natural; l'espai creat va ser revestit posteriorment amb 10 lloses falcades verticalment a terra (ue 65), entre les quals les de la capçalera de l'enterrament ténen la particularitat d'estar situades de manera que protegeixen el cap del difunt, en clara disposició antropomorfa. Com que la caixa de lloses sobresortia molt del sòl, es creà un nou nivell mitjançant terra aportada (ue 8), que sostenia les lloses verticals. Posteriorment es clausurà el sepulcre mitjançant dues lloses de disposició horitzontal (ue 61), a modus de coberta (v. plànols 5 i 8)

Sobre part d'aquesta coberta s'efectuà posteriorment la deposició de l'esquelet corresponent a la tomba 4.

Les mesures internes de la tomba són de 1 m de llargada per 32 cm d'ample, mentre l'alçada arriba als 26 cm. La seva orientació és d'est a oest.

Es troba situada per sota de la tomba 4, i dins el mateix aliniament que les tombes 7 i 11 (v. plànol 3).

Al fons lleugerament còncav d'aquesta estructura va aparèixer, després de ser retirat el nivell de terra que el

Tomba 9. Situació d'aquest sepulcre, ubicat al mateix nivell i en paral·lel a la tomba 7, i delimitat també per les tres grans lloses verticals esmentades (ue 52)

cobria (ue 70), l'esquelet d'un individu subadult (ue 69), que mantenia part de la seva connexió anatòmica originària de decúbit supí, encara que part de les extremitats superiors i inferiors es trobaven remogudes en el moment de la seva localització. El crani es trobava sobreelevat respecte el cos, indicatiu d'efecte coixinet.

La preservació és elevada ($IP_1=83,3\%$ / $IP_2=84,2\%$ / $IP_3=86,3\%$), i la conservació en aquest cas també és bona, tot i que els ossos estaven molt bruts.

Se li determina una edat al voltant dels 4 anys segons els criteris de desenvolupament dental.

No s'observen patologies.

Una vegada retirades les restes antropològiques d'aquesta tomba, la seva estructura romangué intacta.

Tomba 10

Inhumació en fossa simple, que arriba a retallar la roca, la qual apareix incompleta, per trobar-se afectada en gran mesura pel tall produït en aquest indret de la necròpolis. La part conservada sembla correspondre a un retall de forma rectangular amb els extrems arrodonits i el fons còncav (ue 59), que aprofita un bloc de roca natural com a paret de la fossa. Possiblement aquesta tomba tenia una coberta de lloses, desapareguda ara.

Es troba orientada d'est a oest.

Se situa ocupant l'espai existent entre les tombes 1 i 8, i presenta la mateixa alineació que la tomba 1 (v. plànol 3).

Pel que respecte a l'individu dipositat en el fons d'aquest retall (ue 60), val a dir que només es conserva part de l'extremitat superior esquerra, part de la pelvis esquerra, un fragment de fèmur esquerre i algunes costelles també esquerres. L'orientació era amb el cap a l'oest i les cames a l'est i la posició del cos era de decúbit supí. El braç esquerre està creuat per sobre el tronc, havent desaparegut la resta d'evidències antropològiques.

Tomba 9. A dalt, detall de la coberta. Les lloses verticals que apareixen a la dreta, són de la tomba 4, situada per sobre. A baix, detall de la tomba, formada per una caixa de lloses amb disposició antropomorfa de la capçalera, i de l'esquelet, corresponent a un individu subadult

Tomba 10. Detall de les restes antropològiques seccionades

La preservació és molt pobre ($IP_1=25\%$ / $IP_2=31,5\%$ / $IP_3=27,2\%$) i la conservació també.

L'edat que se li determina és entre 40 i 60 anys.

Altra vegada les característiques morfològiques no permeten veure clarament si es tracta d'un individu femení o masculí. Les funcions discriminants aplicades sobre les mesures del cúbit el classifiquen com a femení.

No s'observen patologies.

Tomba 11

Aquesta tomba, tot i que es troba adscrita a la tipologia d'inhumació en caixa i coberta de lloses, aprofita també la roca natural com a element sostenidor de la seva coberta, de manera similar al cas de la tomba 4.

La seva única i gran llosa de coberta (ue 71), fou localitzada uns 20 cm per sota de la base del mur 3 (v. plànol 8). Aquesta llosa es recolzava parcialment a la roca (ue 58 i 86), com hem dit, i també en un conjunt de sis petites lloses de tamany irregular (ue 72), que farcién un retall iniciat en un nivell de circulació. Aquestes lloses no clausuraven la cambra de manera completa, denotant la precarietat d'aquesta construcció.

Tomba 11. A la imatge de l'esquerra, situació d'aquest enterrament amb la coberta, formada per una sola llosa monolítica, al mateix nivell i en paral·lel a la tomba 9. A la dreta, detall de l'estructura de la tomba, que és de tipus mixt, amb petites lloses laterals i afloraments de roca utilitzats com a suport de la coberta. Quant a l'esquelet, conserva la seva connexió anatòmica i pertany a un infant

Tomba 11. Situació d'aquest enterrament dins el conjunt del jaciment, en paral·lel a les tombes 7 i 9

Les dimensions de la cambra eren de 70 cm de llarg per 35 cm d'ample, amb una alçada de menys de 20 cm. Estava orientada d'est a oest.

Fou descoberta per sota del mur 3 i aliniada amb les tombes 7 i 9 (v. plànol 3).

L'esquelet dipositat al fons de la cambra (ue 73), es recolzava parcialment en el terreny natural i corresponia a un individu subadult que havia mantingut la seva connexió anatòmica. El cos, en posició de decúbit supí, amb el cap orientat a l'oest i els peus a l'est, presentava les cames estirades, paral·leles, amb el braç esquerre plegat sobre el tòrax i el crani tombat vers la dreta. Entre els ossos de l'individu també es troben vèrtebres de fauna i un cuboïdes pertanyent a un individu adult.

La preservació és elevada (IP₁=100% / IP₂=89,4% / IP₃=90,9%), però la conservació no és gaire bona.

Se li determina una edat al voltant dels 3 anys segons els criteris de desenvolupament dental.

No s'observen patologies.

Tomba 12

Es tracta d'una inhumació efectuada en una fossa antropomorfa certament desgastada, retallada en el terreny natural (ue 82), de planta oval i secció cònca, amb el cap diferenciat amb un retall circular. Té una coberta composta per tres grans lloses assegurades per altres lloses més petites a les juntures (ue 83), que es recolzen en un rebaix a modus d'encaix (ue 57), existent al llarg del perímetre de la planta de la sepultura (v. plànol 3).

Tomba 12. Situació d'aquesta inhumació, consistent en un retall antropomorf i coberta de lloses, a prop de la tomba 13 i per sota de la tomba 8

Per sobre de la coberta es va identificar un estrat de terra (ue 99), format amb posterioritat a l'enterrament, que era el reompliment de la part superior de la fossa.

Destaquem la presència, a la part dels peus de la tomba i a nivell de coberta, d'un amuntegament intencionat de pedres de mida petita i forma irregular (ue 92), cobertes per un gran bloc de pedra.

Les mesures internes del retall antropomorf són 1'10 m de llarg per 40 cm, amb una alçada entre el fons de la fossa i la coberta, de 20 cm. El diàmetre del rebaix circular corresponent al cap no arriba als 20 cm. Al conjunt de la tomba li correspon una orientació d'est a oest.

Aquesta estructura va ser localitzada parcialment per sota de la tomba 8, en un nivell d'enterrament cronològicament anterior (v. plànol 6).

Les despulles presents al fons de la fossa (ue 85), eren les d'un individu subadult que conservava tan sols parcialment la seva connexió anatòmica, doncs les extremitats superiors es trobaven remogudes: l'húmer dret era per sobre el fèmur esquerre i l'húmer, el cúbit i el radi esquerres es trobaven per sobre el costat esquerre del tronc però sense connexió anatòmica. La posició del cos era de decúbit supí orientat amb el crani a l'oest i els peus a l'est. El crani estava lleugerament inclinat cap el costat dret.

La preservació és força elevada ($IP_1=83,3\%$ / $IP_2=73,6\%$ / $IP_3=77,2\%$), però d'altra banda la conservació no és gaire bona. S'han recuperat les diàfisis fragmentades, i no es troben epífisis.

Se li determina una edat entre 3 i 4 anys segons els criteris de desenvolupament dental.

Tomba 12. A dalt, detall de la coberta, formada per tres lloses i pedres petites a les juntures. Aquest enterrament limita amb un grup de pedres (ue 92), i una gran llosa desplaçada. A baix, aspecte de les restes antropològiques dipositades al fons del retall, corresponents a un individu subadult

No s'observen patologies esquelètiques, però a nivell oral s'han observat dues fístules a la zona dels segons molars que comencen a formar-se (peces 17 i 27).

Una vegada retirades les restes antropològiques d'aquesta tomba, la seva estructura romangué intacta.

Tomba 13. A l'esquerra, restes estructurals conservats d'aquesta tomba, feta originàriament amb caixa de lloses. A la dreta, detall de les restes antropològiques remogudes presents a l'interior

Tomba 13

Tan sols queden restes estructurals del que devia ser una tomba feta amb caixa i coberta de lloses. En el moment de la seva delimitació, només es conservaven en la seva posició originària la llosa de capçalera i dues de les laterals (ue 84), situació comprensible per trobar-se aquesta estructura en el límit del talús.

Es troba orientada d'est a oest, i situada a prop de les tombes 11 i 13 (v. plànol 3).

L'estat en què van ser descobertes les restes antropològiques dipositades al seu fons (ue 87), sense cap tipus de connexió anatòmica i amuntegades les unes sobre les altres, feia evident que havien estat remenades en una data incerta, potser quan la tomba era encara visible en secció. Tan sols el crani romaní en la seva posició original. Tanmateix, es veia que l'esquelet estava orientat amb el crani a l'oest i els peus a l'est i corresponia a un individu subadult.

La preservació, al voltant del 50% en els tres índexs, és de les més baixes ($IP_1=41,6\%$ / $IP_2=47,3\%$ / $IP_3=54,5\%$), i la conservació és molt dolenta. Tots els ossos recuperats es troben molt fragmentats. Entre els ossos de l'individu s'han trobat restes de fauna.

Se li determina una edat al voltant dels 5 anys segons els criteris de desenvolupament dental.

No s'observen patologies.

Tomba 14

El cas d'aquesta tomba representa una excepció en aquesta necròpolis; es tracta d'una inhumació que va ser localitzada, clarament identificada, i delimitada parcialment, però que no va poder ser excavada, degut a la seva particular posició física, doncs part de la seva estructura es trobava

per sota dels murs 1 i 2 (v. plànol 3), essent necessari el desmuntatge de part de la fonamentació d'aquests per procedir-se a l'excavació de l'interior de la tomba, amb el perill d'enderrocament que això suposava. Tanmateix, es van poder documentar algunes característiques d'aquesta estructura.

La seva tipologia sembla correspondre a la d'un enterrament en sarcòfag exempt fet de pedra tosca (ue 90), que es troba fragmentat, a l'estil de la tomba 1, amb una coberta composta per tres grans lloses de disposició horitzontal (ue 89). Aquest conjunt fou introduït dins un retall practicat en la roca aprofitant l'existència del mateix bloc de roca natural on es recolza la tomba 1 (ue 93). El perímetre d'aquest retall va ser parcialment revestit mitjançant lloses de mida petita falcades verticalment (ue 102). Posteriorment, es colmatà la fossa amb la mateixa terra que s'havia extret prèviament (ue 100) (v. plànol 7).

Degut a les limitacions abans esmentades, no coneixem les dimensions exactes del conjunt format pel retall, el sarcòfag i la coberta, així com tampoc els trets de l'individu inhumat, que no vam arribar a descobrir, per la impossibilitat física de retirar el sediment acumulat (ue 91). La seva orientació és d'est a oest.

Murs

Mur 1

És una paret de pedra seca (ue 1), feta mitjançant un aparell de blocs de pedra escairats de mida mitjana i formes quadrada i rectangular, amb cert grau de desgast, disposats horitzontalment. Construït com a mur de contenció al llarg del segle XX, per evitar el progressiu esllavissament dels marges del turó on hi ha l'església i el cementiri, també delimita externament aquest espai (v. plànol 3). Degut al desnivell que presenta en tota aquesta zona el substrat

Tomba 14. Sepulcre format per un sarcòfag amb coberta de lloses, situat parcialment per sota del mur 2. A l'estratigrafia es veu el nivell de colmatació de la fossa (ue 100), i per sobre estrats amb cendres (ue 4 i 6)

Mur 1. Aspecte d'aquesta estructura al sector A

geològic, les màximes alçades d'aquesta estructura, de 60 cm de gruix, s'assoleixen precisament als costats meridional i de llevant, coincidint amb els dos sectors de l'excavació arqueològica.

Aquest mur de construcció recent, que agrupa les funcions de contenció i delimitació, no manté cap relació amb les diverses estructures o nivells arqueològics del jaciment. Fou bastit directament sobre el terreny rocós, excepte en el seu costat sud, on es fonamenta sobre una estructura preexistent, el mur 2 (v. plànols 5, 6 i 7).

Mur 2

Bona part de les restes d'aquesta estructura, predecessora del mur 1, es mantenen encara dempeus de manera desigual, per sota de l'alçat del mur 1 en gairebé tota la seva paret sud. Es tracta d'un mur rectilini (ue 7), en força mal estat pel que fa a la disposició dels blocs de pedra de forma regular i mida mitjana, lligats amb terra, que componen el seu aparell (v. plànol 3).

Fou descobert al llarg del procés d'excavació, al retirar-se el nivell superficial, documentant-se posteriorment com es troba directament assentat sobre la roca natural on aquesta aflora a una cota més alta, fonamentant-se directament sobre nivells arqueològics preexistents o tallant-los, al llarg de la resta de la seva trajectòria (v. plànols 5, 6 i 7).

En alguns trams de la part baixa del seu alçat apareixen alguns blocs de pedra en forma de banqueteta (ue 34); també s'aprecia, només en alguns indrets molt puntuals, la presència d'un nivell de pedra picada per sota de les primeres filades (ue 101).

Aquesta estructura devia ser construïda al segle XVII, de manera paral·lela a diverses reformes efectuades a l'edifici de l'església, amb l'objectiu de delimitar l'espai sagrat corresponent al nou cementiri.

La presència del mur 2 en el sector A de la intervenció arqueològica va suposar el límit de la mateixa, davant el perill que suposava continuar l'excavació per sota. En aquest sentit, valgui com a mostra la impossibilitat de completar la documentació de les tombes 5 i 14.

Mur 3

Localitzat en el decurs de l'excavació arqueològica, es tracta d'un tram de paret (ue 25), de 70 cm d'amplada, que conserva una llargada de 2 m. L'alçat conservat arriba als 40 cm de mitjana.

Mur 2. Aspecte de la base conservada d'aquesta estructura, en el tram ubicat per sobre de la tomba 4

Mur 3. A dalt, planta d'aquest mur, que separa dos àmbits independents, identificant-se un abocador de cendres a l'esquerra. A baix, ubicació d'aquest mur dins el conjunt del jaciment

Com la resta d'estructures presents al sector A, es troba tallat en la seva trajectòria en direcció sud per l'afectació patida pel talús en aquest punt (v. plànol 3).

El seu paredat està format mitjançant la simple disposició de dues filades de grans blocs de pedra de formes poligonals sense treballar. Aquestes filades segueixen la inclinació en sentit descendent de l'estrat sobre el que es troba fonamentat, en sentit descendent. No es conserven restes del seu possible lligam que, en tot cas, hauria estat constituït per argila.

Situat perpendicularment a l'alçat dels murs 1 i 2, no guarda cap tipus de relació física amb aquests, perquè la seva execució és força anterior. De fet, es fonamenta sobre un estrat (ue 10), identificat per sota de la fonamentació del mur 2 (v. plànol 8). El seu extrem nord es recolza en un aflorament de roca.

Estructura de delimitació

És de destacar, en aquest sector de la necròpolis, la presència de tres lloses de pedra de gran mesura (ue 52), falcades verticalment al terreny natural de forma intencionada, seguint una mateixa trajectòria o aliniació semi-circular (v. plànol 3). La missió d'aquests grans blocs devia ser constituïr una línia que delimités externament la necròpolis en aquesta zona, o bé una de les seves parts, potser vers alguna característica dels sebollits que justificués una divisió interna del cementiri. Al costat de la tomba 11, les lloses són substituïdes per una estructura formada amb blocs de pedra irregulars i mida petita.

El que si va quedar clar al llarg de la intervenció arqueològica és la disposició estructural d'aquestes

lloses, que tenia la finalitat de crear una terrassa artificial d'uns 1'60 m d'ample pel que respecte al sector excavat. Aquest anivellament s'aconseguia mitjançant una rasa de contenció de les lloses (ue 37), paral·lela a la seva base i excavada al subsòl, que va ser reblerta amb blocs irregulars de pedra de mida mitjana i terra (ue 38) (v. plànol 5).

Estructura de delimitació. A l'esquerra, aspecte de les tres grans lloses falcades verticalment a terra que voregen part de l'espai funerari, entorn de les tombes 7 i 9. A la dreta, detall de la rasa de fonamentació d'aquesta estructura (ue 37), i del seu rebliment de pedres (ue 38), al costat de les tombes 4 i 9

Aquesta estructura la trobem disposada entorn de les tombes 2, 4, 6, 7, 9 i 11. Segons l'estratigrafia, però, va ser aixecada abans de la construcció de les tombes 7, 9 i 11, essent la resta de les mencionades de factura posterior, doncs al menys les tombes 2 i 6, apareixen a nivell de la part superior de les lloses, quan l'aliniació formada per aquestes ja havia perdut la seva funcionalitat originària.

Focs

Amb aquesta denominació ens volem referir a un conjunt d'estructures de combustió que van ser identificades en diversos indrets del sector A de la necròpolis, sempre a llevant del mur 3, i que cal atribuir a dos moments d'utilització d'aquest espai. Es tracta en tots els casos d'una gran llosa plana, de vegades fragmentada, que trobem coberta de cendres i ubicada sobre un nivell de pas.

Foc 1

Es tracta d'una llosa plana de forma ovalada (ue 76), de 70 cm de diàmetre i fractura central, situada en el límit oriental d'aquest sector del jaciment, a prop dels murs 1 i 2 però a una cota inferior (v. plànol 3). En el moment de la seva localització es trobava recolzada en un gran aflorament de roca natural (ue 94), que també presentava

Espai situat a llevant del mur 3, consistent en un nivell de circulació amb cendres (ue 98), una estructura indeterminada de lloses (ue 18), les cubetes 1 i 2, i el foc 3

restes de cendres en la part de l'alçat en contacte amb la llosa. Aquesta disposició semblava haver estat intencionada. Es troba al mateix nivell que el Foc 2 i en relació a un extens estat de cendres (ue 6).

Foc 2

És una llosa plana (ue 75), amb els extrems angulosos i la forma irregular, de 50 cm d'amplada, i fragmentada en tres blocs, que es localitzà entre el mur 3 i una estructura indeterminada (veure infra) (v. plànol 3). Es troba al mateix nivell que el Foc 1 i en relació amb el mateix estrat de cendres (ue 6).

Foc 3

Aquest foc també respòn a una llosa plana (ue 140), originàriament de forma circular i uns 50 cm de diàmetre, amb una possible perforació central. En el moment de la seva localització es trobava partida pel mig. La diferència d'aquest fogar amb els anteriors rau en què el Foc 3 es troba relacionat amb un clar nivell d'ocupació o circulació (ue 98), i també forma part d'un conjunt d'estructures relacionades amb processos de combustió (v. plànols 3 i 8).

A dalt, conjunt d'estructures i nivells de combustió, format per la cubeta 1, en primer terme, delimitada per lloses verticals, la cubeta 2 (retall circular), i el foc 3 (llosa fragmentada). A baix, detall del foc 4, originari d'una fase anterior

Aquestes estructures es troben a les immediacions del Foc 3. Es tracta de les Cubetes 1 i 2, i d'una estructura indeterminada de lloses.

Foc 4

És el darrer foc identificat al jaciment, en un nivell inferior als anteriors, format per una altra llosa plana (ue 77), de 80 cm de diàmetre, fragmentada, de límits arrodonits, i dipositada directament sobre el substrat natural (v. plànol 3).

Cubetes de combustió

Cubeta 1

Està formada per quatre petites lloses falcades verticalment a la roca (ue 46), mitjançant un retall (ue 45), que delimiten i tanquen de manera hermètica un espai circular que contenia un rebliment de terra molt fosca, amb un elevat component de cendres (ue 49). El diàmetre de l'estructura era de 30 cm, arribant la fondària als 36 cm (v. plànol 6).

Al costat d'aquest cercle destaca la presència de dos blocs de pedra de gran envergadura, també fixats verticalment al substrat natural (ue 142).

Val a dir que tots aquests elements presentaven a la seva superfície clars indicis d'haver estat en contacte amb foc i cendres, de la mateixa manera que una gran llosa plana situada a tocar de la cubeta (ue 141), i que també devia formar part del conjunt.

Cubeta 1. Imatge en detall d'aquesta estructura, situada en primer terme, a l'esquerra, per sota del mur 2. Aquesta cubeta presenta una unitat cerològica amb la cubeta 2, visible al centre de la imatge, amb el foc 3 i el nivell 98, identificable pel seu color fosc i la seva textura cendrosa

La Cubeta 1 (C-1), es troba al costat de la Cubeta 2 (C-2). Ambdues estructures es troben al mateix nivell, i relacionades amb el Foc 3, l'estructura indeterminada de lloses, i el nivell de circulació 98 (v. plànol 3).

Cubeta 2

Tot i que és possible que originàriament desenvolupessin la mateixa funció, l'aspecte físic de la Cubeta 2 no era el mateix que el de la C-1. La C-2 està formada per un retall de planta circular de 50 cm de diàmetre màxim (ue 50), que té una secció còncaua i el fons pla, amb una fondària de 20 cm. (v. plànols 6 i 8). A l'interior d'aquest rebaix hi havia un sediment de característiques similars al que contenia la C-1, és a dir, una terra molt fosca i cendrosa (ue 56).

Sembla que originalment aquest retall podia haver estat revestit de petites lloses a l'estil de la C-1, com així ho testimonia la troballa d'algunes llosetes fragmentades que es trobaven adossades a la paret del retall.

Estructura indeterminada. D'esquerra a dreta i de dalt a baix: delimitació de les lloses laterals, excavació de l'interior de l'estructura, i imatge final amb les dues lloses verticals integrades en el seu nivell, amb les cubetes. També s'observa la situació de la tomba 1

Com ja s'ha esmentat amb anterioritat, la Cubeta 2, situada entre el Foc 3 i la C-1, forma una unitat estructural i funcional amb aquests altres elements i amb el nivell 98.

Estructura indeterminada

S'han fet diferents referències a aquest element, localitzat a la dreta del mur 3, i ubicat estratigràficament per sobre del nivell de la tomba 1 (v. plànol 3). En el moment de la seva delimitació, creiem que podia ser una tomba similar a d'altres documentades en aquesta necròpolis, doncs per les dimensions i estructuralment semblava respondre a la tipologia d'inhumació en caixa de lloses. De fet, només mancaven la llosa o lloses d'un dels costats laterals precisament en l'indret que coincidia amb el límit del talús, documentant-se un grup de cinc lloses (ue 18), que semblaven falcades verticalment a terra, i per sobre un grup de quatre que semblaven cobrir l'estructura.

Al llarg del procés d'excavació, però, vam adonar-nos que les suposades lloses de cobriment en realitat no s'assentaven sobre les laterals, sinó que més aviat semblaven dipositades sense més

sobre el nivell de reompliment que s'adossava a les lloses laterals (ue 143), i que d'aquestes només dues de la banda nord es trobaven falcades i recolzades directament sobre un aflorament de roca (ue 93), el qual servia de fons de l'estructura, essent la resta remogudes. Val a dir que en un moment posterior s'excavà la fossa de la tomba 1 a la banda oposada d'aquest mateix aflorament.

També destacava el fet de la total absència de restes antropològiques dins d'aquesta estructura. Deixant oberta la remota possibilitat que de tractar-se d'una tomba, les restes haguessin estat retirades, o que la possible estructura de tomba no hagués arribat a contenir mai un sebollit, ens inclinem més per la possibilitat que aquest element hagués desenvolupat una funció diferent a la de sepultura.

Aquesta altra funció hauria esdevingut en relació als mateixos processos de combustió desenvolupats pel Foc 3 i les C-1 i 2 (veure supra), interactuant tots aquests elements a partir del nivell de circulació 98. La mateixa presència de restes d'aquest nivell tallat per la base de les lloses conservades, i les evidències que presentava la superfície d'aquestes d'haver estat en contacte amb foc i cendres, són dades que apunten en aquesta direcció.

La tipologia original de l'estructura de lloses que ens ocupa és de difícil interpretació, degut a l'estat incomplet i fragmentari que presentava, però podria tractar-se de les restes d'una gran cubeta que delimités un espai intern força ampli d'elevada capacitat (uns 40 cm d'alçada a partir de l'altura de les lloses verticals), no preservat degut a les remocions produïdes en aquest sector del jaciment al fer-se tombes posteriorment.

Sector B

Mur 1. Aspecte d'aquesta estructura al sector B

Aquesta zona se situa a la banda de llevant de l'església, immediatament al costat de la vessant externa del mur que delimita l'actual cementiri parroquial.

La principal característica que diferencia aquest sector de l'anterior és que aquí ens trobem en un espai ocupat únicament per estructures o unitats funeràries, sense la presència de nivells d'ocupació, estrats de cendres o d'altres estructures com ara murs o cubetes de combustió, tal i com succeïa al sector A. També

cal destacar, en clara contradicció amb la zona sud de la necròpolis, la presència gairebé testimonial del material ceràmic en el sector B.

El fet que si comparteix aquest sector amb l'anterior és l'evidència que el conglomerat de roca que li serveix de base també va ser seccionat, com així ho testimonia el fet que diverses tombes localitzades apareixen amb la seva estructura incompleta a la zona dels peus, amb la desaparició parcial de la part baixa dels esquelets.

Tombes

En aquesta àrea s'han localitzat un total de vuit tombes d'inhumació (tombes 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21 i 22), numerades de forma correlativa a les excavades al sector A, i segons l'ordre d'aparició.

Tomba 15

Tipològicament es tracta d'una inhumació en fossa simple, que no s'ha conservat totalment, per trobar-se afectada de manera parcial pel tall produït en aquest indret de la necròpolis.

El rebaix corresponent a aquesta tomba, de planta rectangular amb la capçalera arrodonida (ue 122), s'efectuà en un estrat preexistent (ue 103), alhora que s'aprofitava també com a paret de la capçalera un aflorament de roca natural (v. plànol 9).

Tomba 15. A l'esquerra, situació d'aquest enterrament en fossa, localitzat entre les tombes 16 i 18, i amb la mateixa orientació que aquestes. A la dreta, detall de les restes antropològiques, que mantenien la seva connexió anatòmica, però es trobaven tallades a l'altura de les extremitats inferiors. Es tractava de l'esquelet d'un individu adult

L'amplada de la fossa, de secció còncaua, és de 40 cm, i la longitud conservada, de 1'40 m. Es troba orientada de nord-oest a sud-est, ocupant l'espai que hi ha al peu del promontori rocallós que ocupa el nivell superior del sector B (v. plànol 4). Estratigràficament se superposava parcialment a la tomba 20, ubicada en un nivell d'enterrament inferior.

Després de l'excavació i posterior retirada del sediment acumulat a l'interior del retall (ue 112), es documentà l'esquelet articulat d'un individu adult (ue 111), que descansava parcialment sobre la roca, i que mantenia la seva connexió estreta fins a l'alçada dels dos fèmurs, que van aparèixer seccionats. Precissament la visió directa d'un d'aquests ossos en la secció del talús, era una de les causes que havia motivat la intervenció en aquest sector.

El cos, en posició de decúbit supí, mantenia els braços en paral·lel al tronc, els avantbraços dirigits a la pelvis i per sobre aquesta es creuaven les mans, la dreta per sobre l'esquerra amb els palmells encarats a terra. Les cames eren estirades en paral·lel. L'orientació del crani era cap a l'oest i els peus cap a l'est. Per la seva banda, el crani es trobava inclinat sobre el costat esquerre de la capçalera, amb la cara mirant al nord.

La preservació de l'esquelet és força elevada ($IP_1=66,6\%$ / $IP_2=73,6\%$ / $IP_3=77,2\%$), tot i que l'individu es troba tallat a la meitat dels fèmurs per les màquines que van rebaixar el terreny. La conservació és bona, però la capa cortical dels ossos es troba molt malmesa per les arrels de la vegetació que hi havia a la zona.

Pel que fa l'edat, tant les sutures cranials, com la superfície auricular de l'ilium, com el desgast dental, indiquen que es troba en fase d'edat madura, entre 40 i 49 anys.

D'altra banda, es tracta d'un individu molt robust, amb els relleus musculars molt marcats i caràcters sexuals hipermasculins.

Així mateix, les patologies diagnosticades són indicatives d'una edat avançada. A nivell esquelètic s'observa que s'inicia la formació d'osteòfits tant a dorsals com a lumbar i s'observen dos nòduls d'Schmörll (un per cara superior i l'altre per cara inferior) en una dorsal.

A nivell oral, l'individu presenta dues pèrdues dentals antemortem amb reabsorció dels alvèols. El desgast és molt elevat en totes les peces i també ho és el grau de retrocés alveolar, especialment a la mandíbula. S'observa càries que afecta tota la corona en 5 peces dentals. Es troben 3 fístules, una en posició 13, una en posició 23 i una més estesa que ocuparia les posicions 26 i 27.

Tomba 16. Situació d'aquest enterrament en fossa, ubicat al costat de la tomba 15, i amb la seva mateixa orientació

Dins la fossa també s'han trobat restes d'un individu subadult que s'ha anomenat CSQ 15b. Són fragments del crani i fragments d'un fèmur d'un infantil I d'aproximadament 18 mesos.

Tomba 16

És també un enterrament en fossa simple, similar a l'anterior en quasi totes les seves característiques. De fet, la única diferència rau en el grau de conservació de les despulles dipositades al seu interior, que en aquest cas és menor.

La tomba 16 es troba situada a menys de 1 m de la tomba 15, en paral·lel a aquesta, seguint la seva mateixa orientació, i al peu del mateix bloc de roca (v. plànols 4 i 9). La fossa (ue 123), amida 46 cm d'ample, i conserva una llargada de 80 cm

Tomba 16. A l'esquerra, imatge general de les restes antropològiques de caràcter dispers, localitzades en aquest enterrament. A la dreta, detall de la zona del crani

L'esquelet localitzat en aquest enterrament havia quedat reduït a un conjunt d'ossos dispersos (ue 113), entre els quals es podien identificar encara parts de les extremitats superiors i inferiors. El crani era la part millor conservada, i es trobava dipositat sobre una roca plana.

En tot cas, es tracta d'un individu subadult. La posició del cos era de decúbit supí, orientat amb el crani a l'oest i els peus a l'est.

La preservació és molt baixa ($IP_1=33,3\%$ / $IP_2=36,8\%$ / $IP_3=45,4\%$) i la conservació no és gens bona. S'han recuperat molts pocs ossos i molt fragmentats. En molts casos es tracta d'astelles que no es poden identificar.

Se li determina una edat al voltant dels 7 anys segons els criteris de desenvolupament dental.

No s'observen patologies.

Tomba 17

Si fins ara hem adscrit cadascuna de les tombes aparegudes a una tipologia determinada, en aquest cas, degut a les condicions de desgast i afectació que presenta aquest enterrament, se'ns fa difícil dir de quin tipus es tracta. Eren les restes d'un rebaix efectuat en el terreny natural (ue 145), del qual només s'havia conservat la part de la capçalera, que originàriament devia estar revestit amb lloses falcades verticalment a terra, de les quals només en quedaven tres de les laterals (ue 105). El fons de la fossa era pla (v. plànol 4).

Tomba 18. Restes d'aquesta inhumació, conservada tan sols a la part de la capçalera, i on es van identificar tan sols els peus d'un individu adult

Sembla que es tracta d'una tipologia mixta d'inhumació, excavada parcialment en la roca, i assegurada lateralment amb lloses a les zones on hi havia tapàs. Debia tenir una coberta de lloses, que no ha perviscut.

A l'interior d'aquesta estructura hi havia les restes del sediment produït amb posterioritat a l'enterrament, només en la part de la capçalera. Precissament en aquest indret van aparèixer els ossos del dos peus d'un esquelet (ue 146), com a única resta antropològica, orientats d'oest a est, és a dir, a l'inrevés de la resta d'inhumacions. Concretament, eren fragments del calcani dret i de l'esquerre, dos fragments de metatarsians i fragments dels 3 cuneïformes d'un individu subadult. La major part de l'espai que havia estat ocupat per la cambra era cobert pel nivell superficial.

S'han aplicat funcions discriminants a les mesures preses al calcani esquerre, que han classificat les restes com a pertanyents a un individu masculí.

Tomba 18

Es tracta de les restes d'un enterrament doble en una sola fossa simple, únicament conservada en la part de la capçalera, formada per un retall de forma ovalada (ue 124), efectuat en el mateix nivell de reompliment on s'havien excavat les tombes 15 i 16 (v. plànol 4).

Aquesta tomba, de difícil identificació, mantenia una fondària de 10 cm. La seva orientació era de nord-oest a sud-oest.

La particularitat d'aquest sepulcre és que les restes dels esquelets dels dos individus (ue 108 i 109, respectivament), d'edat subadulta, descansaven directament sobre un grup de lloses planes (ue 138), disposades horitzontalment al fons de la part conservada de la fossa. Per la seva banda, aquests blocs es recolzaven directament sobre les lloses que formaven la coberta de la tomba 22 (v. plànol 9).

Tomba 18. A dalt, situació d'aquest enterrament doble, al costat de la tomba 15. A baix, detall dels dos cranis

Els dos cossos, col·locats l'un al costat de l'altre en paral·lel, mantenien tan sols el crani i part de les extremitats superiors in situ, havent desaparegut la resta del cos pels mateixos motius que havien afectat les tombes 15 i 16.

Les poques restes que es troben indiquen que la posició dels cossos seria de decúbit supí, amb els cranis orientats a l'oest. Tant la preservació com la conservació són molt pobres.

Un d'ells (CSQ 18a), conserva el crani molt malmès, restes de la mandíbula, fragments de les diàfisis dels dos húmer i fragments de la diàfisi del radi esquerre.

L'altre (CSQ 18b), conserva també el crani molt malmès, la mandíbula i la diàfisi de l'húmer esquerre.

Se'ls ha pogut determinar l'edat, ja que s'ha recuperat la mandíbula amb diverses peces dentals. En tots dos estaria situada entre els 3 i 4 anys.

Tomba 19

En aquest cas ens trobem en una situació similar a la de la tomba 17 quant a la dificultat d'interpretació de la seva tipologia. El que queda clar és que el sepulcre era fet en funció d'un retall de forma rectangular amb els extrems arrodonits (ue 133), excavat a la roca, que presentava la mateixa orientació que les tombes 20 i 21 d'aquest sector de la necròpolis (v. plànol 4). La coberta, en cas d'existir, no s'havia conservat.

Tomba 19. Detall d'aquesta inhumació, amb les restes òssies conservades dipositades al seu interior

Les restes antropològiques conservades al fons de la tomba corresponen a un individu adult (ue 131), i tot i trobar-se in situ, es reduïen a part de la pelvis i alguns fragments d'ossos de les extremitats superiors i inferiors. Els corresponents a la part superior del cos es trobaven remoguts. La posició del cos era de decúbit supí i l'orientació era d'oest a est.

La preservació de l'esquelet és molt baixa, no supera el 40% en cap dels índexs ($IP_1=33,3\%$ / $IP_2=36,8\%$ / $IP_3=31,8\%$), i la conservació és també pobre, la capa cortical dels ossos es troba molt malmesa per les arrels de la vegetació que hi havia a la zona.

Tot i que s'ha recuperat el coxal esquerre pràcticament sencer, la mala conservació no ha permès utilitzar la superfície auricular de l'ilium per al diagnòstic d'edat. Si que ha estat útil per diagnosticar-ne el sexe com a femení. Per tant només es pot dir que es tracta d'un individu adult en termes generals i de sexe femení.

Tomba 20

La seva tipologia és la d'un enterrament retallat a la roca de forma antropomorfa (ue 116), amb coberta formada per dues lloses planes (ue 115), que es recolzen en un rebaix a modus d'encaix (ue 139), existent al llarg del perímetre de la planta del sepulcre (v. plànol 13).

Per sobre de la coberta es va identificar un estrat de terra (ue 128), format amb posterioritat a l'enterrament, que era el reompliment de la part superior de la fossa retallada en la roca (v. plànol 9).

Aquesta estructura va ser localitzada parcialment per sota de la tomba 15, en un nivell d'enterrament cronològicament anterior, i li correspon una orientació est-oest.

Tomba 20. A l'esquerra, detall de la coberta d'aquest sepulcre, formada per dues lloses i encaixada al terreny natural. A la dreta, imatge de la tomba una vegada retirada la coberta, apreciant-se el retall antropomorfe excavat a la roca, que contenia les despulles d'un individu subadult, aparegut amb un elevat grau de desconexió anatòmica

Les mesures internes del retall antropomorf que configura el perímetre del sepulcre, de secció trapezial, són 70 cm de llargada i 25 cm d'amplada a la zona de les espatlles, amb una altura de 30 cm. L'amplada de l'espai reservat al cap, que apareix diferenciat en forma arrodonida a la capçalera, és de 16 cm.

Tomba 20. Situació d'aquesta inhumació excavada a la roca mitjançant un retall antropomorf i localitzada al sector B, en paral·lel a les tombes 21 i 22, que a la imatge encara conserven la coberta

Una vegada extret el sediment que cobria tot l'interior del retall antropomorf (ue 129), es procedí a l'excavació i posterior retirada de les restes òssies dipositades al seu interior, que eren les d'un individu subadult (ue 117), aparegudes amb un elevat grau de desconexió anatòmica.

La posició del cos era de decúbit supí, amb la cama dreta lleugerament flexionada. El cos es trobava orientat amb el crani a l'oest i els peus a l'est, i la cara mirava a l'est. El crani es trobava sobreelevat respecte al cos.

La preservació és força pobre, no supera el 50% en cap cas ($IP_1=41,6\%$ / $IP_2=36,8\%$ / $IP_3=45,4\%$), i la conservació no és gaire bona. S'han recuperat les diàfisis fragmentades, i no es troben epífisis.

Se li determina una edat al voltant d'un any segons els criteris de desenvolupament dental.

No s'observen patologies.

Després de ser retirades les restes antropològiques d'aquesta tomba, la seva estructura es va mantenir intacta.

Tomba 21

Aquest enterrament presenta la mateixa tipologia que la tomba 1 del sector A, amb algunes variants derivades de la forma i dimensions. Degut a la seva localització i delimitació en el decurs de l'excavació practicada en aquest sector, va ser possible un estudi més acurat en aquest cas pel que fa a l'estratigrafia associada a aquesta estructura funerària.

Com en el cas referenciat, es tracta tipològicament d'una inhumació en sarcòfag exempt de forma antropomorfa retallada en pedra tosca, on el cap apareix diferenciat de forma quadrada a la capçalera (ue 118). Tant el perímetre extern del sarcòfag com el seu retall antropomorf intern

Tomba 21. A l'esquerra, imatge de la coberta d'aquest enterrament, formada per una llosa monolítica, sobre la que es recolza la coberta de la tomba 22, de construcció posterior. A la dreta, detall del sarcòfag antropomorf de la tomba, falcat amb lloses verticals dins una fossa. Al seu interior es van excavar les restes antropològiques d'un individu subadult, trobades en desconexió. A la part inferior de la imatge, esquelet de la tomba 22

adopten una forma trapezoidal allargada, amb les cantonades lleugerament arrodonides i el fons pla.

Les mesures externes del sarcòfag són de 70 cm de llarg per 30 cm d'ample, i l'alçada de 20 cm. Les dimensions del retall antropomorf intern arriben als 24 cm de llargada, i als 14 cm d'amplada a la zona de les espatlles, mentre l'altura és de 12 cm. L'amplada de l'espai reservat al cap és de 10 cm.

Es troba situada a l'extrem meridional d'aquest sector de la necròpolis, al peu del mur 1, per sota de la tomba 18 i al costat de la tomba 22. Està orientada d'est a oest.

Tomba 21. Situació d'aquesta tomba, ubicada al peu del mur 1, paral·lela a la tomba 22, i amb la mateixa orientació que la tomba 20

En el moment de la seva localització encara mantenia la coberta in situ (v. plànol 13), formada per una sola llosa plana de forma irregular (ue 130); el conjunt del sarcòfag i la coberta es trobaven dipositats en una fossa de forma oval retallada en el tapàs (ue 137), reomplerta posteriorment (ue 107), i revestida en part del seu perímetre per un conjunt de petites lloses falcades verticalment a terra (ue 119), probablement amb la intenció d'assegurar la immobilitat del sarcòfag, de manera similar a la tomba 14 (v. plànol 9).

Després del buidatge del sediment de terra acumulat a l'interior del sarcòfag (ue 132), van aparèixer les restes humanes corresponents a un individu perinatal, en total desconexió anatòmica (ue 120). Tot i així, a grans trets es pot dir que seguia la orientació del sepulcre, el crani a l'oest i els peus a l'est.

La preservació és molt bona, s'han recuperat pràcticament tots els ossos ($IP_1=100\%$ / $IP_2=94,7\%$ / $IP_3=95,4\%$). L'estat de conservació és també molt bo, es troben tots els ossos sencers i en molt bon estat físic.

Se li determina una edat que se situaria al voltant dels set o vuit mesos de gestació, per tant, possiblement es tractaria d'un nen prematur.

No s'observen patologies.

Una vegada retirades les restes antropològiques del sarcòfag, es procedí a la recuperació física d'aquest. Pel demés, l'estructura d'aquesta tomba romangué intacta.

Tomba 22

Es tracta d'una inhumació en fossa simple (ue 121), excavada a la roca, amb coberta de lloses (ue 114) (v. plànol 12). La fossa té una planta rectangular amb els extrems arrodonits i secció lleugerament còncaua, que talla parcialment una de les parets de la fossa on va ser dipositat el sarcòfag corresponent a la tomba 1 (ue 137), de tal manera que el fons del retall s'ubica en paral·lel i al costat de d'una de les parets del sarcòfag de la tomba 1, però sense arribar a assolir el nivell de la base d'aquest (v. plànol 9).

Per altra banda, per sobre de les lloses de coberta d'aquesta tomba, es va dipositar en un moment posterior la inhumació doble que correspòn a la tomba 18.

Després de l'excavació i retirada del sediment conservat a l'interior d'aquesta fossa (ue 134), van aparèixer les restes humanes corresponents a un infant, amb posició de decúbit supí, que havien mantingut la seva connexió anatòmica amb excepció de les extremitats inferiors: els braços eren plegats sobre la cintura i el crani es trobava lleugerament inclinat vers la dreta. Seguia una orientació amb el crani a l'oest i els peus a l'est.

La preservació és molt baixa, no s'han recuperat pràcticament ossos de les extremitats inferiors ($IP_1=41,6\%$ / $IP_2=47,3\%$ / $IP_3=54,5\%$), i l'estat en què es troben és molt dolent.

Se li determina una edat al voltant dels divuit mesos.

No s'observen patologies.

Tomba 22. Visió general de les tombes 21 i 22. Aquesta darrera és una fossa coberta per una llosa. A l'interior es van documentar les restes de l'esquelet d'un individu subadult, que mantenia la connexió anatòmica

Murs

Mur 1

És la mateixa estructura documentada en el sector A (ue 1), amb la diferència que aquí no es fonamenta sobre un mur preexistent, sinò que ho fa directament sobre el sòl de roca (ue 136) (v. plànols 4 i 9).

TIPOLOGIA DE LES INHUMACIONS

A la necròpolis de Sant Quintí de Taravil trobem sis tipologies d'enterrament diferenciades, tot i què en el cas d'algunes tombes, degut a que la seva estructura s'ha trobat incompleta, la seva identificació no resulta clara. De tota manera cal ser prudent a l'hora d'atribuir cronologies massa precises a una necròpolis simplement a partir de les precisions tipològiques, donat que existeixen llargues pervivències pel que fa als tipus d'enterrament que es podem mantenir de manera força uniforme al llarg de períodes cronològics relativament llargs.

A continuació oferim una classificació per un cert ordre cronològic, a partir de l'estratigrafia documentada en l'excavació de la necròpolis. Donada la coexistència sovint d'algunes tipologies, val a dir que les tombes excavades a la roca, els sarcòfags i les tombes de lloses eren tres expressions d'una mateixa realitat social i cultural. Per això podem trobar aquestes formes al llarg de tot el període altmedieval i gairebé en totes les comarques catalanes. A Catalunya, el fet que hom fes un tipus de tomba o l'altre depenia en primer lloc de les característiques del sòl, i, potser, molt en segon lloc, de la tradició cultural o del nivell social de la persona sebollida. Això no impedeix que en certs moments no hi pogués haver una certa preferència, per part de la gent més poderosa, per les tombes excavades a la roca o pels sarcòfags (BOLÒS, 1998).

TIPUS 1. Inhumacions en sarcòfag exempt de forma antropomorfa amb coberta de lloses: tombes 1, 14 i 21

Tot i tenint en compte les precissions anteriorment esmentades, sembla que es tracta de les tombes més antigues de la necròpolis, segons la seqüència estratigràfica, però també la morfologia: els sarcòfags antropomorfs suposen una derivació senzilla dels sarcòfags paleocristians i dels sarcòfags monolítics tardoromans sense decoració, i podrien ser cronològicament anteriors a les tombes antropomorfes excavades a la roca, que reproduïxen la seva forma.

A l'esquerra, tomba 1. En aquesta imatge s'observa l'estructura de la caixa o sarcòfag antropomorf, amb la capçalera diferenciada mitjançant un rebaix quadrangular fet de pedra tosca i fragmentat pel mig, una vegada retirada la llosa de coberta i excavades les restes antropològiques. A la dreta, tomba 21. Es tracta d'un altre exponent de sarcòfag exempt de forma antropomorfa amb coberta de lloses, en aquest cas amb la capçalera diferenciada amb un rebaix circular

Es tracta d'una forma de sepultura luxosa. En el nostre cas tenim dos sarcòfags sencers de reduïdes dimensions per tractar-se de sepultures de nens, que pertanyen a la Fase I d'utilització de la necròpolis.

Cal ressaltar la importància d'aquestes dues troballes, car no tenim notícia d'altres sarcòfags d'aquestes característiques, destinats a contenir les despulles d'infants o neonats. És més, la majoria de sarcòfags exempts amb el cap diferenciat, conservats a Catalunya i datats en època medieval pertanyen a individus adults i no han estat localitzats in situ, en el decurs d'excavacions arqueològiques, sinó que han estat trobats al costat o a l'interior d'esglésies, en indrets on havien estat dipositats, ja buïds, de manera secundària. És el cas de Sant Pere Molanta i Sant Pau d'Ordal, a l'Alt Penedès (BOLÒS, 1992a i b, respectivament), i de Vulpellac, al Baix Empordà (BOLÒS, 1989).

Ara bé, els dos sarcòfags infantils localitzats a Sant Quintí de Taravil difereixen en bona mesura dels citats, no només pel que fa a les dimensions, sinó pel que respecte al tipus de pedra emprat, la forma, i el dibuix que correspon al cap.

De forma subsidiària, cal mencionar també la presència d'un fragment dels peus o la capçalera d'un sarcòfag de planta rectangular i grans dimensions, que presentava una incisió en forma de creu, i que es trobava integrat a la part superior de l'alçat del mur 1. Suposem que aquest fragment procedeix de la part no conservada de la mateixa necròpolis. De la mateixa manera que els sarcòfags de les tombes 1 i 21, fou enretirat per la seva conservació.

De tot això deduïm que els sarcòfags exempts tenien una important presència a la necròpolis de Taravil.

TIPUS 2. Inhumacions en tomba antropomorfa excavada a la roca amb coberta de lloses: tombes 12, 19 i 20

L'adscripció cronològica comúment acceptada per aquest tipus d'enterraments és entre els segles IX-XI. Tot i això, les tombes o fosses excavades a la roca de forma antropomorfa i amb el cap diferenciat dins la capçalera (també denominades "olerdolanes"), poden ésser relacionades molt sovint amb edificis eclesiàstics. La proximitat a una església permet d'establir una datació entre els segles X i XII. Hi ha tombes d'aquesta tipologia que podem relacionar amb esglésies preromàniques (Obiols, al Berguedà), i amb esglésies romàniques, i fins i tot fetes al segle XII (Sant Martí de Lleida).

A l'esquerra, tomba 12 (sector A). Es pot observar l'estat de les restes antropològiques en el moment de la seva excavació, una vegada retirades les tres lloses que formaven la coberta del sepulcre. També s'aprecia el retall antropomorf efectuat en el sòl, que constituïa la secció de la tomba. A la dreta, tomba 20 (sector B), amb les mateixes característiques tipològiques

En relació als paral·lels, es poden trobar al conjunt monumental de les Esglésies de Sant Pere de Terrassa (MORO/TUSET, 2001), a la necròpolis de l'església vella de Sant Menna a Sentmenat (ROIG/COLL/MOLINA, 1995), a l'església de Sant Julià d'Altura a Sabadell (ROIG/COLL, 2003), o a la necròpolis de l'Esquerda (OLLICH, 1982). Recentment, ha aparegut un nou exemple d'aquest tipus d'estructura funerària a la necròpolis del carrer Puig i Cadafalch, 42, a Terrassa (GUTIÉRREZ, 2005). En general, dins les nostres comarques són força abundoses a la Catalunya central.

TIPUS 3. Inhumacions en tomba de fossa simple excavada al sòl amb coberta de lloses: tombes 10 i 22.

La diferència amb el TIPUS 2 és la naturalesa del terreny, que en aquest cas és el terra argilós, però igualment estèril, i l'absència de retall de forma antropomorfa, substituït aquí per una fossa simple.

A l'esquerra, tomba 10. Suposem que aquesta inhumació, situada al costat de la tomba 1, i de la qual només s'identificà la meitat de la fossa i part de l'esquelet, tenia una coberta de lloses. A la dreta, tomba 22, adossada a la tomba 21, i composta per una fossa i coberta amb llosa

S'ha afirmat, allà on s'han pogut establir comparacions (BAILLY-MAITRE, 1985), que aquestes fosses buidades a terra són més antigues que les caixes i cistes fetes amb pedres o lloses.

TIPUS 4. Inhumacions en tomba de caixa de lloses de disposició antropomorfa amb coberta de lloses: tomba 9.

És una evolució de les tombes antropomorfes excavades a la roca: allà on no hi havia roques on buidar la tomba, l'enterrament es feia amb lloses. És per això que en els inicis dels estudis de les necròpolis es donà un cronologia anterior als sepulcres excavats a la roca, perquè les tombes de lloses es trobaven en nivells superiors, als cementiris on coincidien les dues tipologies.

És de planta rectangular amb enquadrament per al cap. La forma antropomorfa ve donada per la col·locació de dues pedres a banda i banda del cap del difunt. Les lloses són primes i relativament regularitzades. Aquest darrer tret és segurament el més significatiu ja que permet acotar una mica la cronologia d'aquest tipus de tomba de la que s'han pogut localitzar diversos paral·lels.

Així, es documenten tombes de cista antropomorfa, tot i que fetes amb blocs de pedra i no amb lloses, en la fase Ib de la necròpolis associada a l'església vella de Sant Menna i que està datada entre les darreries del segle VI i el segle VIII (ROIG, 1995). D'aquest mateix tipus també se'n localitzen a la necròpolis de l'església de Sant Esteve de Caldes de Malavella, datades en el segle VII (MERINO/AGUSTÍ, 1990), a la necròpolis de ca la Madrona a Mataró (GARCIA, 1990), i a la de la basílica de Santa Cristina d'Aro (ESTEVA, 1993), entre d'altres. Ja en jaciments plenament medievals, i amb caixa de lloses, es documenten tombes del mateix tipus a l'església de Santpedor (SÀNCHEZ/OLIVARES/FEIXAS, 1996), i a la capella dels claustres de la Seu de Manresa (SÀNCHEZ, 2000), amb una cronologia de finals del segle XI o inicis del XII. També se'n troben al cementiri de Santa Maria de Ripoll, datades entre els segles X i XII

Tomba 9. Vista general i detall. Es tracta de l'únic exemple documentat a la necròpolis, de inhumació en tomba de caixa de lloses de disposició antropomorfa amb coberta de lloses. En aquest cas, el tractament antropomorf ho és respecte a les lloses de la capçalera, que envolten el crani del difunt

(AGUSTÍ/SURIÑACH, 1998), o a Sant Sebastià del Sull on els és atribuïda una cronologia entorn a la primera meitat del segle X (RIU, 1982). En l'entorn més immediat se situaria la tomba del tipus IIb localitzada a Sant Quirze de Pedret i datada entre els segles X i XIII (LÓPEZ/CAIXAL, 1995).

Més recentment, a l'Hort Meridional del monestir de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà), trobem una necròpolis molt uniforme, caracteritzada precissament per la presència de tombes d'aquesta tipologia (VILA, 2000), que ha estat datada amb anterioritat al segle X.

Sembla que tipològicament aquestes tombes correspondrien a un període cronològic força extens que s'iniciaria en els segles VII-VIII i que s'allargaria fins al segle XII, tot i que sembla que el moment de la seva màxima expansió se situaria entorn als segles X-XI.

TIPUS 5. Inhumacions en tomba de caixa i coberta de lloses: tombes 4, 7, 11, 13 i 17

Aquestes tombes són morfològicament iguals que el tipus precedent, amb la particularitat que no es diferencia el cap del difunt mitjançant una disposició especial de les lloses de la capçalera de la sepultura. Hi ha sectors sencers de necròpolis constituïts només per aquest tipus de sepultura, com ara la que es troba al voltant del monestir de Sant Benet de Bages (Sant Fruitós de Bages, Bages) (GUÀRDIA/GORETTI, 2003)

Tipològicament, s'adscriuen al tipus D definit en la necròpolis de Sant Pere d'Or (Santpedor, Bages), com a caixa de pedres o cista trapezoïdal o rectangular, que abraça una cronologia de segle XII (SÁNCHEZ/OLIVARES/FEIXAS, 1996). Es tracta d'un tipus de caixa sense capçalera antropomorfa.

A l'esquerra, tomba 7. Es tracta d'un típic exemple d'enterrament en caixa i coberta de lloses. Es pot apreciar la coberta fragmentada i dipositada al costat de la tomba, en el moment de l'excavació. A la dreta, situació de la tomba 11 una vegada retirada la llosa que la cobria. Es tracta de la mateixa tipologia que la tomba 7, amb la variant que en aquest cas s'aprofiten els afloraments de roca com a part de l'estructura de sosteniment de la coberta.

Un altre paral·lel proper territorialment el trobem a la necròpolis del claustre de la Seu (Manresa, Bages) on s'ha documentat també una variada tipologia. Es va identificar una evolució tipològica i cronològica de les tombes, de les quals ens interessa el darrer tipus, les tombes de caixa de lloses, que es troben en època altmedieval, especialment en els segles X-XI vigents fins època baix-medieval, en la qual més que un nou tipus es tracta d'una evolució dels anteriors, on la forma antropomorfa no és present, sense un espai diferenciat a la capçalera, i on la sepultura esdevé una caixa de pedres més simples, d'acabat poc acurat, realitzat amb pedres més o menys gruixudes. Aquest darrer tipus de tomba va ser datat cap a mitjans del segle XIII, per la presència d'una fletxa de ferro en una de les darreres sepultures de la necròpolis anteriors a la construcció de la capella dels Favets (OLIVARES, 1994).

Com a exemples més llunyans tenim el monestir de Sant Pere de Rodes, a on fora del nucli monàstic format per l'església, el claustre i el refectori, el sector que es coneix com el pati d'entrada és ocupat per una necròpolis fins el segle XII. Se'n diferencien diverses etapes d'ús successives. Les tombes en caixa de lloses construïdes a redós de la galilea del temple (datada a inicis del segle XI) són datades a mitjans del segle XI – inicis del segle XII. El darrer nivell de sepultures corresponen a les tombes de fossa simple en el segle XII (MATARÓ, 2003).

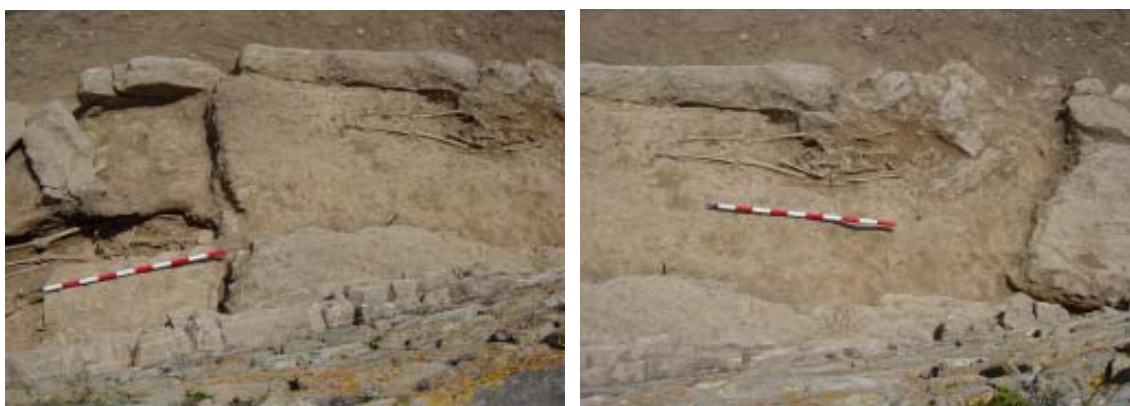
A la necròpolis de la Plaça del Doctor Guardiet (Rubí, Vallès Occidental) també aparegué entre els tipus més tardans la tomba amb caixa de lloses (tipus rectangular o trapezoïdal) datada en el segle XII, tipus coetani a les tombes de caixa antropomorfa en la seva fase més tardana (VILA, 2001).

Al jaciment de l'Esquerda (Roda de Ter, Osona) hi ha documentat entre els segles XII – XIII un predomini de les tombes de llosa, coincidint amb la nova construcció romànica de l'església, més gran que l'anterior. Al seu voltant creix el vilatge medieval, format per cases d'una o dues habitacions construïdes amb pedra i fang i amb cobertes de teula (OLLICH, 1982).

TIPUS 6. Inhumacions en tomba de fossa simple: tombes 2, 5, 6, 8, 15, 16 i 18

Aquestes estructures són habituals en tots els períodes històrics. A Sant Quintí es fa evident aquesta dada, doncs tenim exemples que pertanyen a diverses fases d'enterrament de la necròpolis.

Pel que respecte a l'època medieval, a la necròpolis de Santpedor, abans esmentada, trobem un darrer tipus de tombes dels cinc descrits definit com a tipus E (fossa simple) que se situa cronològicament entre el tipus anterior del segle XII i la construcció de la rectoria a finals del segle XIII.

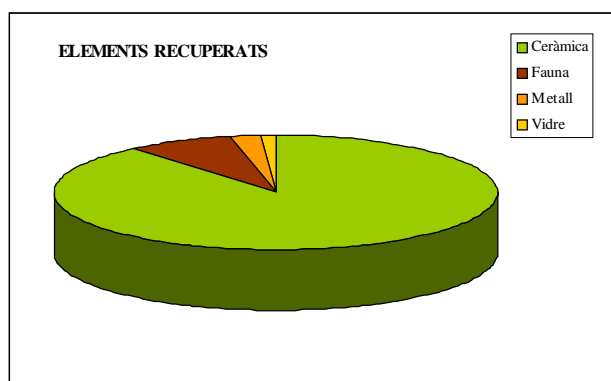

A l'esquerra, situació de la tomba 6 (sector A). A la dreta, detall. Juntament amb les tombes 2 i 5 d'aquest mateix sector, i de diverses tombes del sector B, es tracta d'inhumacions efectuades sobre estrats preexistents, i constituïdes mitjançant una simple fossa, al fons de la qual es disposen les despulles. Pertanyen al moment més recent de la necròpolis.

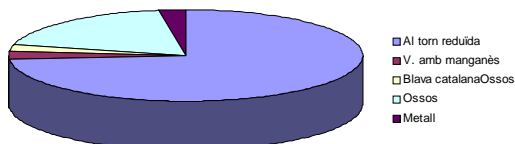
ESTUDI DE MATERIAL

El material recuperat de l'excavació realitzada al jaciment de Sant Quintí de Taravil (Capolat, Berguedà) correspon a 20 de les unitats estratigràfiques documentades i excavades al jaciment, les unitats 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 35, 44, 48, 49, 62, 64, 67, 68, 103, 104, situades, per tant, en diferents punts de l'estratificació arqueològica i corresponents a diversos horitzons cronològics. Val a dir, però, que a la meitat d'aquestes unitats no s'ha arribat a trobar més de dos fragments de ceràmica que, d'altra banda, no aporten cap informació quant a la cronologia del jaciment, per la qual cosa només apareixen esmentades a l'inventari i incloses dins el gràfic i l'estadística general. Així doncs, el present estudi se circumscriu a les unitats 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 44 i 103.

Es van recollir un total de 606 elements, predominant la ceràmica amb un 89 % (539 fragments), seguida de 39 fragments d'ossos d'animals (8 %), 13 elements

ts de vidre (1
vallen de for-
mpte el nom-
en el cas de la
, essent la de
lieval el tipus
general, com
stratigràfiques
alguns casos,

Material recuperat a la unitat 2

icta d'elements residuals producte dels moviments de terres efectuats en el decurs de la història del jaciment. És el cas de les unitats 2, 3 i 4, que tot seguit s'explica.

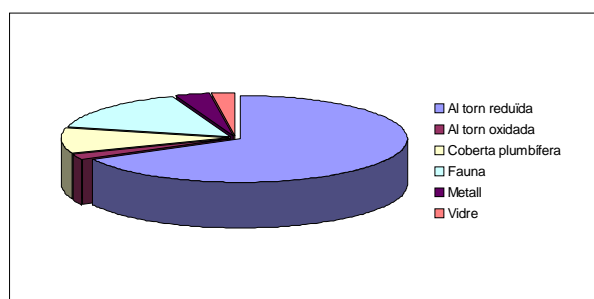
La ceràmica de les unitats 2, 3 i 4

Pel que fa a la unitat 2, el fòssil director el constituïa un petit fragment de la base d'un plat de ceràmica blava catalana, datada entre 1570 i 1670 (TELESE, 1991: 23). Donat que només s'hi podien veure els trams de quatre circumferències concèntriques en blau cobalt, no és possible precisar més aquesta cronologia, que serveix de *terminus post quem* per a la datació de l'estrat.

Tot i això, cal destacar la presència d'una nansa de secció cilíndrica i perfil vertical d'una gerreta o pitxell decorada amb línies de color manganès, comuna a la vaixel·la de taula del segle XIV i àmpliament documentada a Manresa (CABESTANY, 1980: 151-183). I, finalment dos dels fragments de ceràmica grisa medieval. Es tracta, en primer lloc, de part d'una tapadora (làm. 1.1), amb revora lateral decorada amb digitacions, de pasta grisa bruna, porosa i de trama fina de quars, mica i graveta menys abundant però més gruixuda. En segon lloc, es va localitzar un fragment informe amb decoració incisa, feta amb punxó fi, de dues línies horitzontals contínues alternades amb dues línies més, ondulades. Les dues presentaven encara restes de sutge d'haver estat al foc, característica que es repetirà en moltes de les peces que, juntament amb aquestes, s'estudiaran en l'epígraf següent.

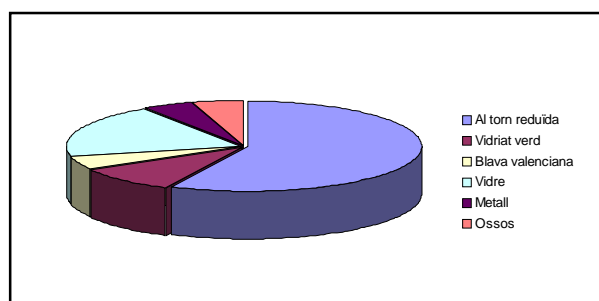

Ceràmica grisa medieval recollida a la unitat 2

Material recuperat a la ue 3

També la ceràmica blava catalana és l'element més recent documentat a la unitat 3, representada per un altre fragment de plat de característiques similars a l'esmentat més amunt. L'acompanya un conjunt de 14 fragments de ceràmica amb vidriat plumbífer de color marró clar, que corresponia a tres individus diferents, un plat, una olla i un tupí. Es tracta d'un tipus ceràmic que va començar a aparèixer,

Material recuperat a la ue 4

tímidament, a finals del segle XIII, es troba plenament documentat ja al segle XV i perdura fins a mitjans del segle XX, quant l'aparició d'altre materials i tècniques productives l'arracona de tal manera que més de la meitat dels centres terrissers catalans van acabar desapareixent. Només en el cas del plat i a partir de la vora, se n'ha pogut determinar clarament la forma, un plat d'ala de vora ampla i inclinada, amb el llavi engruixit i una carena interna molt marcada, vidriat només a l'interior. Es tracta d'un tipus d'abastament documentat arreu de Catalunya i datat a partir del segle XIV i fins el segle XVII (PARERA, 1998: 111; CAIXAL, 1989, 165: 165, làm. 1.6, primer quart del segle XVII). Per últim, a banda de tres fragments de ceràmica medieval de cuïta oxidant, també es van recuperar 96 fragments de ceràmica al torn reduïda corresponents a un nombre mínim d'11 individus, entre els quals es van comptar 10 formes, totes vores llevat de dos fragments de bases convexes. Pertanyen a recipients tancats amb vores sortints.

Ceràmica recuperada a la unitat 4

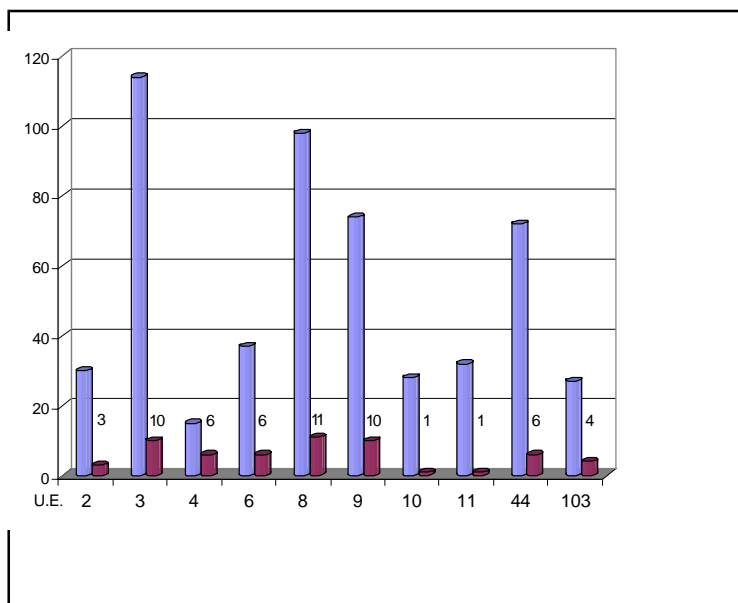
La u.e. 4 era la darrera amb presència de diferents tipus ceràmics, on l'element més modern semblava ser un fragment d'escudella de ceràmica d'origen valencià decorada en blau, amb el motiu de la sèrie de les corones. Aquest tema és, segons Martínez Cavió (MARTÍNEZ CAVIRÓ, 1983: 139), un dels més elegants del segle XV, i consisteix en la repetició de corones en òxid de cobalt disposades de maneres diferents en

plats, pots o escudelles i alternades sovint amb motius daurats. Apareixen en ceràmiques d'alguns quadres de l'època com el del Sant Sopar de Solsona o el de la Verge dels Àngels de Sant Francesc de la col·lecció Muntadas. D'altres exemplars s'han trobat al castell de Llinars, a Llinars del Vallès (BARRACHINA, 1983: 148, segon quart del segle XV), al Bullidor, a Sant Just Desvern (AMIGÓ, 1986: 59, n. 69, mitjan segle XV), o al castell de Callús (CAIXAL, PANCORBO, 2003: 637, segona meitat del segle XV), tots ells datats de la segona meitat del segle XV. Es trobaven també dos fragments informes de ceràmica vidriada de color verd oliva, probablement corresponents a un càntir o poal, amb una presència força habitual en els contextos ceràmics d'aquell segle. Pel que fa a la ceràmica feta al torn de cocció reductora, es van recollir 12 fragments corresponents a un mínim de 6 individus, entre els quals es trobaven 5 vores, dues de les quals presentaven encaix per a una tapadora, 1 base convexa polida per la superfície exterior i una carena.

La ceràmica reduïda grisa medieval de les unitats 6, 8, 9, 10, 44 i 103

Tota la ceràmica recollida en aquestes unitats correspon a un únic tipus, la grisa medieval, que es descriurà juntament amb les formes recollides dels estrats més moderns. Se n'han recuperat un total de 513 fragments, dels quals només 58 són formes o presenten alguna mena de decoració, sempre incisa, feta a punxó quan la pasta encara està crua. S'han comptat 34 vores, 12 carenes, totes corresponents a fragments de bases convexes i 6 fragments informes amb decoració incisa.

Quant a les vores, tret de la tapadora esmentada més amunt (làm. 1.1.), de la qual se n'han localitzat paral·lels idèntics al proper jaciment de Casa en Ponç, totes corresponen a formes tancades, olles probablement de perfil globular i vores sortints. La majoria són fragments massa petits com per poder establir-ne el diàmetre de la boca, que només s'ha pogut determinar en les peces de la làmina 2, que oscil·len entre els 9,6 i els 18 cm de diàmetre. Se n'han distingit tres grups ben diferenciats. El primer, correspon a les vores amb encaix destinat a la tapadora, en

Nombre de fragments i formes de la ceràmica de cocció reduïda apareguda a les diferents unitats estratigràfiques

alguns casos força pronunciat (l'àm. 1.12 i 1.15), i en el cas dels exemplars 1.8, 1.9 i 1.13 molt més suau, gairebé imperceptible en els perfils dibuixats. El segon grup, i també el més nombrós, correspon a les vores amb el llavi arrodonit, en alguns casos força rectes (l'àm. 1.8, 1.14, 1.16, 1.17, 2.4) i, en d'altres, girat, com és el cas de l'exemplar de la l'àm. 2.3. Corresponen, probablement, a peces amb una panxa prominent, força habitual en contextos del segle XII i XIII, cronologia que s'adiu amb la

decoració d'algunes de les peces. El tercer grup correspon a quatre peces d'entre 3 i 4 cm de gruix, dues, trobades a la unitat 8, amb el llavi afuetat, molt fi (l'àm. 1.2 i 1.3), i dues més, pertanyents a la unitat 44, amb el llavi bisellat (l'àm. 1.4 i 1.5). A més de ser més primes que la resta de les peces recuperades, la pasta és més compacta i de tonalitats molt més fosques, amb paral·lels a Sant Quirze de Pedret i molt ben documentada al Vallès, indrets on ha estat datada del segle X avançat. En el cas de la unitat 8 aquesta cronologia s'adiu amb la troballa de 6 fragments informes, corresponents a una sola peça, amb acabat espatulat, datat dels segles IX i X.

Alguns dels fragments amb decoració incisa. a) CSQ-6/1, l'àm. 2.4; b) CSQ-9/3, l'àm. 3.1; c) CSQ-44/3, l'àm. 3.2.

Pel que fa a les carenes, tot i tractar-se de fragments molt petits, es pot veure que en tots els casos pertanyen a bases convexes i són molt poc pronunciades i, pel tipus de pasta i les peces que les acompanyen, són datables de finals del segle XII o primera meitat del segle XIII. Totes presenten retocs manuals, visible a la superfície interior i és que la forma del fons es feia manualment en finalitzar el tornejat. La superfície exterior, en canvi, en tots els casos és allisada. La forma d'aquestes bases és pensada per anar directament sobre les brases o bé penjades de calamàstecs.

CSQ-103/3, làm. 2.3

Les decoracions de les peces han estat, juntament amb les pastes i algunes de les formes de les vores, els elements més esclaridors per a poder determinar-ne la cronologia. En quatre dels sis exemplars, es tracta de línies horitzontals ondulades, bé sigui una sola línia (làm. 2.4), dues i entrecreuades (làm. 2.4), tres o més separades entre sí (làm. 3.2), o bé alternades amb d'altres elements, com és el cas d'un exemplar localitzat a la unitat 44 on, a sobre de cada meandre s'hi observa un punt, també fet amb punxó. En els dos darrers exemplars,

la decoració és a base d'aspes, formada per dos traços creuats creant una petita aspa (2.1), o bé per un traç horitzontal creuat per dues línies obliqües (2.3). En cinc dels casos, la incisió ha estat feta amb un punxó gruixut de prop de 2 mm, mentre que la sisena peça (2.4) la línia és feta amb punxó fi. Finalment, cal dir que tres de les peces eren vores i en totes tres la decoració es trobava a tocar de la part inferior del coll. Totes aquestes característiques permeten associar les peces descrites amb les produccions dels forns de Casa en Ponç, datades dels segles XII i XIII.

Finalment, cal fer esment de la peça més sencera localitzada al jaciment, concretament l'exemplar de la làmina 2.1, una olleta de prop d'11 cm d'alçada i una boca de 9,6 cm de gruix, amb una aspa de traç gruixut incisa prop de la vora. Tot i que no se n'han localitzat paral·lels exactes, el perfil de la vora la permet situar en un moment anterior a les peces procedents de casa en Ponç i molt proper als perfils de setres i olles de panxa menys pronunciades que les que s'han vist fins al moment. Pel què fa a l'aspa incisa, no se n'han trobat paral·lels, ni en el repertori decoratiu de les produccions de Casa en Ponç, ni en conjunts ceràmics anteriors. Sigui com sigui, la peça es va trobar acompanyada amb fragments clarament situats entre la segona meitat del segle XII i el segle XIII.

Conclusions

L'estudi del material ceràmic de Sant Quintí de Taravil ha permès identificar quatre horitzons cronològics clarament diferenciats. En primer lloc, els exemplars 1.2, 1.3, 1.4 i 1.5, procedents de les unitats 8 i 44 poden ser datats en algun moment avançat del segle X. En segon lloc, la major part de les peces procedents de la resta de les unitats estratigràfiques, presenten unes característiques clarament identificades en conjunts ceràmics dels segles XII i XIII, com ara el tipus i gruix constant de les pastes, les formes de les vores i fons o la decoració incisa.

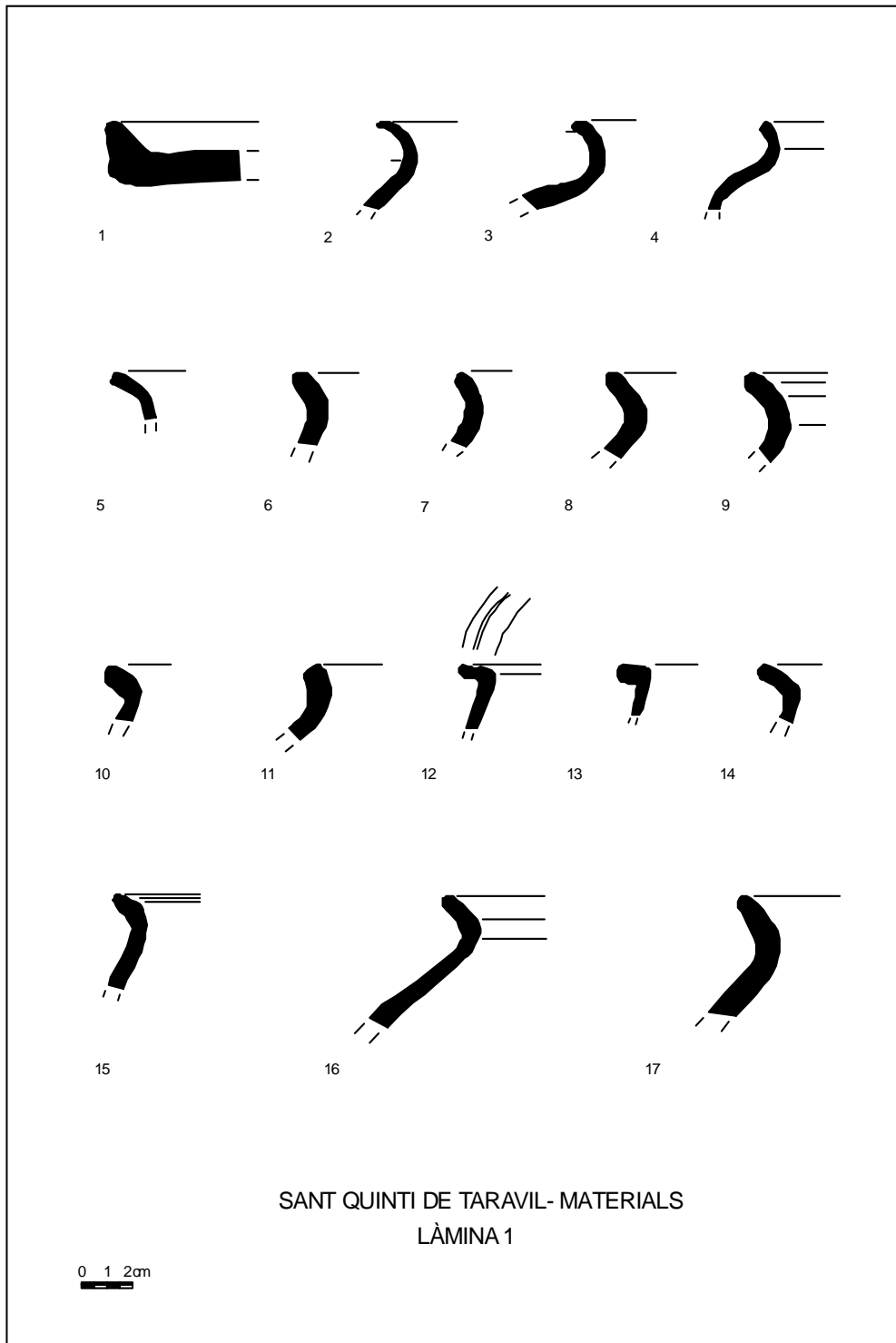
Tenint en compte aquests trets i la situació del jaciment cal cercar-ne tant l'origen com els paral·lels més propers, als forns ceràmics de Casa en Ponç (Berga, Berguedà), a poc més de 9 km al nord-est de Sant Quintí. El jaciment va ser excavat a finals dels anys 50 del segle XX. El material va restar inèdit fins que J.I. Padilla en va fer un estudi monogràfic d'alguns dels forns apareguts, on en va donar a conèixer els trets generals i la cronologia, centrada als segles XII i XIII. Les pastes són toves, poroses i de fractura esquivosa. Els colors adopten un ventall ampli de tonalitats grises, des del siena al negre, fet que explica que al conjunt de Sant Quintí es puguin diferenciar quatre tipus de pasta diferents. El desgreixant sol ser molt abundant i conformat bàsicament per petits nòduls de calç i mica. Els motius decoratius incisisos més freqüents són les línies horitzontals, els meandres i els traços que formen aspes. Excavacions posteriors, com ara les realitzades al mas A de Vilosiu (Saldes) o a Sant Quirze de Pedret han permès anar precisant aquesta cronologia i resseguir una àrea de difusió relativament extensa.

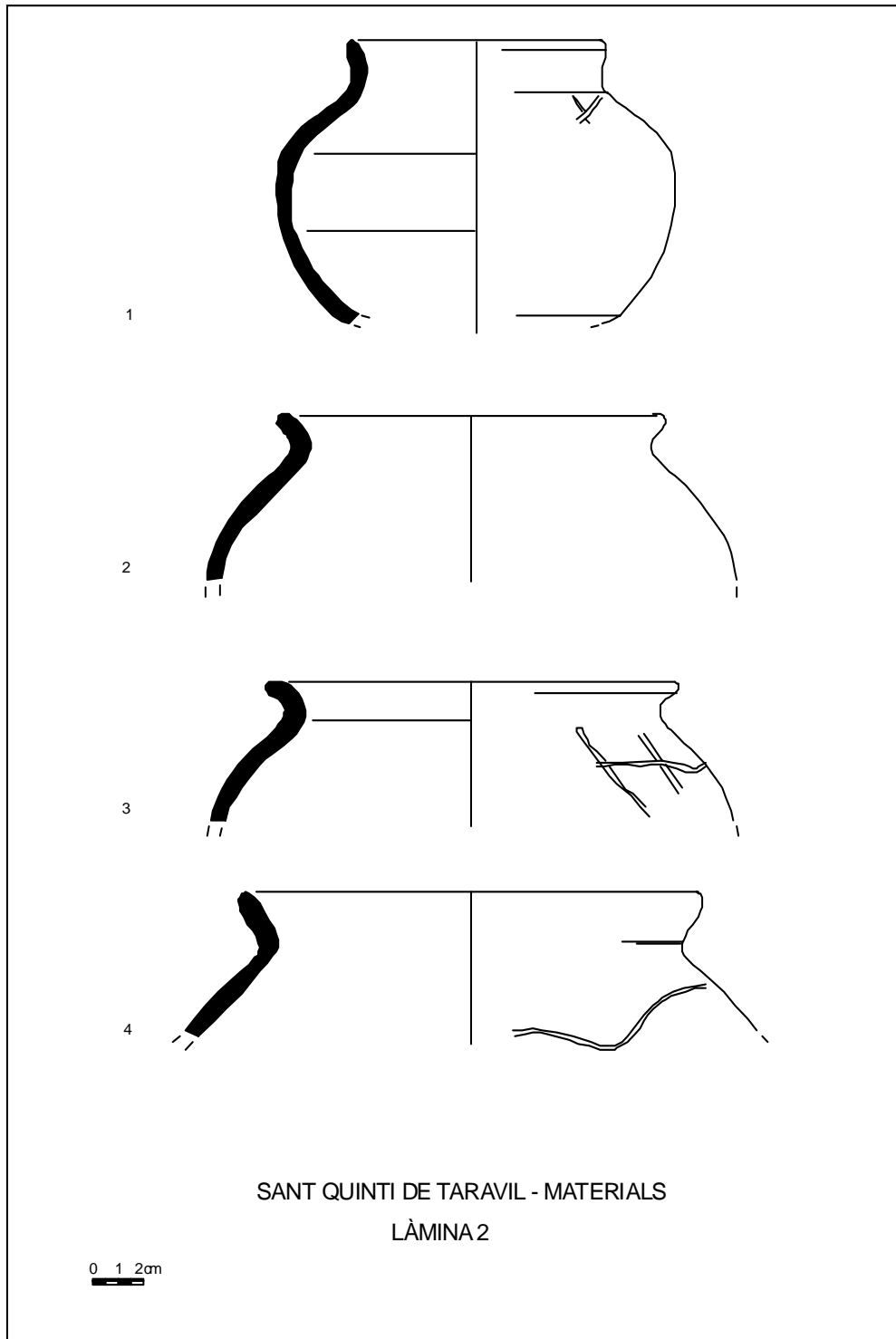
Finalment, el conjunt ceràmic recollit a l'estrat 4 ha estat datat de la segona meitat del segle XV i els de les unitats 2 i 3, han pogut ser datats a partir del segle XVII.

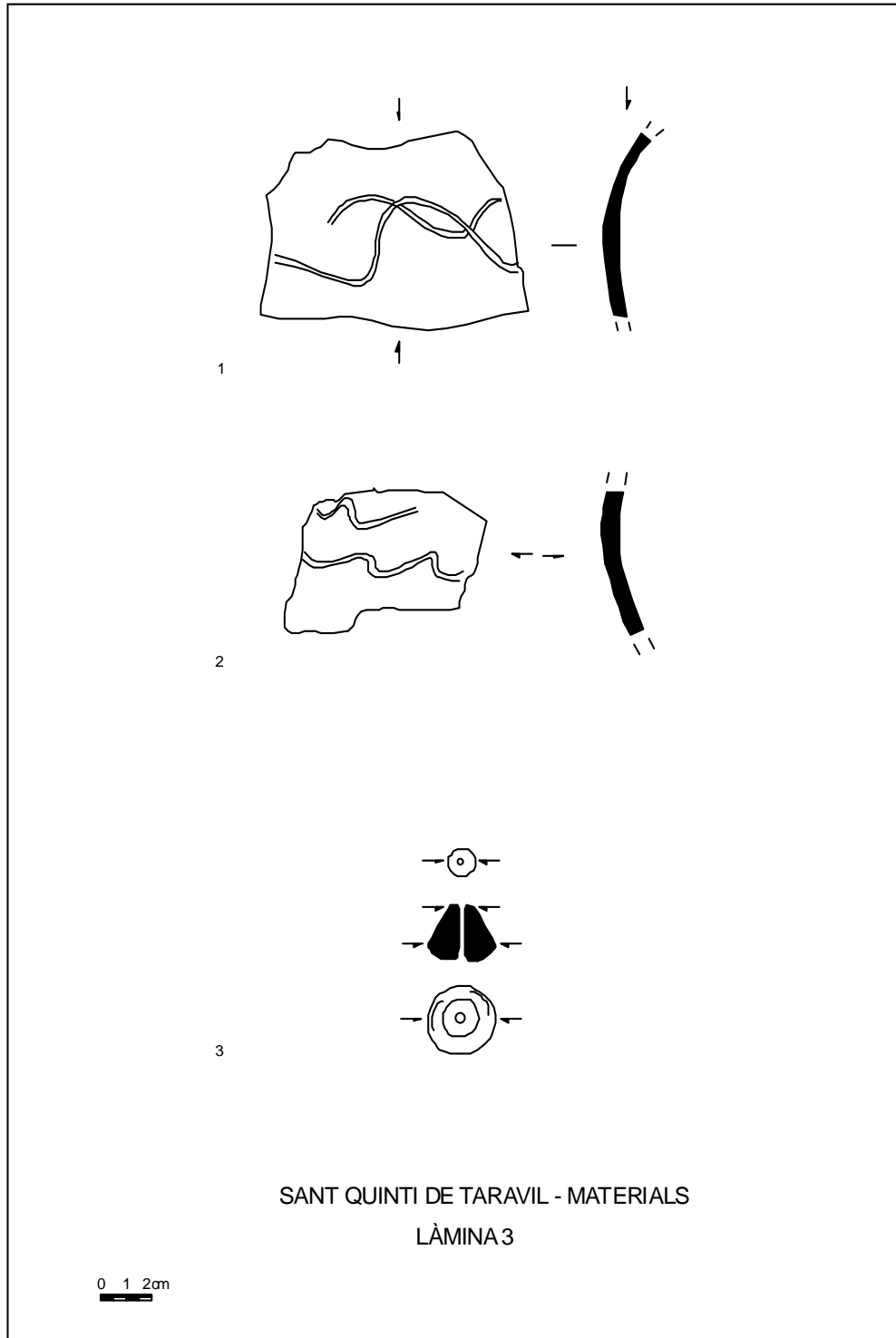

Dos fragments amb decoració incisa, CSQ-44/3 (a dalt) i CSQ-103/2 (a baix).

Peus de làmina

Làmina 1

1. CSQ-2/1

Tapadora. Vora de perfil triangular. Gruix: 0,8 cm. Pasta grisa bruna, porosa, amb desgreixant de quars, mica i calcita, visible sobretot a la superfície exterior. Paral·lels: Casa en Ponç (PADILLA, 1984: 143: fig 1.219, tipus VII, final segle XII, primera meitat XIII); Vilosiu B (BOLÓS, 1996: 73, fig. 23.16, segles XII, XIII); Sant Pere del Pedrís (BERTRAN, 1984: 59, làm. 6.4, segle XIII).

2. CSQ-8/1

Olla. Vora de perfil en S. Gruix: 0,6 cm. Pasta de color gris fosc, gairebé negre, porosa, amb desgreixant fi de quars i mica visible a la superfície interior. Presenta encara restes de sutge. Paral·lels: Sant Esteve d'Olius (ASENSIO ET ALII, 2003: 752, làm. 10.1, X-XI).

3. CSQ-8/2

Olla. Vora de perfil en S. Gruix: 0,6 cm. Pasta de color gris fosc, gairebé negre, dura i compacta, amb desgreixant fi de quars i mica visible a la superfície interior. Presenta encara restes de sutge. Similar a 1.2. Paral·lel: Sant Pere de Grau d'Escales (Riu, 1980: 390, fig. 6, segle X-mitjan XI), Sant Llorenç prop Bagà (LÓPEZ, CAIXAL, FIERRO, 1997: 128, làm. III.3, *t.p.q.* 983).

4. CSQ-44/2

Olla, vora. Gruix: 0,3 cm. Pasta bruna, porosa, amb abundant desgreixant fi de quars i mica visible a les dues superfícies. Paral·lels: Sant Llorenç prop Bagà (LÓPEZ, CAIXAL, FIERRO, 1997: 128, làm. III.5, *t.p.q.* 983), Sant Esteve d'Olius (ASENSIO ET ALII, 2003: 752, làm. 10.2 i 10.3, X-XI), Olèrdola (BOSCH ET ALII, 2003: 780: làm. 3.2, segle X).

5. CSQ-44/1

Olla. Vora. Gruix: 0,5 cm. Pasta grisa fosca amb les superfícies gairebé negres i abundant desgreixant de quars i mica de gra mitjà. Sim.CSQ-44-02. Paral·lels: Sant Esteve d'Olius (ASENSIO ET ALII, 2003: 752, làm. 10.2 i 10.3, X-XI).

6. CSQ-9/2

Olla. Vora de perfil en S i llavi lleugerament engruixit. Gruix: 0,7 cm. Pasta marronosa, porosa amb desgreixant de quars i mica visible a la superfície interior. Les superfícies són negres i l'exterior acabada o polida, amb restes de sutge. Paral·lels: Casa en Ponç (PADILLA, 1984: 144, fig. II. 25).

7. CSQ-9/1

Olla. Vora de perfil en S i llavi arrodonit. Gruix: 0,7 cm. Pasta grisa clara, molt porosa i amb abundant desgreixant de quars, gros i mica fina, visible a les dues superfícies. Paral·lels: Sant Llorenç Prop Bagà (LÓPEZ, CAIXAL, FIERRO, 1997: 134, làm. XVI.2).

16. CSQ-4/1

Olla. Vora de llavi arrodonit i perfil en S. Gruix: 0,7 cm. Pasta grisa sorrenca, compacta. Desgreixant fi de quars i mica de molt abundant i visible a ambdues superfícies. Paral·lels: Casa en Ponç (PADILLA, 1984: 144, fig II.24, final segles XII, primera meitat XIII).

17. CSQ-3/1

Olla. Vora. Gruix: 0,9 cm. Superfícies negreses i pasta grisa fosca, compacta, amb desgreixant mitjà de quars molt abundant i fi de mica. Paral·lels: Santa Càndida d'Orpí (LÓPEZ, CAIXAL, FIERRO, 1997: 137, làm. XXI.1, primera meitat segle XIV).

Làmina 2**1. CSQ-3/2**

Olla. Diàm. boca: 9,6 cm. Alçada aproximada: 11 cm. Gruix: 0,5 cm. Pasta marronosa amb les superfícies exterior negrosa polida a la part inferior. Grollera i porosa, amb abundant desgreixant de quars i mica visible, sobretot a la superfície interior, molt més rugosa i aspre que l'exterior. Decoració amb una petita aspa incisa a la part inferior del coll.

2. CSQ-103/1

Olla. Vora. Diàm. boca: 14,8 cm. Gruix: 0,6 cm. Pasta grisa fosca, grollera, molt porosa, de tacte aspre, amb desgreixant abundant de quars de gra gros i mica, visible, sobretot, a la superfície interior. Paral·lels: Casa en Ponç (PADILLA, 1984: 144, fig II: 13 i 17); Sant Llorenç Prop Bagà (LÓPEZ, CAIXAL, FIERRO, 1997: 134, làm. XVI.4).

3. CSQ-103/3

Olla. Vora. Diàm. boca: 15,8 cm. Gruix: 0,5 cm. Pasta marronosa, grollera, molt porosa, de tacte aspre, amb desgreixant abundant de quars de gra gros i mica, visible, sobretot, a la superfície interior. Superfícies de color gris fosc. Decoració incisa d'una aspa de traç gruixut, del tipus XIV de Casa en Ponç. Paral·lels: Casa en Ponç (PADILLA, 1984: 144, fig. II.20).

4. CSQ-6/1

Olla. Vora. Diàm. boca: 17,6 cm. Gruix: 0,6 cm. Pasta grisa plom, de fractura esquistosa i vacuolada, amb desgreixant de quars ben visible. La superfície interior és molt més grollera que l'exterior. Restes de sutge a la vora. Decoració amb una línia incisa ondulada feta amb punxó fi, prop del coll. Dos fragments. Paral·lels: Casa en Ponç (PADILLA, 1984: 143, fig. I.22 i fig. II.21), Sant Quirze de Pedret (LÓPEZ, CAIXAL, FIERRO, 1997: 134, làm. 15.1, final segle XIII).

Làmina 3

1. CSQ-9/3

Fragment informe. Pasta bruna, sorrenca, amb abundant desgreixant de quars i mica visible per les dues superfícies. Decoració incisa de dues línies ondulades entrecruades, fetes amb punxó ample, tipus V de Casa en Ponç.

2. CSQ-44/3

Fragment informe. Gruix: 0,6 cm. Pasta grisa sorrenca amb la superfície exterior grisa fosca, porosa, amb abundant desgreixant de quars, mica i calcita, visible a les dues superfícies. Decoració incisa de tres línies horitzontals ondulades separades entre sí, fetes amb punxó ample, tipus II de Casa en Ponç.

3. CSQ-64/1

Fusaiola. Pasta de color gris. De planta circular i secció cònica, amb perforació central.

Escòria, metall i vidre

Al costat de la ceràmica, l'altre element definitori del material arqueològic identificat en aquest jaciment, és l'escòria metàl·lica de ferro, de la qual s'han recuperat un total de 469 unitats o fragments, molt localitzats i procedents majoritàriament de les ue 6 (107 elements), 9 (247) i 10 (70), nivells formats bàsicament per cendres, amb relació de superposició entre ells, i situats a la dreta del mur 3 en el sector A del jaciment.

Donat que, encara que relativament extensos quant a la seva superfície, la potència dels estrats abans esmentats no és excessiva (a la ue 9 no se superen els 12 cm); aquest fet dóna una idea de l'elevada concentració de l'escòria acumulada en aquests nivells.

Respecte als fragments, es tracta de rebutjos de formes irregulars i mides diferents, amb alguns elements que pot arribar als 20 cm d'amplada. Entre aquests darrers destaquen restes de gresols amb la característica forma arrodonida.

Els elements metàl·lics són escassos, tractant-se sempre de petits fragments d'estris de bronze o ferro, la naturalesa dels quals no ha pogut ser determinada. En concret tenim un total de 4 fragments de ferro procedents de les ue 3, 9 i 68, i 1 fragment d'estri trobat a la ue 6. Respecte al bronze, hi han 2 fragments a la ue 3, un dels quals és una placa amb 2 orificis, i 1 aplic localitzat a la ue 8.

El vidre esdevé tan sols representat per 7 fragments procedents de les unitats 3 i 4, entre els quals destaca la presència d'una ampolleta.

Monedes

Destaca la troballa de dues monedes, recuperades a les ue 2 i 3, respectivament:

CSQ-2/9

Procedeix de la ue 2 un diner de Felip II, emès per la seca de Girona entre els anys 1556-1598. A la llegenda de l'anvers hi figura la inscripció + [ph]IL[ppus d g r], i hi ha el bust del rei coronat a la dreta. La llegenda del revers diu +CI[vitas gervnda], apareguent l'escut de les armes de Girona en cairó. Està fet de coure i bronze, pesa 0'91 g, el seu diàmetre és de 14 mm i els eixos són de 9 h (CRUSAFONT, 1990).

CSQ-3/18

A la ue 3 es localitzà un òbol, probablement d'època de Pere III, emès per la seca de Barcelona entre 1336 i 1387. A l'anvers figura la llegenda + [petrvs rex], apareguent el cap del rei coronat

a l'esquerra. A la inscripció del revers es llegeix BA-QI-NO- [na-], i hi figura una creu que talla la moneda amb cercles i punt en espais alterns. Està fet de billó, pesa 0'42 g, el seu diàmetre és de 12 mm i els eixos són de 9 h (CRUSAFONT, 1982; BOTET I SISÓ, 1908-1911).

Restes faunístiques

Procedents d'alguns estrats, s'han recollit un total de 47 unitats o fragments d'ossos corresponents a diverses espècies d'animals, sempre de mida petita, i distribuïts de la següent manera: ue 2 (7 fragments), ue 3 (30), ue 4 (1), ue 8 (5), ue 44 (2), ue 103 (2). Sense incidència pel que fa a la interpretació del jaciment, i amb més presència als estrats superiors, es tracta sempre de restes d'ovicàprids i rossegadors.

Bibliografia (materials)

AMIGÓ, J. ET ALII. 1986. *El Bullidor, jaciment medieval. Estudi de materials i documentació. Quaderns d'estudis Santjustencs, III*, Sant Just Desvern.

ASENSIO ET ALII. 2003. «La fase medieval del jaciment de Sant Esteve d'Olius (Olius, Solsonès). Estudi d'una agrupació de sitges d'entre els segles X i XIV». *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Els conjunts monàstics. Intervencions arqueològiques, 1998-2002. eines, elements d'indumentària i armament en contextos arqueològics*. Sant Cugat del Vallès 18-21 d'abril de 2002. Sant Cugat del vallès, 2003: 745-754.

BARRACHINA, J. 1983. «Estudi arqueològic del jaciment». *El castell de Llinars del Vallès. Un casal noble a la Catalunya del segle XV*. Barcelona.

BERTRÁN, P. 1984. «Les ceràmiques grises de Sant Pere del Pedrís». *Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya Medieval*. Annex 2 d'Acta Mediaevalia. Barcelona, 1984: 49-62.

BOLÓS, J. 1985. «Cercs. Mas A de Vilosiu». *Catalunya Romànica, XII. El Berguedà*. Barcelona: 239-240.

BOLÓS, J. (ED.). 1996. *Un mas pirinenc medieval: Vilosiu B (Cercs, Berguedà)*. Col·lecció Espai/temps. Lleida.

- BOLÓS, J.; MALLART, L. 1984. «La ceràmica grisa de la Granja cistercenca d'Ancosa». *Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya Medieval*. Annex 2 d'Acta Mediaevalia. Barcelona, 1984: 63-80.
- BOLÓS, J. RIU, M. 1985. «Berga. Forns de ceràmica de Casa en Ponç». *Catalunya Romànica, XII. El Berguedà*. Barcelona: 129-130.
- BOTET I SISÓ, J. 1908-1911. *Les monedes catalanes, 3 vol.*, Barcelona, núm. 226
- CABESTANY, J.F.; RIERA, F. 1980. *Ceràmica de Manresa. Segle XIV*. Barcelona.
- CRUSAFONT, M. 1982. *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa medieval (785-1516)*, Madrid, núm. 233
- CRUSAFONT, M. 1990. *La moneda catalana local (s. XIII-XVIII)*. Barcelona, núm. 1567-1569
- LÓPEZ, A.; CAIXAL, A.; FIERRO, X. 1997. «Cronologia i difusió d'un grup de ceràmiques medievals trobades a les comarques de Barcelona (segles VII-XIV)». *Ceràmica medieval catalana. El monument, el document. Quaderns Científics i Tècnics de la Diputació de Barcelona*. Barcelona: 101-142.
- MARTÍNEZ CAVIRÓ, B. 1983. *La loza dorada*. Madrid.
- PADILLA, J.I. 1984. «Contribución al estudio de las cerámicas grises catalanas de época medieval: el taller, los hornos y la producción de Casampons». *Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya Medieval*. Annex 2 d'Acta Mediaevalia. Barcelona, 1984: 99-143.
- PARERA, M. 1998. «La ceràmica medieval decorada i la ceràmica moderna». *Torre del Baró. Viladecans*. Diputació de Barcelona. Barcelona.
- RIU, M. 1997. «Aportació a la tipologia de les ceràmiques grises dels segles XI i XII al Solsonès i al Berguedà». *Ceràmica medieval catalana. El monument, el document. Quaderns Científics i Tècnics de la Diputació de Barcelona*. Barcelona: 159-164.
- TELESE, A. 1991. *La vaixel·la Blava catalana de 1570 a 1670. Repertori, catalogació i proposta per la seva nomenclatura. Investigació bibliogràfica sobre la pisa hispànica*. Barcelona.

PERIODITZACIÓ

S'ha de tenir en compte què, pel que respecte al sector A, la roca de base que domina aquest terreny presenta un fort i progressiu desnivell en sentit descendent i en la seva direcció meridional, fet que també afecta a tota l'estratigrafia superposada. No es tracta d'un terreny planer, ni molt menys, i es troba afectat a més per nombrosos afloraments de la roca mare. Aquesta topografia complexa havia de condicionar necessàriament la successió d'enterraments ja des d'un primer moment, i dificulta també una correcta interpretació de la seqüència cronològica de la necròpolis.

Per altra banda, la presència d'elements ceràmics datables amb certa precisió en determinats estrats afectats pels enterraments, fenòmen gens habitual en els conjunts funeraris, aporta en aquest cas un ajut inestimable per establir-ne les fases d'utilització.

Quant al sector B, dins la successió estratigràfica documentada en aquesta zona, s'aprecien dos nivells o fases d'enterrament clarament diferenciades: en un primer moment les tombes són excavades en el substrat geològic (tombes 17, 19, 20, 21 i 22), i apareixen orientades d'est a oest; posteriorment, es realitzen sobre tot simples fosses retallades en nivells formats prèviament, orientades de nord-oest a sud-oest (tombes 15, 16 i 18).

La divisió en fases cronològiques diferenciades que ara presentem està elaborada tenint en compte la totalitat de la seqüència estratigràfica establerta en el jaciment, on a més de la necròpolis hi trobem uns moments d'activitat diferent i els seus vestigis (Fases 2 i 4), així com construccions posteriors a la utilització d'aquest espai com a lloc d'enterrament (Fases 7 i 8).

Fase 1

En aquesta primera ocupació del jaciment, restringida al sector A, documentem la tomba 12 (*TIPUS 2*), i el foc 4 (F-4).

Podem considerar la tomba 12 la de més antiga disposició dins el conjunt de la necròpolis, segons la seva seqüència estratigràfica (v. plànols 6 i 11). Aquest enterrament, format per un

Sector A. Ubicació de la tomba 9 entre les tombes 7 i 11, essent totes de la Fase 3

retall antropomorf al tapàs i coberta feta amb tres lloses, i que contenia les restes d'un individu subadult, es troba situat clarament per sota de la ue 44, que és un dels nivells més importants del jaciment, per la elevada quantitat de fragments de ceràmica altmedieval que proporcionà la seva excavació.

La troballa d'un possible fogar (F-4), també per sota de la ue 44, podria relacionar aquest element amb la tomba 12.

Des del punt de vista cronològic, no tenim cap tipus de material datable associat a aquesta sepultura, per la qual cosa tan sols podem establir una relació "*ante quem*" respecte a la mencionada ue 44.

Fase 1. Situació de la tomba 12 al sector A. Aquesta inhumació va ser realitzada mitjançant un retall antropomorf excavat en el terreny natural, i coberta amb tres lloses planes disposades horitzontalment, amb altres de petites col·locades verticalment a les junctures per assegurar la subjecció. Contenia les despulles d'un individu subadult que conservava la seva connexió anatòmica

Fase 2

Aquest moment, present també només al sector A, es caracteritza per l'habilitació d'un important espai (v. plànols 6 i 12), que sembla destinat a funcions econòmiques, sense res a veure en principi amb el món funerari. El conjunt se centra entorn d'un fogar (F-3, ue 140), dues cubetes (C-1, ue 46, i C-2, ue 50 i 51), i d'una estructura que sembla haver estat originàriament una cubeta (ue 18).

Fase 2. Situació, al sector A, de diverses estructures i nivells de combustió, formats amb anterioritat a les tombes 1, 8 i 10, que apareixen a la imatge, i tallats parcialment per aquestes

Totes aquestes estructures han estat descrites al seu moment, així com la ue 98, que és un nivell de circulació que relaciona tots els elements anteriors. D'aquesta manera, sembla que les activitats que es van efectuar en aquesta fase han deixat testimonis força evidents, entre els quals destaca la capa mencionada, la qual és també important per què per la seva banda amortitza la ue 44, composta majoritàriament per fragments d'olles de ceràmica reduïda, algunes de les quals presenten el perfil bisellat, típic

dels segles X i XI, i d'altres decoracions en forma d'incisions a base de línies rectes o ondulades, i també punts, dins una tipologia més comuna entre els segles XII i XIII.

Una vegada entrades en desús les activitats desenvolupades a la Fase 2, el nivell de pas 98 és amortitzat mitjançant un nivell de terra amb elevat contingut de cendres i escòria (ue 10), i que aporta material ceràmic datable entre els segles XII i XIII.

Sembla evident que la gran quantitat d'escòria metàl·lica que documentem al nivell 10 té a veure amb els rebutjos de material pròpis de la producció de cuita destinada molt probablement a l'elaboració d'objectes funcionals de metall, efectada al llarg d'aquesta fase.

En tot cas, el que la seqüència estratigràfica confirma és la generalització d'aquest entorn com a necròpolis durant un moment posterior (Fase 3), disposant-se bona part de les tombes tallant la ue 10.

Fase 3

És al llarg d'aquest període quan la zona excavada es converteix definitivament en necròpolis als dos sectors (A i B), de manera conjunta, superant i superposant-se a les activitats desenvolupades anteriorment al mateix indret (v. plànols 5-9 i 13-14).

Fase 3. Situació de la tomba 7, al peu de la plataforma rocosa sobre la que es fonamenta el mur 2

La successió d'inhumacions està formada per les tombes 1, 14 i 21 (*TIPUS 1*), les tombes 19 i 20 (*TIPUS 2*), les tombes 10 i 22 (*TIPUS 3*), la tomba 9 (*TIPUS 4*), les tombes 7, 11, 13 i 17 (*TIPUS 5*), i la tomba 8 (*TIPUS 6*). Com es pot apreciar, encara que amb diferències tipològiques, es tracta sempre, amb l'excepció d'un cas, de sepultures excavades a la roca o al tapàs, com a solució concreta i adaptada a l'entorn físic en el moment d'habilitació d'aquest espai com a necròpolis. La orientació de totes les sepultures és sempre d'est a oest.

Pel nombre d'enterraments localitzats (13), és doncs al llarg d'aquesta Fase quan aquest entorn esdevé una necròpolis en tot el sentit del terme, moment que també coincideix amb el de la seva màxima extensió.

Tot i que hi ha moltes tipologies, podem agrupar els enterraments en dos grans grups: els que utilitzen el substrat de roca com a part de la seva estructura, ja sigui com a base o suport, i les sepultures bastides mitjançant lloses de pedra plana que formen una caixa rectangular amb coberta, fonamentada en el tapàs.

Fase 3. Aspecte general del jaciment, on destaca la situació de les tombes 7, 8 i 11, fetes amb caixa de lloses, i pertanyents totes elles a aquesta fase, que és la de major concentració i extensió de la necròpolis

Molt probablement el pas d'un tipus de tomba a un altre, es deu simplement a l'esgotament del subsòl rocós on es van excavar els primers sepulcres (tombes 1, 14, 20, 21), i la ocupació d'espais on hi ha tapàs (tombes 7, 9, 13 i 17), o bé de nivells de terra formats amb posterioritat als primers enterraments (tombes 8 i 11).

La conversió de l'espai rocós situat a migdia i llevant de l'actual església en necròpolis, es realitza en dos sentits: per una part, sobreposant-se les tombes als nivells de la Fase 2 (ue 44, 98 i 10), i per una altra, planificant-se degudament el nou recinte, al menys de manera parcial: un dels trets més definitoris d'aquesta nova fase és l'estructura de delimitació formada per lloses falcades verticalment a terra (ue 52), que segons la seqüència estratigràfica obtinguda, pertany al moment immediatament anterior a la disposició de les tombes 7 i 9, encara que la tomba 11 és feta quan les lloses ja es troben dempeus, per què aprofita una d'aquestes com a recolzament parcial de la seva coberta.

Aquesta idea de planificació esdevé reforçada per l'evidència que al sector A es pot comprovar com, estratigràficament, i amb l'excepció de la tomba 7, totes les tombes d'aquesta fase van ser efectuades en un nivell molt planer; és de destacar en aquest sentit l'al·lineació que presenten les tombes 7, 9 i 11, i com les tombes 1, 8, 10 i 14 tallen un mateix estrat, que és el 10.

Respecte al material associat i la cronologia hi ha una dada força interessant: les tombes 7, 9 i 11 es troben fonamentades, de vegades parcialment, en un estrat, la ue 8, localitzat a l'esquerra del sector A, on, de manera similar al que succeïa en el cas de la ue 44, presenta fragments d'olles reduïdes de datació antiga, és a dir, entre els segles X i XI, però també peces dels segles XII-XIII. Sembla que aquest espai, no afectat per les estructures i nivells de combustió que caracteritzen la Fase 2, podria haber estat ocupat anteriorment, i aquest material en seria l'evidència. Hi ha la possibilitat, per tant, que la necròpolis de la Fase 3, se sobreposi a uns nivells formats en etapes cronològiques diferenciades.

Podem dir doncs que la necròpolis de la Fase 3 no s'estableix per sobre d'uns nivells clarament seqüenciats i datats cronològicament amb independència, sinò que pel contrari, les estructures i activitats preexistents han unificat una estratigrafia que denota una ocupació al llarg d'un lapse de temps extens, entre els segles X i XII.

Fase 4

A la Fase 4 es construeix al sector A una paret, el mur-3, i dos fogars, el F-1, ue 75, i el F-2, ue 76 (v. plànol 15)

El mur 3 separa clarament dos àmbits a partir d'aquest moment. Efectivament, a la dreta d'aquesta estructura finalitza la successió d'enterraments, es detecten dos nous fogars, i sembla que aquest nou espai delimitat és ara utilitzat com abocador. Així ho testimonia la successió estratigràfica identificada, creada per la superposició de les ue 9, amb fort component d'escòria metàl·lica, i fragments ceràmics dels segles XII i XIII, la ue 6 (amb cendres i també ceràmica d'identica cronologia), la ue 5 (que és una interfase que amortitza el nivell d'abocament anterior), i la ue 4 (amb cendres i fragments ceràmics del segles XII i XIII).

És possible que l'activitat de tipus industrial relacionada amb la metalúrgia del ferro, desenvolupada a Taravil al llarg de la Fase 2 s'hagués traslladat a un altre lloc proper, i ara es creï un abocador per sobre de l'antiga necròpolis.

La similitud de cota entre la superfície del mur 3 i els dos fogars corresponents a aquest període podria significar algun tipus d'activitat relacionat amb la combustió a les darreries d'aquesta Fase.

Fase 5

Està formada per la tomba 4 (*TIPUS 5*) (v. plànol 5 i 16).

Possiblement quan el mur 3 ja es troba en funcionament, s'excava aquesta tomba al sector A, tallant un nivell de reompliment (ue 35), que no aporta material cronològicament significatiu, i que amortitza per la seva banda el nivell d'activitat funerari que caracteritza la Fase 3. Considerem la tomba 4 posterior cronològicament a la tomba 9 perquè se li superposa físicament. Com totes les anteriors, es troba orientada d'est a oest.

Fase 5. Situació de l'esquelet documentat a l'interior de la tomba 4 del sector A

Fase 6

En aquest moment assistim a una ampliació de la necròpolis existent a les Fases 3 i 5, en forma de superposició respecte als enterraments ja existents. Tot i això, les característiques de les tombes d'aquest nou període presenten grans trets diferenciadors respecte a les anteriors, quan a tipologia, orientació i cronologia. Una característica comuna és que novament aquesta profusió d'enterrament afecta per igual als sectors A i B (v. plànol 17).

A la Fase 6 hi són incloses les tombes 2, 5, 6, 15, 16 i 18 (*TIPUS 6*). La tomba 5 es troba orientada de nord a sud, essent aquest el criteri decisiu que establím per datar-la com la més tardana de tot el conjunt.

Pel que fa a la tipologia, es tracta sempre d'enterraments en fossa simple, sense el suport de lloses laterals o de coberta, excavades en estrats preexistents, formats amb posterioritat als enterraments anteriors. Quant a la orientació, excepte pel que fa a la tomba 5, és d'est a oest al sector A, i nordoest-sudoest al sector B.

En el cas del sector A, les tombes 2, 5 i 6 va ser excavades a la ue 3, nivell de reompliment format amb posterioritat al cobriment de la tomba 4. Per establir la datació d'aquest nivell disposem de nombrosos elements: a la ceràmica reduïda dels segles XII-XIII, típica de la majoria del jaciment, s'ha d'afegir fragments de ceràmica vidriada, corresponent a èpoques posteriors, entre els que destaca els corresponents a un fragment de plat de blava catalana (segles XVI-XVII). Igualment cal destacar, procedent d'aquest estrat, la troballa d'una moneda probablement d'època de Pere III (segle XIV). Amb aquestes dades, cal pensar que al menys en aquest sector de la necròpolis, s'ha d'establir un cert marge cronològic respecte a la necròpolis de la Fase 3.

En el cas del sector B, les tombes d'aquesta fase, molt mal conservades, tallen sempre la ue 103, nivell format després de la primera fase d'enterraments. Aquest estrat es caracteritza encara per la presència d'elements ceràmics datats entre els segles XII i XIII, que es concreten en fragments d'olles reduïdes, que en algú cas presenten decoració. Tot i això, creiem que en aquest moment, el conjunt de sepultures d'aquest sector poden ser cronològicament assimilables a les del sector A. Un darrer estrat (ue 127), sense presència de material arqueològic, se superposa a aquestes tombes.

Fase 6. Part conservada de l'esquelet de la tomba 5, afectat per la construcció del mur 2. És l'únic exemple d'enterrament en aquesta necròpolis que té una orientació nord-sud

Fase 7

Les notícies històriques i la documentació diuen que entorn els segles XVII i XVIII es construeix l'església actual, el mur 2 (ue 7), i la banqueteta d'aquest mur (ue 34) (v. plànol 18).

Estratigràficament la nova estructura, només documentada al sector A, sembla correspondre a la delimitació del nou cementiri modern, i es fonamenta directament sobre la roca natural, o bé tallant estrats d'existència prèvia (ue 3, 5, 6, 9). Després del seu bastiment, trobem un important nivell de terra, amb elevat component vegetal (ue 2), que se li adossa, i que proporciona ceràmica reduïda del segle XII i XIII, ceràmica vidriada, incloent vidriada blava catalana, i una moneda d'època de Felip II (segle XVI).

Fase 8

Coincideix amb la construcció del mur 1(ue 1), al segle XX (v. plànol 18).

RELACIÓ ENTRE LA NECRÒPOLIS I LES ESTRUCTURES I NIVELLS DE COMBUSTIÓ

Aquest tema ofereix una certa complexitat. No obstant, la interrelació entre la necròpolis i les estructures i nivells de combustió només es dóna en el sector A del jaciment, i dins aquest espai, queda gairebé reduïda a l'àmbit situat a la banda de llevant del mur 3. També cal dir que no totes les fases d'utilització de la necròpolis es troben associades, a nivell de superposició estratigràfica, a estructures o nivells de combustió, per què dins l'espai que ara definim s'ubiquen només tombes de les Fases 1 i 3 (v. infra). Documentem dos moments principals:

I) a la Fase 2, una sèrie d'estructures i nivells relacionats amb la combustió, que inclouen un nivell de circulació, ocupen part del jaciment, sobreposant-se a uns nivells caracteritzats per la presència de ceràmica datable entre els segles X i XIII. Posteriorment, el nivell d'amortització d'aquesta Fase (ue 10), és afectat per la construcció de tombes (Fase 3).

Aquesta hipòtesi queda demostrada gràficament si observem la imatge on s'aprecia com per sobre del reompliment de la fossa on hi ha la tomba 14 (ue 100), s'acumulen els mencionats nivells de cendres, que en cap cas són tallats per la fossa de la tomba. Només cal fer extensiva aquesta relació estratigràfica amb la resta de tombes de la Fase 3 per considerar l'abocament posterior.

II) una vegada amortitzat el nivell de la necròpolis existent a l'est del mur 3, datable entre els segles XII i XIII, aquest espai es converteix en abocador, amb estrats que presenten un elevat

component de cendres i escòria. El temps transcorregut entre l'abandó de la zona com a espai mortuori i l'inici dels abocaments és curt: la ceràmica pertany a un mateix context cronològic.

Els estrats que contenen moltes cendres, escòria i ceràmica es formen amb posterioritat a la construcció del mur 3 (excepte la ue 10). Concretament, es tracta de les ue 4, 6 i 9. Per això queda clar que aquesta estructura fou ideada amb la intenció de delimitar un espai per convertir-lo en abocador. A més, els estrats esmentats sempre són posteriors a les tombes identificades en la banda oriental del mur 3. Això voldria dir que la darrera utilització d'aquest espai té a veure amb un procés post-productiu, com resulta ser un abocador de material procedent probablement d'una farga, si veiem de quin tipus d'escòria es tracta, i aquest fet succeeix una vegada aquesta part de la necròpolis queda amortitzada.

Potser el principal problema que es planteja, a apart d'entendre la totalitat del procés productiu basat en la combustió, és si en realitat aquesta té o no a veure amb el ritual d'enterrament. Es tracta d'un procés productiu tancat en sí mateix i limitat a un període concret, independent del funcionament de la necròpolis, o té a veure amb aquesta?

Podem trobar la solució a l'existència d'activitat econòmica del tipus esmentat en parlar de les sagreres. Constitueixen aquestes un assentament emplaçat 30 passes al voltant d'una església rural, on a part del cementiri, podien haver-hi alguns edificis d'habitatge, estructures d'emmagatzematge i fins i tot estructures destinades a la producció. Aquest conjunt, que gaudia de protecció eclesiàstica en virtut de les relacions de pau i treva, s'anomena assentament eclesial (FARIAS, 1998).

Per tant, establerta la possibilitat de l'existència d'una església anterior per sota de l'actual, les estructures, nivells i material de combustió localitzats a Taravil podien haver format de l'activitat econòmica d'una sagrera, activitat desenvolupada de manera limitada en el temps, i traslladada potser després a un altre lloc proper al llarg de l'ampliació de la necròpolis (Fase 3).

A dalt, aspecte del sector A en procés d'excavació. En darrer terme, aspecte de la ue 6 i les estructures de combustió relacionades. A baix, detall de la zona situada a llevant del mur 3

Dins les comarques catalanes, coneixem un paral·lel quant a la presència d'un nivell amb cendres i ceràmica dins el context d'una necròpolis altmedieval. Es tracta del jaciment de Sant Martí de les Tombetes, a Sant Esteve de la Sarga (Pallars Jussà). En aquest cas el nivell s'associa als enterraments, sense descartar-se que pugui tenir a veure amb el ritual (NOLASCO, 2003).

La possible relació entre nivells de combustió o cremació amb el ritual d'enterrament practicat a l'Edat Mitjana ja va ser tractada per M. Riu (RIU, 1981). Al cas de Taravil, tampoc podem descartar totalment aquesta opció, degut a la proximitat física dels nivells, tot i que en principi, i degut a la gran quantitat d'elements de rebuig del treball del metall documentats, ens inclinem per què fos part del treball dut a terme a la sagrera, la producció del qual aniria destinada a les necessitats d'una petita comunitat local.

ESTUDI ANTROPOLÒGIC

El present informe correspon a l'estudi antropològic de les restes humanes recuperades en diverses tombes localitzades en el decurs de l'excavació arqueològica d'urgència, que es va dur a terme al jaciment de Sant Quintí de Taravil (Capolat, Berguedà), entre els dies 1 de juny i 31 de juliol de 2004.

Material i mètodes

El material ossi s'ha netejat en sec i amb l'ús de raspalls sempre que ha estat possible, però en alguns casos s'ha fet necessari l'ús de l'aigua per facilitar-ne la neteja ja que els ossos es trobaven molt bruts i/o totalment recoberts de fang.

Seguidament s'ha procedit a la seva atribució anatòmica i a la seva reconstrucció quan ha estat necessari. Així mateix s'ha comprovat que no hi hagués elements intrusius i que tots els ossos corresponguessin a un mateix individu. Tots els elements ossis d'un mateix individu s'han anomenat seguint el mateix criteri: les sigles del jaciment seguides del número de la tomba que correspon a l'individu:

CSQ - nº de la tomba

L'estudi antropològic inclou a més d'una descripció individual, el número d'individus, una valoració de l'estat de conservació i el càlcul del grau de preservació de les restes mitjançant l'índex de preservació. També s'han estimat les edats i el sexe dels esquelets permetent fer una aproximació a la paleodemografia del jaciment. D'altra banda s'ha realitzat una descripció i un diagnòstic de les patologies òssies i dentals. Finalment s'ha realitzat l'anàlisi mètrica dels elements ossis a partir de les dimensions utilitzades clàssicament en els estudis antropològics que han permès calcular-ne l'estatura i conèixer-ne la tipologia.

Número d'individus, tafonomia i preservació de les restes

S'ha calculat el número mínim d'individus que es trobaven inhumats al jaciment. Al tractar-se d'individus de dipòsit primari i en correcte connexió anatòmica aquest càlcul ha estat senzill, però en tot cas s'ha comprovat que no hi hagués elements intrusius.

Per valorar l'estat de les restes s'ha calculat el grau de preservació i l'estat de conservació. Per calcular el grau de preservació individual de cada esquelet s'ha utilitzat un índex de preservació

a partir de l'expressió determinada per Walker i col·laboradors (1988). Consisteix en el càlcul de tres índex referits a una agrupació òssia determinada: ossos llargs (Ip_1), ossos llargs + cintura escapular i pelviana (Ip_2) i finalment un índex global (Ip_3), que inclou tots els ossos anteriors més el crani. De tota manera, però, aquests índexs només tenen utilitat per saber el nombre d'ossos conservats i no fan referència a l'estat físic de l'os. Per això també s'ha donat importància al grau de conservació de les restes que s'ha classificat en dolent, regular i bo seguint un criteri que pretén valorar l'estat físic en que es troben els ossos (epífisis presents o no, diàfisis més o menys senceres, estat de la capa cortical...).

Paleodemografia: edat i sexe

Per a la determinació de l'edat s'han utilitzat tots els elements esquelètics que permeten un diagnòstic, prioritzant aquells criteris més fiables segons les característiques de l'edat de l'individu.

Per aquells individus subadults s'han seguit les recomanacions de Ferembach *et al.* (1980) i els criteris descrits per Krogman i Iscan (1986). En infants fins a 12 anys es prioritza el criteri de desenvolupament dental: erupció de les peces i grau de maduració de la dentició, seguint els esquemes de Crétot (1978), i d'Ubelaker (1989). Com a criteris secundaris, la longitud diafisària màxima dels ossos llargs prenent com a patró algunes poblacions antigues (Alduc-Le Bagousse 1988, Stloukal i Hanáková 1987).

En els esquelets adults s'han prioritzat els canvis en la superfície auricular de l'ílium segons Lovejoy i col·laboradors (1985). De manera secundària també s'ha utilitzat el grau de sinostosi de les sutures cranials (Masset 1982), i el desgast de les peces dentaries (Brothwell 1987).

A partir d'aquests criteris s'han classificat els individus en diferents categories d'edat: fetals o perinatals, infants I (0 a 6 anys), infants II (7 a 12 anys), juvenils (13 a 20 anys), adults (21-40 anys), madurs (41-59), i senils (+60 anys).

Per a la determinació del sexe s'han considerat, com a criteri principal, les característiques sexuals de crani, mandíbula i especialment de l'os coxal (Ferembach *et al.* 1980); també s'han fet servir els criteris clàssics de Martin i Saller (1975) i d'Oliver (1960), en funció de la robustesa, grandària i relleus musculars dels ossos postcranials, així com les característiques mètriques dels ossos llargs i el càlcul de funcions discriminants (Black 1978, Oliver 1960, Alemán *et al.* 1997, Safont *et al.* 2000). En les restes infantils, el diagnòstic sexual és molt insegur i no hi ha una opinió generalitzada sobre la metodologia a utilitzar; malgrat això s'ha intentat assignar el sexe més probable i per això s'han seguit criteris semblants als que s'usen pel diagnòstic d'adults (Schutkowski 1993).

Estat de salut

L'estudi de les patologies, ja siguin esquelètiques o bé orals, s'ha basat en la observació macroscòpica de les restes. S'ha descrit i diagnosticat les patologies d'interès individual, utilitzant fotografies.

Pel què fa a les lesions orals més comunes són la càries, el retrocés alveolar, les fístules i la presència de tosca dental. També s'han considerat aquelles alteracions que poden ser conseqüència d'una patologia oral com les pèrdues dentaries *ante mortem*.

Antropometria

S'han pres i utilitzat les mesures craniomètriques i osteomètriques possibles clàssicament usades en Antropologia Biològica (Martin i Saller 1957). Algunes mesures s'han pres segons les indicacions de diversos autors recollides a Oliver (1960), i a Krogman i Iscan (1986). El càlcul de l'estatura dels individus enterrats s'ha fet a partir dels ossos llargs, tenint en compte el sexe, segons les fórmules de Pearson (Oliver 1960). Les fórmules aplicades s'han escollit segons la seva aplicabilitat al conjunt que s'estudia i prenent en consideració que els ossos dels membres inferiors semblen correlacionar millor amb l'estatura que els dels membres superiors, i que és millor el càlcul a partir de més d'un os (Polet *et al.* 1991). S'ha donat preferència al càlcul sobre l'os del costat esquerre sempre que ha estat possible. Per a l'estudi dental, tant mètric com patològic, s'ha utilitzat les indicacions i la fitxa tipus publicada per Chimenos, *et al.* (1999). Un cop obtingudes totes les mesures s'han calculat índexs i s'han comparat amb altres grups i sèries de similar cronologia i context geogràfic.

Resultats

Número d'individus, tafonomia i estat de preservació

A la mostra estudiada s'han trobat restes d'un total de 22 individus en 21 sepultures. La distribució dels individus no és sempre d'un per sepultura sinó que en dos casos es troben tombes dobles.

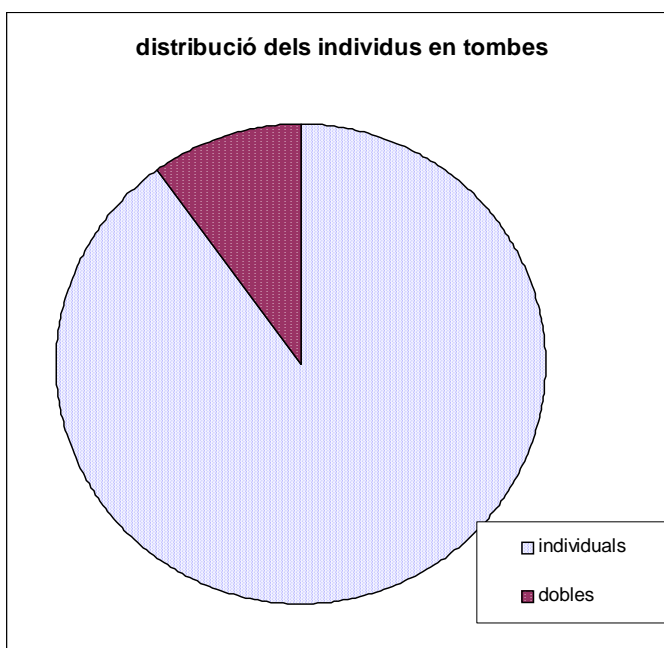
Les restes de l'individu corresponent a la sepultura CSQ 14 no han pogut ser excavades.

Unes altres dues corresponen a enterraments dobles. En un cas s'ha trobat l'individu adult CSQ 15 que dins la seva fossa tenia les restes d'un individu infantil d'aproximadament 9 mesos.

Aquest segon individu (que s'ha anomenat CSQ 15b), es trobava remogut entre l'individu adult CSQ 15a que estava situat en correcte connexió anatòmica i deposició primària.

L'altre enterrament doble correspon a dos individus subadults, el CSQ 18a i el CSQ 18b. Tots dos són enterraments primaris i es troben en correcte connexió anatòmica, situats un al costat de l'altre seguint la mateixa orientació.

Finalment s'han trobat 18 enterraments individuals, tots de deposició primària i orientats amb el crani a l'oest i els peus a l'est. En general les connexions anatòmiques són estretes, excepte algun cas en que es troben alguns ossos desplaçats i/o remoguts. La posició de tots ells és de decúbit supí i en molts casos s'observa efecte coixinet.

Gràfica 1. Percentatge de tombes individuals i dobles a Sant Quintí de Taravil.

A la necròpolis s'ha observat una diversitat considerable de tipologies d'enterrament, fet que posa de manifest un ús perllongat del cementiri (veure taula 1). Es troben fosses simples, tombes de caixa i coberta de lloses, tombes de caixa de lloses de disposició antropomorfa amb coberta de lloses, tombes de fossa simple excavada al sòl amb coberta de lloses, tombes de forma antropomorfa excavades a la roca amb coberta de lloses i, en dos casos, una tipologia peculiar de sarcòfags exempts de forma antropomorfa amb coberta de lloses i que corresponen a enterraments infantils.

L'estat de preservació és en general força elevat (veure taula 1), però en la majoria dels casos no es veu acompanyat per una bona conservació, principalment a causa de les arrels que han malmès molt els ossos. No sembla haver-hi relació entre el tipus d'enterrament i l'estat de conservació dels esquelets: es troben individus en fosses simples més ben conservats que alguns individus enterrats en tombes de lloses o sarcòfags.

Taula 1. Estat de preservació i de conservació dels individus de la necròpolis i tipologia dels enterraments

Individu		Preservació (IP ₃)	Conservació	Tipologia d'enterrament
CSQ 1		54,5%	regular	sarcòfag exempt de forma antropomorfa amb coberta de lloses
CSQ 2		81,8%	regular	fossa simple
CSQ 4		90,9%	regular	tomba de caixa i coberta de lloses
CSQ 5		18%	bona	fossa simple
CSQ 6		77,2%	regular	fossa simple
CSQ 7		72,7%	pobre	tomba de caixa i coberta de lloses
CSQ 8		86,3%	pobre	fossa simple
CSQ 9		86,3%	bona	tomba de caixa de lloses de disposició antropomorfa amb coberta de lloses
CSQ 10		27,2%	pobre	fossa simple excavada al sòl amb coberta de lloses
CSQ 11		90,9%	pobre	tomba de caixa i coberta de lloses
CSQ 12		77,2%	pobre	tomba antropomorfa excavada a la roca amb coberta de lloses
CSQ 13		54,5%	molt pobre	tomba de caixa i coberta de lloses
CSQ 15	a	77,2%	bona	fossa simple
	b	13,6%	regular	
CSQ 16		45,4%	molt pobre	fossa simple
CSQ 17		0%	pobre	tomba de caixa i coberta de lloses
CSQ 18	a	27,2%	pobre	fossa simple
	b	18%	pobre	
CSQ 19		31,8%	pobre	tomba antropomorfa excavada a la roca amb coberta de lloses
CSQ 20		45,4%	pobre	tomba antropomorfa excavada a la roca amb coberta de lloses
CSQ 21		95,4%	molt bona	sarcòfag exempt de forma antropomorfa amb coberta de lloses
CSQ 22		54,5%	molt dolenta	fossa simple excavada al sòl amb coberta de lloses

Edat i sexe

Es tracta d'una necròpolis on més de la meitat dels individus corresponen a la categoria de subadults (veure taula 2). Concretament es troben 13 individus subadults entre els 22 totals, el que representa un 59% de subadults enfront a un 41% d'adults. A més, les edats de mortalitat es veuen molt ben categoritzades, principalment es troben representats individus infantils I en el subgrup dels subadults i individus adults-madurs en el subgrup dels adults. No es troben individus juvenils ni senils.

L'augment de la mortalitat en l'etapa infantil I es troba clarament argumentada amb el fet que és en aquesta franja d'edat quan els individus són més susceptibles a les infeccions i als problemes de dèficits nutricionals. Concretament es veu un augment de la mortalitat en les edats entre 3 i 4 anys, moment en que a l'haver finalitzat l'al·letament, els nens es veuen més exposats a aquests dos factors. Per una banda la llet els aportaria els nutrients necessaris i per altra banda l'al·letament confereix una recepció d'anticossos provinents de la mare que ajuda a que els nens puguin fer front als problemes infecciosos mentre no se'ls acaba de formar el seu propi sistema immunitari.

D'altra banda, les condicions de vida i climàtiques en una àrea geogràfica com la de Sant Quintí de Taravil farien difícil la supervivència a partir d'una certa edat (35-45 anys), en la que determinats problemes de salut tendeixen a aparèixer i no es pot seguir el ritme d'una vida dura que comportaria elevats esforços físics, fred...

Pel que fa la proporció de sexes entre els individus adults aquesta és d'aproximadament 1:1 (veure gràfica 3). Un 55% dels individus són femenins i un 45% són masculins. L'ús de funcions discriminants ha permès classificar tots els individus que per característiques morfològiques tendien a l'al·lofisme.

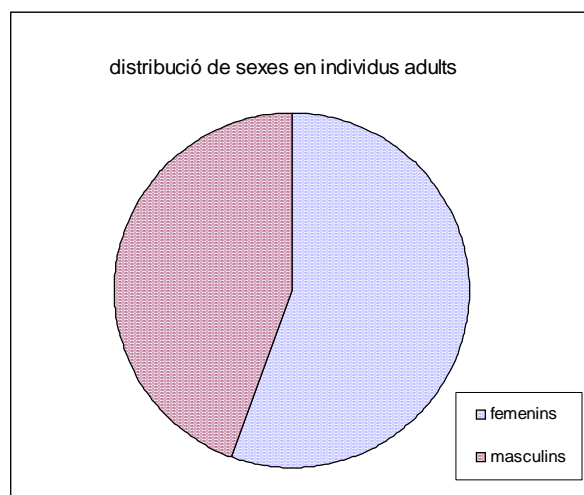
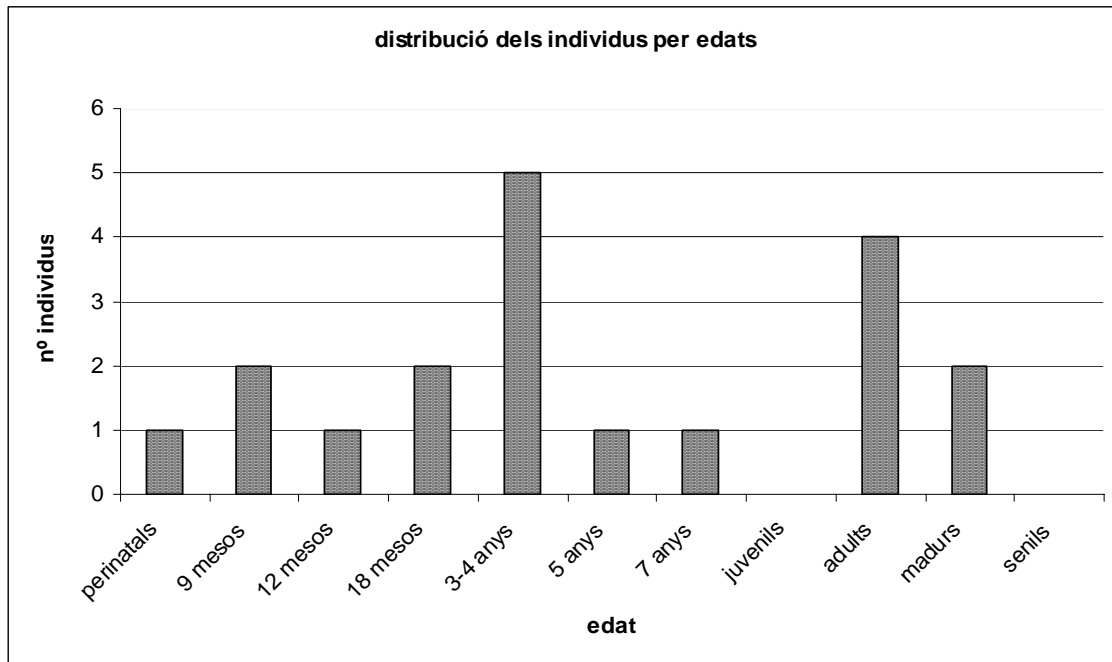
Estat de salut

Les malalties que poden afectar a un individu al llarg de la seva vida són moltes i el seu desenvolupament depèn de les condicions ambientals, nutricionals i del nivell higiènic del grup on viu l'individu. És per això que les malalties, a part de donar informació per si mateixes són una font per aprofundir en el mode de vida d'una població. L'estudi de les lesions en les poblacions antigues sempre s'enfronta al problema que es veu limitat a les malalties que afecten directa o indirectament l'os i que són susceptibles de deixar-hi una empremta. Es coneixen uns determinats grups de patologies que són sovint diagnosticades en els esquelets: les lesions osteoarticulars, els traumatismes, els tumors, les anèmies, les entesopaties i una àmplia diversitat de patologies orals.

En la població de Sant Quintí de Taravil s'han trobat alguns d'aquests problemes: lesions osteoarticulars (formacions osteofítiques i nòduls d'Schmörl), traumatismes i diverses patologies orals (càries, càlcul, retrocessos alveolars, pèrdues dentals antemortem i fistules).

Gràfica 2. Número d'individus en cada categoria d'edat

Gràfica 3. Representació de la distribució de sexes en els individus adults de la necròpolis

Taula 2. Taula resum de l'edat i el sexe de cada individu de la necròpolis

Individu		Edat	Sexe
CSQ 1		9 mesos (infantil I)	indeterminat
CSQ 2		35-45 a. (adult)	masculí
CSQ 4		30-45 a. (adult)	femení
CSQ 5		adult indet.	masculí
CSQ 6		25-35 a. (adult)	femení
CSQ 7		9 mesos (infantil I)	indet.
CSQ 8		>35 a. (adult)	femení
CSQ 9		4 anys (infantil I)	indet
CSQ 10		40-60 a. (madur)	femení
CSQ 11		3 a. (infantil I)	indet
CSQ 12		3-4 a. (infantil I)	indet
CSQ 13		5 a. (infantil I)	indet
CSQ 15	a	40-49 a. (madur)	masculí
	b	18 mesos (infantil I)	indet
CSQ 16		7 a. (infantil II)	indet
CSQ 17		adult indeterminat	indet
CSQ 18	a	3-4 a (infantil I)	indet
	b	3-4 a (infantil I)	indet
CSQ 19		adult indet.	femení
CSQ 20		1 a. (infantil I)	indet
CSQ 21		perinatal	indet
CSQ 22		18 mesos (infantil I)	indet

Lesions osteoarticulares

Són lesions que afecten a les articulacions i es troben molt freqüentment en poblacions actuals i antigues, sobretot a partir de la maduresa, ja que són malalties degeneratives i cròniques. El seu origen es troba en el procés inflamatori crònic dels teixits tous d'una articulació que produeix dues respostes: en primer lloc hi ha una pèrdua de material ossi amb l'erosió dels marges de l'articulació i, posteriorment, la neoformació d'os amb l'aparició d'osteòfits (Bourke 1967; Rogers i Waldron 1995).

En els individus estudiats es presenten dos exemples d'aquest grup de patologies: les formacions osteofítiques vertebrals i els nòduls d'Schmörl que es produeixen quan es fan sobre esforços a nivell vertebral, sobretot traccions mecàniques. Com a conseqüència d'aquest esforç mecànic el disc intervertebral que separa els cossos vertebrals es mou produint microtraumatismes, que originen els anomenats nòduls d'Schmörl. Es troben formacions osteofítiques en diferents graus en 3 individus: CSQ 4, CSQ 8 i CSQ 15a. Es tracta de dos individus femenins i un masculí. En el cas del CSQ 4 es troben en tota la columna, en el CSQ 8 a les lumbar i en el CSQ 15a comencen a formar-se en les lumbar i les últimes dorsals. Tant sols es pot dir que l'individu CSQ

2 no presenta aquestes formacions i no es pot concloure que els altres individus adults no les presentin ja que en la majoria no s'han recuperat vèrtebres o en alguns casos es trobaven molt fragmentades i mal conservades, fet que no ha permès comprovar si n'hi havia o no. També es troben nòduls d'Schmörl, en una lumbar de l'individu CSQ 8 i en una dorsal del CSQ 15a.

Traumatismes

Les lesions de tipus traumàtic poden ser conseqüència d'actes violents, d'accidents, però també del tipus de vida d'un grup, fins i tot, en alguns casos es poden relacionar amb deficiències nutricionals que comportin osteoporosi i per tant un risc de fractura més elevat. L'individu CSQ 2 presenta una fractura ja soldada a l'extrem distal del peroné.

Patologia oral

Tant sols s'han recuperat peces dentals en 5 individus adults entre els quals s'han observat casos de dipòsits de càlcul, càries, fistules, retrocessos alveolars i pèrdues dentals *antemortem* amb la consegüent reabsorció alveolar. Tot i que també s'han recuperat peces dentals en individus subadults, entre aquests no s'observen patologies orals.

En dos casos es troben dipòsits de càlcul associats a retrocessos alveolars (CSQ 4 i CSQ 6) un d'ells amb pèrdues dentals *antemortem* (CSQ 4). També es troba un cas (CSQ 8) en que tot i haver-hi càlcul no s'arriba a produir retrocés, però si que hi ha hagut pèrdues *antemortem*. Així mateix en un l'individu CSQ 15a tot i no observar-se càlcul si que s'observa retrocés alveolar.

Les fístules poden associar-se a càries en dos casos (CSQ 4 i CSQ 15a), però també es troba un individu que presenta fístules sense tenir càries. Així doncs les lesions carioses no serien les úniques causants d'infeccions bucal.

Antropometria

Individus als que s'ha recuperat peces dentals	dipòsits de càlcul	càries	fístules	retrocés alveolar	pèrdues dentals <i>antemortem</i>
CSQ 2	no	no	no	no	no
CSQ 4	si	si (2 peces)	si (2 peces)	si	si
CSQ 6	si	no	no	si	no
CSQ 8	si	no	si (2 peces)	no	si
CSQ 15a	no	si (5 peces)	si (4 peces)	si	no

Taula 3. Patologies orals observades en els individus de la necròpolis

S'han pres totes les mesures possibles utilitzades tradicionalment en antropologia biològica, tant pels individus adults com pels subadults (veure taules annexes). Mitjançant l'osteometria es pot establir la tipologia de l'individu sotmès a estudi, entre d'altres, es pot estimar l'estatura que tenia i diversos índexs craniomètrics i osteomètrics que permeten la comparació amb altres poblacions, i ajuden a conèixer la tipologia de la població estudiada. En la població de Sant Quintí de Taravil, la baixa conservació dels cranis no ha permès calcular-ne cap índex. Si que s'han calculat per les extremitats superiors (índex diafisari de l'húmer i platolènia del cúbit) i per les extremitats inferiors (índex pilàstric i platimèric del fèmur i índex cnèmic de la tíbia).

índex	individus femenins					individus masculins	
	CSQ 4	CSQ 6	CSQ 8	CSQ 10	CSQ 19	CSQ 2	CSQ 15
diafisari de l'húmer	platibràquia	platibràquia	platibràquia	-	euribràquia	euribràquia	euribràquia
platolènia	platolènia	eurolènia	-	platolènia	platolènia	eurolènia	eurolènia
pilastra	mitjana	dèbil	forta	-	dèbil	forta	forta
platimèric	platimeria	platimeria	platimeria	-	hiperplatimeria	platimeria	platimeria
cnèmic	euricnèmia	euricnèmia	euricnèmia	-	-	euricnèmia	-

Taula 4 Tipologia dels individus als que se'ls ha pogut calcular índexs

Fent referència a les extremitats superiors, l'húmer es troba aplanat en aquells individus femenins, però no en els masculins. Això indicaria un major desenvolupament muscular dels braços en els individus femenins. Pel que fa el cúbit, també s'observa un menor desenvolupament muscular en

aquells individus masculins i en un femení, però majoritàriament els individus femenins presentarien una àrea d'inserció muscular més elevada. Són destacables els relleus musculars en els cúbits d'aquests individus femenins.

D'altra banda, a les extremitats inferiors és on els individus masculins tindrien més desenvolupada la musculatura. La pilastra és forta en els dos individus als que se'ls ha calculat i també es dona platimeria. Això indica un aplanament, tant a la meitat diafusal del fèmur (pilastra forta) com a nivell subtrocantèric (platimeria). Pel que fa als individus femenins es troba més variabilitat en

aquests índexs, dues pilastres són dèbils, una mitjana i una és forta. L'índex cnèmic indica euricnèmia per a tots els individus als que se'ls ha calculat. Aquest índex sol associar-se a postures ocupacionals (com ara estar a la gatzoneta o en *squatting*), però el valor de l'índex en els individus no és indicatiu de l'adopció habitual d'aquesta postura.

S'ha calculat l'estatura dels individus adults de la necròpolis. Els valors mitjans tant per als individus femenins com per als masculins es troben inclosos en les mitjanes d'altres poblacions de cronologia i àrea geogràfica propera. A les taules següents es mostren les estatures de cada individu (taula 6), i la comparació amb les estatures mitjanes d'altres poblacions (taula 7).

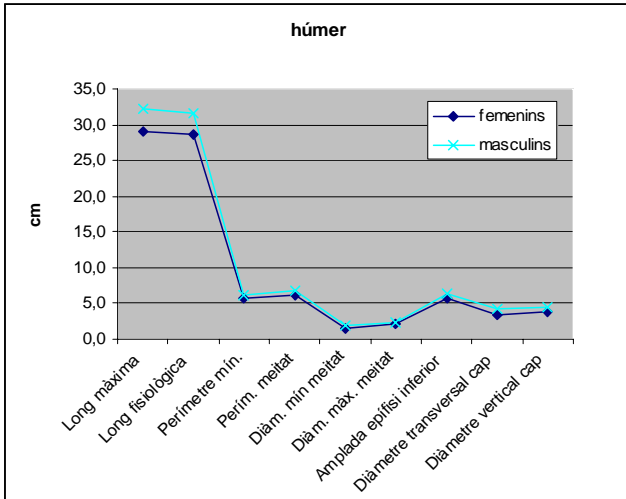
individus femenins		mitjana femenins
CSQ 4	149,86	152,9
CSQ 6	156,86	
CSQ 8	152	
individus masculins		mitjana masculins
CSQ 2	160,45	162,43
CSQ 5	161,11	
CSQ 15a	165,73	

Taula 5. Estatura individual i mitjana de les sèries femenina i masculina (en cm)

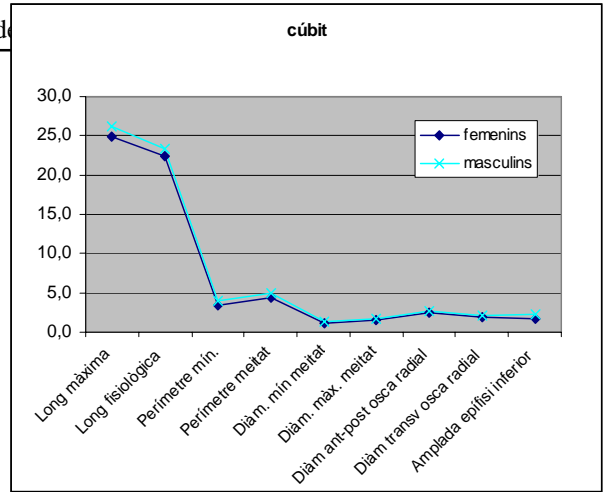
	Cronologia	Masculins	Femenins	Referència
La Olmeda	VII-XIII	163,34	155,43	Hernández i Turbón, 1991
El Vilar (St. Pere de Ribes)	IX-X	160,96	148,39	Martí, 1986
Sant Quintí de Taravil	X-XIII	162,43	152,9	Pla, 2004

Taula 6. Comparació de les estatures mitjanes d'individus de cronologia similar

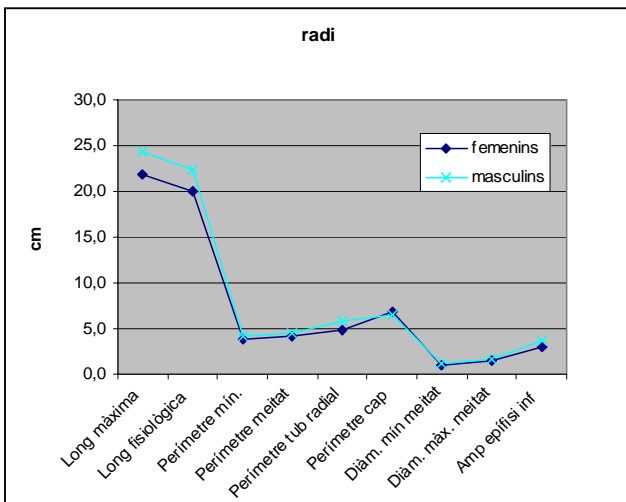
Pel què fa el dimorfisme sexual, en la majoria de les mesures preses pot observar-se que els individus masculins presenten valors més elevats que els femenins, que alhora ja són elevats, es tractaria doncs d'una població en general força robusta. Es representen aquests valors en les següents gràfiques:

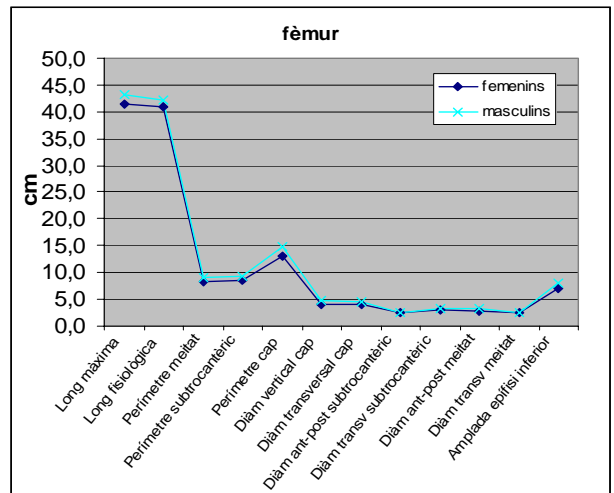
Gràf. 5 Comparació entre els valors mitjans femenins i masculins en les mesures preses a l'húmer

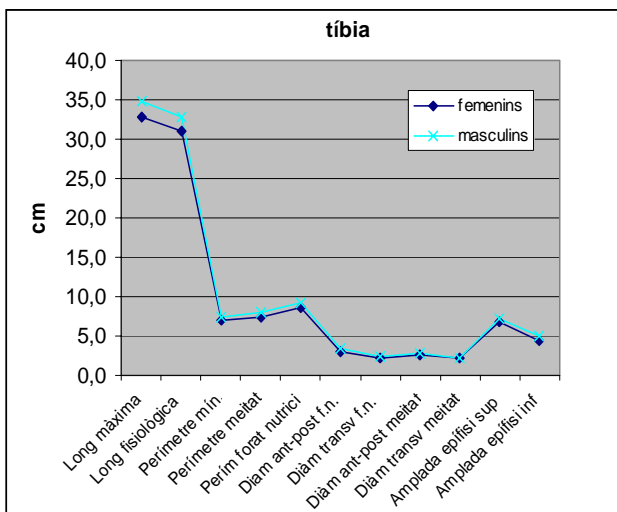
Gràf. 6 Comparació entre els valors mitjans femenins i masculins en les mesures preses al cúbit

Gràf. 7 Comparació entre els valors mitjans femenins i masculins en les mesures preses al radi

Gràf. 8 Comparació entre els valors mitjans femenins i masculins en les mesures preses al fèmur

Gràf. 9 Comparació entre els valors mitjans femenins i masculins en les mesures preses a la tibia

Conclusions

S'han estudiat les restes de 22 individus pertanyents majoritàriament a l'època medieval (segles XII-XIII), recuperats al jaciment de Sant Quintí de Taravil (Berguedà).

Es tracta de 22 sepultures de les que dos corresponien a fosses dobles i 18 individuals. Una de les sepultures, la que correspondria a l'individu CSQ 14 no s'ha pogut excavar. La conservació dels individus és en general baixa, la majoria dels ossos tenen la capa cortical malmesa per les arrels de la vegetació que hi havia a la zona. D'altra banda els índexs de preservació calculats són força elevats ja que si bé els ossos s'han trobat en mal estat se n'han recuperat molts. La tipologia d'enterraments és molt diversa i alhora peculiar per la presència de sarcòfags antropomorfs, un tipus de sepulcre poc documentat en altres necròpolis de l'època ni en àrees geogràfiques properes. Així mateix això indica que es tracta d'una necròpolis amb un llarg període d'ocupació.

Pel que fa al sexe, la proporció dels individus és la que s'esperaria en una necròpolis típica, la meitat dels individus són femenins i l'altre meitat masculins. La proporció d'edats mostra un lleuger augment dels individus subadults respecte els adults. Es tractaria d'una població amb dos moments de difícil superació. Per una banda aquella etapa de la vida en que finalitza l'alletament i per tant es perd la immunitat passiva i la nutrició que atorga la llet materna. Per altra banda l'assoliment d'una edat adulta-madura (al voltant dels 35-45 anys) en que l'aparició de certs problemes de salut lligats a unes condicions de vida dures farien difícil la supervivència. Destaca la falta d'individus juvenils i senils, fet que corrobora que una vegada superat el període de la

infantesa disminueix la probabilitat de morir, però sense poder arribar a superar la maduresa. No s'han observat característiques indicatives de dèficits nutricionals com ara criba orbitalia en els individus subadults, però també cal tenir en compte que no s'han trobat esquelets en gaire bon estat, per tant no es pot concloure que no en presenten i l'estudi es limitaria a dir que no s'ha observat entre les restes analitzades.

L'osteometria en els individus adults indica que es tracta d'esquelets en general robustos, tant els femenins com els masculins, tot i que es manté clarament dimorfisme sexual en els ossos mesurats. Morfològicament, els individus femenins tendeixen a l'al·lofisme, que juntament amb la robustesa que presenten ha fet que en molts casos fos necessari l'ús de funcions discriminants per la determinació del sexe. L'estatura mitjana dels individus es correspon amb la mitjana de les poblacions amb que s'ha comparat 152,9 cm per la sèrie femenina i 163,4 cm per la masculina.

L'estat de salut no posa de manifest la presència de problemes particulars, però altra vegada cal tenir en compte el mal estat en que es troben els ossos i que dificulta la detecció de patologies. A nivell ossi es troben exemples de lesions osteoarticulars, és a dir d'aquelles patologies relacionades amb l'edat i/o l'esforç físic elevat. La població no presenta una mitjana d'edat avançada, per tant es poden atribuir aquestes patologies a l'esforç físic. A nivell oral es pot observar que en 4

dels 5 individus als que s'han recuperat dents presenten com a mínim dues de les cinc patologies analitzades: dipòsits de càlcul, càries, fístules, retrocessos alveolars, pèrdues dentals *antemortem* i reabsorció alveolar. Tot i que l'anàlisi de patologies orals s'ha realitzat en una mostra molt petita que dificulta assolir conclusions respecte els hàbits alimentaris, el que si sembla clar és un baix nivell d'higiene oral.

Tipològicament s'observa un augment de la musculatura sobretot en aquells individus femenins, tant pel que fa les extremitats superiors com les inferiors. Els individus masculins tindrien un major desenvolupament muscular tan sols a les extremitats inferiors. Això podria estar relacionat amb una divisió del treball per sexes: mentre que els individus masculins realitzarien aquelles feines que impliquen un desplaçament, els individus femenins s'encarregarien de treballs en que caldria un us preferent de les extremitats superiors i en alguns casos també desplaçament.

Així doncs es tracta d'una necròpolis que presenta les característiques típiques de l'època: una distribució homogènia per sexes i edats (adults respecte subadults), lesions de tipus degeneratiu provocades per elevats esforços físics i desenvolupament muscular tant en aquells individus masculins com femenins (habituals en poblacions amb unes condicions de vida dures), baixa higiene oral i distribució del treball per sexes.

Bibliografia (antropologia)

ALDUC-LE BAGOUSE, A. (1988): Estimation de l'âge des non-adultes: maturation dentaire et croissance osseuse. Données comparatives pour deux nécropoles médiévales bas-normandes. *Actes des 3èmes Journées Anthropologiques. Notes et Monographies Techniques n. 24*, Éditions du CNRS, Paris, 81-103.

ALEMÁN I; BOTELLA MC; RUIZ L; (1997): Determinación del sexo en el esqueleto postcraneal. Estudio de una población mediterránea actual. *Archivo Español de Morfología* 2: 7-17.

BASS, W.M. (1971): *Human Osteology*. Missouri Archaeological Society. Special Publication n.2. Columbia, Missouri.

BLACK III, T. K. (1978): A new method assessing the sex of fragmentary skeletal remains. Femoral shaft circumference. *Am. J. Of Phys. Anthropol.* 65: 305-311.

BROTHWELL, DR. (1987): *Desenterrando Huesos*. Fondo de cultura económica. México.

CAMPILLO, D. (1983): *La enfermedad en la prehistoria*. Ed. Salvat. Barcelona.

CHIMENOS, E; SAFONT, S; ALESAN, A; ALFONSO, J; MALGOSA, A. (1999): Propuesta de protocolo de valoración de parámetros en Paleodontología. *Gaceta Dental* 102: 44-52.

- CRÉTOT, M. (1978): *L'arcade dentaire humanine (Morphologie)*. Julien Prélat Ed., París.
- FEREMBACH, D; SCHWIDETZKY, I; STLOUKAL, M. (1980): Recommendations for Age and Sex Diagnoses of Skeletons. *Journal of Human Evolution* 9: 517-549. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- HERNÁNDEZ, M; TURBÓN, D. (1991): *Parámetros del esqueleto postcraneal en la población medieval castellana de La Olmeda*. Boletín de la Sociedad Española de Antropología Biológica, 12: 61-80.
- KROGMAN, W.M; ISCAN, Y.M. (1986): *The Human Skeleton in Forensic Medicine*. Ch. C. Thomas Ed. Springfield, Illinois.
- LOVEJOY, C.O; PRYZBECK, T.R, MENSFORTH, R.P (1985): Chronical Metamorphosis of the Auricular Surface of the Ilium: A New Method for the Determination of Adult Skeletal Age at Death. *American Journal of Physical Anthropology*, 68: 15-28.
- MARTÍ, X. (1986): *Restos humanos de un enterramiento tardorromano en El Vilar (St. Pere de ribes, Barcelona)*. Trabajos de Antropología, 20:37-47.
- MARTIN, R; SALLER, K (1957): *Lehrbuch der Anthropologie*. Ed. G.Fisher, Stuttgart.
- MASSET, C. (1982): *Estimation de l'âge au décès par les sutures crâniennes*. Thèse. Université Paris VII.
- OLIVIER, G. (1960): *Pratique Anthropologique*. Vigot Frères Eds., París.
- POLET, C; LEGUEBE, A; ORBAN, R; LAMBERT, G (1991): Estimation de la stature de la population mérovingienne de Torgny. *Anthropologie et Préhistoire*, 102: 111-123.
- SAFONT, S; MALGOSA, A; SUBIRÀ, ME. (2000): Sex Assessment on the Basis of Long Bone Circumference. *American Journal of Physical Anthropology* 113. 317-328.
- STLOUKAL, M; HÁNÁKOVA, H. (1978): The length of long bones in ancient slavonic populations –With particular consideration to the questions of growth. *Homo*, 29: 53-69.
- UBELAKER, D.H (1989): *Human Skeletal Remains. Excavation, Analysis, Interpretation*. Taraxacum, Washington. 2ª ed.
- WALKER, P.L; JOHNSON, J.R; LAMBERT, P.M. (1988): Age and Sex Bases in the Preservation of Human Skeletal Remains. *American Journal of Physical Anthropology*, 76: 183-188.

CONCLUSIONS

Dins del món funerari altmedieval, la necròpolis de Sant Quintí de Taravil pertany a un àmbit rural. Si a més tenim en compte que arqueològicament no apareix associada a cap poblat o edifici religiós, doncs l'actual església és de construcció moderna, podem parlar també de necròpolis isolada. Tot i això, les dades documentals que mencionen el lloc de Taravil assenyalen que fou un dels punts de la repoblació a partir dels segles IX i X, i que també hi havia una església en aquest indret, possiblement anterior al segle XI.

Tomba 10. Situació d'aquest enterrament en fossa, afectat per la construcció posterior del mur 3

En parlar de les diverses tipologies d'inhumacions identificades a Taravil, ja hem vist com moltes vegades la cronologia d'una necròpolis s'estableix *post quem* la data d'existència d'un edifici religiós situat en les proximitats. Per tant, la presència d'un cementiri en relació a una antiga església preromànica o romànica no pot ser descartada, i més si tenim en compte que vers l'any 1000, quan va quedar definida en bona mesura la xarxa parroquial de les diòcesis catalanes, es generalitzà que la gent se sebellís prop de les esglésies, en l'espai sagrat que les envoltava: les sagreres. Trobem necròpolis properes a edificis eclesiàstics arreu de Catalunya, tant a la vora de conjunts monumentals, com ara el monestir de Sant Benet de Bages, les esglésies de Sant Pere de Terrassa, o el monestir de Sant Pere de Roda, o bé a la vora de petits indrets més aïllats com Sant Sadurní de Rotgers, Santa Creu de Joglars o L'Esquerda.

Tot i això, aquesta possibilitat resulta de difícil comprovació, per què el lloc on haurien de romandre les restes d'aquesta hipotètica construcció, se situa per sota de l'església actual, i l'espai que hi ha entre aquest indret i la necròpolis excavada, esdevé ocupat per l'actual cementiri parroquial.

No creiem que el cementiri medieval tingués una continuïtat en els espais situats al nord i a l'oest de l'actual església, donada la presència del substrat geològic en una cota alta, i per què era comú en època medieval restringir l'espai d'enterrament a llevant i al sud de les esglésies. En canvi, i com així ha quedat palès al llarg de l'excavació, l'àrea de la necròpolis s'estenia en direcció est i sud.

No hi ha tombes reutilitzades, per tant l'antic cementiri hauria anat augmentant en extensió. Aquest extrem denota el caràcter reduït del nucli de Taravil en època medieval quan a la demografia, contrastant amb altres necròpolis.

Situació de la tomba 9 dins el conjunt del jaciment. A la imatge inferior es pot apreciar la seva aliniació respecte a les tombes 7 i 11 (aquesta darrera apareix per sota del mur 3 i encara amb la coberta)

Les tombes d'infants ténen com a mínim el mateix tractament que les d'adults, a l'inrevés que succeeix a d'altres necròpolis tardoantigues o altmedievales, on són dipositats en simples fosses. Ben al contrari, precisament les tombes de millor qualitat, els sarcòfags antropomorfs, contenen les despulles d'individus subadults.

Una altra característica destacable, en aquest cas equiparable al món funerari medieval, és l'absència d'aixovars a l'interior de les tombes, dipositats i associats a les restes de l'individu en qüestió.

La problemàtica de les petites necròpolis rurals de llarga perduració, com és el cas de Taravil, és l'absència de materials arqueològics que datin de manera absoluta la successió dels enterraments i la pervivència del conjunt, però en el nostre cas aquí hi havia importants nivells amb presència de ceràmica, relacionats físicament amb algunes tombes, que han permès una datació com a mínim aproximada.

Amb l'excepció de la tomba 12, atribuïm una cronologia més aviat tardana per totes les tipologies de tombes, i més si tenim en compte que les mateixes variants constructives es documenten en altres indrets des de segles abans. En aquest fet són decisius els nivells de cendres i escòria amb material datable, que són tallats per les tombes, i en general la presència de ceràmica, fetòmen, com hem dit, gens habitual en aquests cassos.

També en referència a la cronologia, val a dir, segons les datacions aportades per l'estudi de la ceràmica, que els moments de màxima intensitat pel que fa al desenvolupament del jaciment (Fases 2, 3, 4 i 5), es donen sempre entre els segles XII-XIII, sense perjudici d'una ocupació anterior, palesa en la recuperació de models ceràmics de tradició anterior. En tot cas, i dona-

da la tipologia de les tombes, ens decantem més aviat pel segle XII com a moment més important en el desenvolupament de la necròpolis.

Quant a la cronologia relativa de la Fase 2, sembla clar que la tomba 11 és posterior a les tombes 7 i 9, per què l'estructura que la voreja (ue 147), és subsidiària de les lloses que delimiten les inhumacions esmentades.

Pel que respecte a la població i el patró d'assentament que conviuen amb la necròpolis altmedieval, creiem que es tractaria possiblement, d'un centre de població dispersa, de relativa durada ocupacional, si tenim en compte la periodització establerta per les diverses fases d'utilització de la necròpolis, i constituït com a comunitat autosuficient entorn del nucli de l'església i la sagrera. Quant a les característiques de la població, valguin les conclusions que es deriven de l'estudi antropològic. La possibilitat d'existència d'una petita producció de metall (farga?), destinada a l'àmbit rural més proper, i la procedència de la major part de la ceràmica grisa medieval dels segles XII-XIII recuperada al jaciment, del forn de Casa en Ponç, que té aquesta mateixa cronologia i es troba situat a les proximitats i dins el mateix context geogràfic, és una bona mostra d'aquests contactes entre petits nuclis isolats, típics d'aquesta època.

En tot cas hem de posar de manifest la importància del jaciment al municipi, dins la comarca i dins el món funerari altmedieval de Catalunya. Al Berguedà tenim pocs exemples de l'existència d'aquestes sagreres, documentats a les actes de consagració de les esglésies de Sant Vicenç de Rus, Santa Maria de Castellar de N'Hug i Sant Julià de Cerdanyola.

Detall de l'alçat del mur 3 i l'estratigrafia que hi ha per sota, on destaca la presència de la tomba 11, i la rasa de fonamentació de les lloses de delimitació (ue 52)

Sector A. A l'esquerra, situació de la tomba 14 en primer terme, amb la coberta formada per tres lloses. aquesta tomba es recolza en un aflorament de roca (ue 93). A l'altra banda d'aquest se li recolza també la tomba 1, que aquí apareix amb la coberta, formada per una sola llosa fragmentada. A la dreta, detall de l'esquelet dipositat al fons del sarcòfag antropomorf de la tomba 1. Aquestes restes antropològiques, que eren les d'un individu subadult, van aparèixer amb un elevat grau de desconnexió anatòmica

Diverses imatges del jaciment i la necròpolis de Sant Quintí de Taravil. D'esquerra a dreta, aspecte general del sector A, situació de les tombes 20, 21 i 22 al sector B, i detall de les tombes 21 i 22 una vegada excavades, amb l'estratigrafia que les cobria

Cal recordar que, des del punt de vista de l'organització política i administrativa, en aquesta època, el sector occidental del Berguedà, on es troba el municipi de Capolat, formava part de la unitat històrica i física de la Vall de Lord, inclosa dins els territoris que aleshores formaven el comtat d'Urgell, mentre que respecte a l'organització religiosa depenia, com gran part de la Catalunya Central, del bisbat d'Urgell.

Algunes de les esglésies situades geogràficament a prop de Sant Quintí de Taravil, de les quals tenim notícia anteriors a l'any 1300, són Sant Serni de Terrers i Sant Andreu de la Serreta al mateix municipi, Santa Margarida de la Vilella, Sant Lleir i Sant Andreu de la Mòra a Navés, i Santa Margarida del Mercadal a l'Espunyola.

En el moment de la construcció del mur datat al segle XVII, l'antiga necròpolis queda abandonada, iniciant-se la ocupació de l'espai del nou cementiri, que és l'actual. Aquest mur fou bastit directament sobre l'estratigrafia formada prèviament, tallant els diversos nivells d'abocament de cendra i escòria identificats al sector A. És evident per això que l'antic espai funerari medieval continua per sota de l'actual cementiri, fet testimoniats també per la localització de les tombes 5 i 14 per sota del mur 2.

Arribats a aquest punt, s'ha de recordar i repetir que bona part de les hipòtesis plantejades en aquest estudi es basen en la possibilitat de l'existència d'un edifici religiós anterior, possibilitat no documentada arqueològicament.

PROTECCIÓ DEL JACIMENT

Una vegada finalitzada l'excavació d'urgència entorn de l'església de Sant Quintí de Taravil, era necessari condicionar el nou espai aparegut, per tal de protegir-lo dels mateixos agents externs que havien motivat la intervenció arqueològica: el pas de ramats, l'erosió del talús i el factor climàtic. Amb aquesta intenció van tenir lloc una sèrie d'actuacions successives, dirigides a preservar les estructures excavades que no havien estat eliminades al llarg del procés d'excavació

Reconstrucció de les tombes

Procés de reconstrucció de les tombes 7 i 9

L'interior de les tombes 7, 9, 12, 17, 19, 20 i 22, una vegada buides, va ser cobert amb un nivell de grava d'entre 6 i 12 mm de gruix, sobre el qual es van tornar a dipositar les lloses de coberta, quan aquesta existia, en la mateixa disposició en que havien estat localitzades.

En el cas de la tomba 21, es procedí de la mateixa manera, una vegada retirat el sarcòfag exempt descobert al seu interior.

La tomba 4 va mantenir part de la seva estructura, la que no havia estat enretirada per excavar la tomba 9, situada per sota.

La tomba 14, degut a les limitacions que condicionaven la seva excavació completa (v. supra), romangué in situ i gairebé intacta.

Cobriment de les estructures

Al sector A, com a pas previ, es va construir manualment un mur de pedra seca, degudament assegurat per evitar el seu enrunament. Aquest muret anava paral·lel al mur 2 i igualava els desnivells de cota existents a la roca de base d'aquest sector, com a conseqüència de l'excavació de tots els nivells superiors.

Detall del procés de cobriment de les estructures excavades al sector A

A continuació, en aquest espai delimitat, per sobre del nivell de roca natural i per sobre de les cobertes de les tombes reconstruïdes, es van col·locar dues capes de geotèxtil, per sobre de grava i finalment terra vegetal, de manera que el terreny assolí pràcticament la mateixa cota existent abans de l'inici de la intervenció arqueològica.

Aquestes dificultats no es donaven en el sector B, on després de restituir en la mesura del possible l'estructura original de les tombes, es van omplir amb grava els buids creats amb l'excavació de les corresponents fosses. Després es va repartir grava per sobre de la roca natural, coberta després amb terra vegetal.

BIBLIOGRAFIA GENERAL

AGUSTÍ, B.; SURINACH, M (1998): "Santa Maria de Ripoll: població i pràctiques funeràries medievals", *Empúries*, 51 (1998), p. 270

BAILLY, M.; MAITRE (1985): "*La nécropole médiévale Saint-Martin à Alba (Ardèche)*", *Archéologie du Midi médiéval*, III, pàgs. 41-50

BERNADES, J. (2004): "*St. Quintí de Taravil*", fitxa corresponent a la Carta Arqueològica de la comarca del Berguedà, municipi de Capolat, inclosa dins l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de l'Àrea de Coneixement i Recerca de la Direcció General del Patrimoni Cultural

BOLÒS, J. (1989): "*Necròpoli de Vulpellac*", a *Catalunya Romànica* vol. I Empordà-I, pàgs. 349-350

BOLÒS, J. (1992a): *Catalunya Romànica* vol. XIX Penedès Anoia, pàgs. 154-155

BOLÒS, J. (1992b): *Catalunya Romànica* vol. XIX Penedès Anoia, pàgs. 197-198

BOLÒS, J. (1998): "*Necròpolis i esglésies*", a *L'arquitectura civil i militar i l'arqueologia*, *Catalunya Romànica* vol. XXVII, pàgs. 54-56

DD.AA. (1985): *Catalunya Romànica* vol. XII El Berguedà, pàgs. 57-58

DD.AA. (1992): *Catalunya Romànica*, vol. VII L'Alt Urgell i Andorra, pàgs. 316-317

ENRICH, J. *et alii* (2002): "*Les necròpolis tardoantigues i altmedievales a l'Anoia: els rituals d'enterrament i les seves pautes i models d'interrelació a l'espai rural*", a *Actes del II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya, Sant Cugat del Vallès*

- ESTEVA, L.I. (1993): "Excavacions a la basílica de Santa Cristina d'Aro (Baix Empordà)", *Estudis del Baix Empordà*, núm. 12 (1993), p. 57-72
- FARIAS, V. (1998): "*Les transformacions del poblament rural i de la senyoria*", a La formació de la societat feudal segles VI-XII, Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans, vol. II, pàgs. 216-222
- GARCÍA, J.; CERDÀ, J.A. (1990): "Una necròpoli tardorromana a Ca la Madrona (Mataró, el Maresme)", a Actes de la VI Sessió d'Estudis Mataronins, p. 7-22
- GUÀRDIA, J.; VILA, G. (2003): "*Memòria de les intervencions arqueològiques al monestir de Sant Benet de Bages*", Àrea de Coneixement i Recerca de la Direcció General del Patrimoni Cultural
- GUTIÉRREZ, D. (2005): "*Memòria de les intervencions arqueològiques al carrer de l'arquitecte Puig i Cadafalch, 42 i 56*", Àrea de Coneixement i Recerca de la Direcció General del Patrimoni Cultural
- LÓPEZ, A.; CAIXAL, A. (1995): "Monestir de Sant Llorenç prop Bagà". *Investigacions arqueològiques i històriques al Berguedà (II). Sant Llorenç prop Bagà. Sant Quirze de Pedret*, Quaderns Científics i Tècnics, 6, Diputació de Barcelona, Servei del Patrimoni Arquitectònic Local, Barcelona, p. 254
- MATARÓ, M. (2003): "El monestir de Sant Pere de Rodes (El Port de la Selva, Alt Empordà)", a *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Sant Cugat del Vallès 18-21 d'abril de 2002, Vol. I, p. 65-77
- MERINO, J.; AGUSTÍ, B. (1990): "La necròpoli paleocristiana de Sant Esteve (Caldes de Malavella, La Selva)"; *Cypsela VIII* (1990), p. 219-238.
- MORO, A.; TUSET, F. (2001): "Les darreres excavacions arqueològiques: 1995-2001", a *Les esglésies de Sant Pere de Terrassa: de seu episcopal a conjunt monumental*, II Taula Rodona IEC, Amics del Romànic, Barcelona, p. 51-65
- NOLASCO, N. (2003): "*Recerques arqueològiques al jaciment de Sant Martí de Les Tombetes 1998-2001 (Sant Esteve de la Sarga, Pallars Jussà)*", a Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2000 Comarques de Lleida, Lleida
- OLIVARES, D. (1994): "La mort a la Baixa Edat Mitjana", a La crisi de l'edat mitjana a la Catalunya Central. *Miscel·lània d'Estudis Bagencs* núm. 9, p. 141-153.
- OLLICH, I. (1982): "*Tipologia de les tombes de la necròpolis medieval de L'Esquerda (Osona)*", a Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya, "Acta Mediaevalia", annex 1

PADILLA, I. (1982): “*La necròpolis de Santa Creu de Joglars (Osona)*”, a *Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya*, “Acta/Mediaevalia”, annex 1

RIU, M. (1982): “*Alguns costums funeraris de l’Edat Mitjana a Catalunya*”, a *Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya*, “Acta/Mediaevalia”, annex 1, p. 40

RIU, M.; BOLÒS, J. (1982): “*Observacions metodològiques, esquemes i fitxes de treball per a l’estudi de les sepultures*”, a *Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya*, “Acta/Mediaevalia”, annex 1

ROIG, J.; COLL, J.M. (2003): “*L’església de St. Julià d’Altura (Sabadell, Vallès Occidental)*” a *Actes del II Congrés d’Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Sant Cugat del Vallès

ROIG, J.; COLL, J.M. (2003): “*Intervenció arqueològica a l’església de Sant Salvador de Polinyà (Polinyà, Vallès Occidental): de la vila Pauliniano a la parròquia de Sant Salvador*”, a *Actes del II Congrés d’Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, Sant Cugat del Vallès

ROIG, J.; COLL, J.M.; MOLINA, J.A. (1995): *L’església Vella de Sant Menna*, Ajuntament de Sentmenat

SANCHEZ, E. (2000): “*La intervenció arqueològica a la capella dels claustres de la Seu de Manresa*”, a *Actes del 1r Congrés d’Arqueologia Medieval i Moderna*, Igualada, p. 58

SÁNCHEZ, E.; OLIVARES, D.; FEIXAS, J. M. (1996): *Sant Pere d’Or, un temple mil·lenari*, Santpedor, Ajuntament de Santpedor, p. 86

VILA, G. (2001): “*Intervenció arqueològica a la plaça Doctor Guardiet (Rubí, Vallès Occidental)*”, *Jornades Arqueològiques de la Garriga* (en premsa)

VILA, J.M. (2000): “*Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al monestir de Sant Llorenç prop Bagà (Guardiola de Berguedà)*”, Àrea de Coneixement i Recerca de la Direcció General del Patrimoni Cultural

LLISTAT DE LES UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES

u.e. 1

Situació: sectors A i B

Definició: estructura

Descripció: paret de pedra seca, feta mitjançant un aparell de blocs de pedra escairats de mida mitjana i formes quadrada i rectangular, disposats horitzontalment

Seqüència física: Se li recolza: 2

Es recolza: 7

Interpretació: mur 1

Cronologia/Fase: 8

u.e. 2

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: terra de color marró fosc i textura solta, amb elevat component orgànic i presència de material arqueològic

Seqüència física: Es recolza: 1, 7, 32

Cobreix: 3, 13, 15, 30, 31, 52, 68, 84

Tallat: 148

Interpretació: nivell superficial

Cronologia/Fase: 7

u.e. 3

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: terra de color marró, que inclou molts blocs de pedra de forma irregular i mida petita, amb presència de material arqueològic

Seqüència física: Es recolza: 23

Cobert: 2

Cobreix: 4, 21, 22, 25, 35, 53, 144

Tallat: 7, 16, 27, 34, 148

Interpretació: nivell de reompliment

Cronologia/Fase: 5

u.e. 4

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: capa de terra de combustió, de tonalitats molt fosques, que inclou cendres i carbons entre els seus components, amb presència de material arqueològic

Seqüència física: Es recolza: 25

Cobert: 3

Cobreix: 5, 94, 142

Tallat: 7, 34, 148

Interpretació: nivell de combustió

Cronologia/Fase: 4

u.e. 5

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: capa de terra de textura molt compacta, de color groc i taques de cendra, amb presència de material arqueològic

Seqüència física: Es recolza: 18, 25, 94, 142

Cobert: 4

Cobreix: 6, 17, 75, 76

Tallat: 7, 34, 101, 148

Interpretació: nivell format entre dues capes de combustió

Cronologia/Fase: 4

u.e. 6

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: capa de terra fosca, que inclou cendres i carbons, amb presència de material arqueològic, on destaca gran quantitat d'escòria metàl·lica

Seqüència física: Se li recolza: 75

Es recolza: 25, 94

Cobert: 5

Cobreix: 9, 49

Tallat: 34, 101, 148

Interpretació: nivell de combustió

Cronologia/Fase: 4

u.e. 7

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: restes d'una paret formada per un aparell consistent en la simple disposició horitzontal de filades de grans blocs de pedra de formes poligonals sense treballar

Seqüència física: Se li recolza: 1, 2

Es recolza: 32, 34

Talla: 3, 4, 5, 26, 27, 28

Interpretació: mur 2

Cronologia/Fase: 7

u.e. 8

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: terra molt heterogènia de color marró, que inclou alguns carbons i taques de cendra, amb important presència de material arqueològic

Seqüència física: Se li recolza: 25

Es recolza: 23, 36, 52

Cobert: 24, 35

Cobreix: 10, 98, 150

Tallat: 78, 80, 81

Interpretació: nivell de reompliment

Cronologia/Fase: 3

u.e. 9

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: capa de terra de color molt fosc, que inclou terra rubefactada, cendres i taques vermelles i grogues, amb presència de material arqueològic, dins el qual destaca gran quantitat d'escòria

Seqüència física: Es recolza: 18, 25, 49, 94, 142

Cobert: 6

Cobreix: 10, 47, 64, 100, 151

Tallat: 148

Interpretació: nivell d'abocament

Cronologia/Fase: 4

u.e. 10

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color molt fosc, que inclou parts rubefactades i presència de material arqueològic, destacant l'escòria com a element predominant

Seqüència física: Es recolza: 18, 46, 142

Cobert: 8, 9

Cobreix: 56, 98, 140, 141

Tallat: 11, 59, 66, 81, 95, 148

Interpretació: nivell d'abocament

Cronologia/Fase: 2

u.e. 11

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: rebaix de planta rectangular i secció còncaua

Seqüència física: Se li recolza: 90, 102

Reblert: 100

Talla: 10, 44, 98

Interpretació: retall de la tomba 14

Cronologia/Fase: 3

u.e. 12

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: llosa de pedra amb una fractura, disposada horitzontalment

Seqüència física: Es recolza: 13

Cobert: 47

Cobreix: 54

Interpretació: coberta de la tomba 1

Cronologia/Fase: 3

u.e. 13

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: caixa rectangular feta amb un únic bloc de pedra tosca, que presenta un rebaix intern de forma antropomorfa. La seva secció té una fractura

Seqüència física: Se li recolza: 55

Es recolza: 95

Cobert: 12

Reblert: 54

Interpretació: sarcòfag de la tomba 1

Cronologia/Fase: 3

u.e. 14

Situació: sector A

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu adult amb connexió anatòmica

Seqüència física: Es recolza: 16

Cobert: 15

Interpretació: esquelet de la tomba 2

Cronologia/Fase: 6

u.e. 15

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró

Seqüència física: Cobert: 2

Cobreix: 14

Rebleix: 16

Interpretació: reompliment de la tomba 2

Cronologia/Fase: 6

u.e. 16

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: rebaix de forma rectangular amb els extrems curts arrodonits i secció còncaua

Seqüència física: Se li recolza: 14

Reblert: 15

Talla: 3

Interpretació: retall de la tomba 2

Cronologia/Fase: 6

u.e. 17

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: conjunt de quatre lloses de pedra disposades horitzontalment

Seqüència física: Se li recolza: 6

Es recolza: 18

Cobert: 5

Cobreix: 143

Interpretació: possible coberta d'una estructura indeterminada

Cronologia/Fase: -

u.e. 18

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: grup de cinc lloses falcades verticalment a terra

Seqüència física: Se li recolza: 6, 9, 10, 17, 98, 143

Es recolza: 93

Cobert: 5

Rebleix: 41

Tallat: 148

Interpretació: tancament lateral d'una estructura indeterminada

Cronologia/Fase: 2

u.e. 19

Situació: sector A

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu adult amb connexió anatòmica

Seqüència física: Es recolza: 61

Cobert: 20

Interpretació: esquelet de la tomba 4

Cronologia/Fase: 5

u.e. 20

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró fosc i textura flonja

Seqüència física: Es recolza: 22, 23

Cobert: 21

Cobreix: 19

Rebleix: 78

Interpretació: reompliment de la tomba 4

Cronologia/Fase: 5

u.e. 21

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: dues lloses de pedra, disposades horitzontalment

Seqüència física: Es recolza: 23

Cobert: 3

Cobreix: 20, 22

Interpretació: coberta de la tomba 4

Cronologia/Fase: 5

u.e. 22

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: conjunt de lloses de diverses mides falcades verticalment a terra

Seqüència física: Se li recolza: 20

Es recolza: 61, 78

Cobert: 3, 21

Interpretació: lloses laterals i dels peus de la tomba 4

Cronologia/Fase: 5

u.e. 23

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: bloc de roca natural on s'apoya una de les lloses de coberta d'una tomba

Seqüència física: Se li recolza: 8, 20, 21, 150, 34

Cobert: 3

Interpretació: part de l'estructura lateral de la tomba 4

Cronologia/Fase: 5

u.e. 24

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: capa heterogènica formada per terra de color marró, pedres i un important conjunt de lloses de diverses mides

Seqüència física: Es recolza: 25, 52

Cobert: 35

Cobreix: 8, 96

Tallat: 25, 78

Interpretació: nivell de reompliment

Cronologia/Fase: 5

u.e. 25

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: tram de paret feta mitjançant un aparell de grans blocs de pedra de mida irregular lligats amb argila

Seqüència física: Se li recolza: 4, 5, 6, 9, 24, 35

Es recolza: 8, 32

Cobert: 3

Cobreix: 96

Tallat: 148

Talla: 24, 35, 63, 64, 66

Interpretació: mur que separa dos àmbits

Cronologia/Fase: 4

u.e. 26

Situació: sector A

Definició: restes antropològiques

Descripció: part dels ossos de les cames d'un individu adult amb connexió anatòmica

Seqüència física: Es recolza: 27

Cobert: 28

Tallat: 7

Interpretació: esquelet de la tomba 5

Cronologia/Fase: 6

u.e. 27

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: rebaix de forma rectangular i secció còncaua

Seqüència física: Se li recolza: 26

Reblert: 28

Tallat: 7

Talla: 3

Interpretació: retall de la tomba 5

Cronologia/Fase: 6

u.e. 28

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró

Seqüència física: Cobert: 2

Cobreix: 26

Rebleix: 27

Tallat: 7

Interpretació: reompliment de la tomba 5

Cronologia/Fase: 6

u.e. 29

Situació: sector A

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu adult amb connexió anatòmica

Seqüència física: Es recolza: 53

Cobert: 30

Interpretació: esquelet de la tomba 6

Cronologia/Fase: 6

u.e. 30

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró

Seqüència física: Es recolza: 31

Cobert: 2

Cobreix: 29

Rebleix: 53

Interpretació: reompliment de la tomba 6

Cronologia/Fase: 6

u.e. 31

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: conjunt de dues lloses petites falcades verticalment a terra

Seqüència física: Se li recolza: 30

Es recolza: 52, 53

Cobert: 2

Interpretació: lloses laterals de la tomba 6

Cronologia/Fase: 6

u.e. 32

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: subsòl de roca

Seqüència física: Se li recolza: 2, 3, 7, 25, 34, 35, 36, 49, 85, 94, 98

Tallat: 45

Interpretació: terreny natural

Cronologia/Fase: -

u.e. 33

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: capa de terra de color marró amb taques de cendra i carbons

Seqüència física: Es recolza: 36

Cobert: 98

Tallat: 37, 80, 81

Interpretació: nivell de reompliment

Cronologia/Fase: 2

u.e. 34

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: conjunt de blocs de pedra sense treballar disposats de manera irregular

Seqüència física: Se li recolza: 2, 3, 7

Es recolza: 23, 32, 94, 101

Talla: 4, 5, 6

Interpretació: banquetta del mur 2

Cronologia/Fase: 7

u.e. 35

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: capa de terra de color marró amb presència de material arqueològic

Seqüència física: Es recolza: 25, 32, 36, 52, 61

Cobert: 3

Cobreix: 8, 24

Tallat: 78, 79

Interpretació: nivell de reompliment

Cronologia/Fase: 5

u.e. 36

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: subsòl de tapàs

Seqüència física: Se li recolza: 77

Es recolza: 32, 93, 97

Cobert: 8, 33, 35, 44, 68, 150

Tallat: 37, 57, 79, 80, 81, 82, 95, 148

Interpretació: terreny natural

Cronologia/Fase: -

u.e. 37

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: retall per colocar lloses que clausuren el recinte funerari

Seqüència física: Se li recolza: 52, 147

Reblert: 38, 62

Talla: 8, 33, 36, 98

Interpretació: rasa de fonamentació

Cronologia/Fase: 3

u.e. 38

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció. gran quantitat de pedres soltes de diverses mides però dipositades intencionadament per anivellar el terreny

Seqüència física: Es recolza: 52

Cobert: 62

Rebleix: 37

Interpretació: rebliment de rasa

Cronologia/Fase: 3

u.e. 39

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: llosa de pedra disposada horitzontalment i fragmentada

Seqüència física: Cobert: 144

Cobreix: 40, 43

Interpretació: coberta de la tomba 7

Cronologia/Fase: 3

u.e. 40

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: conjunt de cinc lloses de diverses mides falcades verticalment a terra

Seqüència física: Se li recolza: 43

Es recolza: 79

Cobert: 39

Interpretació: lloses de la capçalera, els peus i laterals de la tomba 7

Cronologia/Fase: 3

u.e. 41

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: rebaix

Seqüència física: Se li recolza: 18

Talla: 44, 98

Interpretació: retall per col·locar una de les lloses d'una possible estructura de combustió

Cronologia/Fase: 2

u.e. 42

Situació: sector A

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu subadult amb connexió anatòmica

Seqüència física: Es recolza: 79

Cobert: 43

Interpretació: esquelet de la tomba 7

Cronologia/Fase: 3

u.e. 43

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró clar

Seqüència física: Es recolza: 40, 41

Cobert: 39

Cobreix: 42

Interpretació: reompliment de la tomba 7

Cronologia/Fase: 3

u.e. 44

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: capa de terra de color fosc, que inclou cendres, carbons i terra rubefactada, amb presència de material arqueològic

Seqüència física: Se li recolza: 141

Es recolza: 36, 93

Cobert: 98

Cobreix: 7, 77, 92, 99

Tallat: 11, 41, 50, 66, 81, 95, 148

Interpretació: nivell de combustió

Cronologia/Fase: 2

u.e. 45

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: rebaix de planta circular i fons pla

Seqüència física: Reblert: 46

Talla: 32

Interpretació: retall de la cubeta 1

Cronologia/Fase: 2

u.e. 46

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: conjunt de lloses falcades verticalment a terra que delimiten un espai circular

Seqüència física: Se li recolza: 9, 10

Cobert: 6

Reblert: 49

Rebleix: 45

Interpretació: revestiment de la cubeta 1

Cronologia/Fase: 2

u.e. 47

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: capa de terra de color marró clar i textura compacte

Seqüència física: Cobert: 9

Cobreix: 12

Rebleix: 95

Tallat: 148

Interpretació: nivell de reompliment de la fossa que hi ha per sobre de la coberta de la tomba 1

Cronologia/Fase: 3

u.e. 48

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: capa de terra de color marró clar i textura compacte, amb presència de material arqueològic

Seqüència física: Es recolza: 93

Cobert: 98

Tallat: 148

Interpretació: nivell de reompliment

Cronologia/Fase: 2

u.e. 49

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra molt fosca que inclou cendres i carbons entre els seus components, amb presència de material arqueològic

Seqüència física: Es recolza: 32

Cobert: 6

Rebleix: 46

Interpretació: reompliment de la cubeta 1

Cronologia/Fase: 2

u.e. 50

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: rebaix de planta circular i secció còncava

Seqüència física: Se li recolza: 51

Reblert: 56

Talla: 98, 44

Interpretació: retall de la cubeta 2

Cronologia/Fase: 2

u.e. 51

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: grup de tres petites pedres que probablement són les restes d'un conjunt més ampli adossat al perímetre d'un retall

Seqüència física: Se li recolza: 56

Es recolza: 50

Interpretació: revestiment de la cubeta 2

Cronologia/Fase: 2

u.e. 52

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: conjunt de tres lloses de grans dimensions, aliniades i falcades verticalment a terra

Seqüència física: Se li recolza: 8, 24, 35, 38, 62, 147, 150

Es recolza: 37

Cobert: 2

Interpretació: estructura de delimitació del recinte funerari

Cronologia/Fase: 3

u.e. 53

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: rebaix de forma rectangular amb els extrems curts arrodonits i secció còncaua

Seqüència física: Se li recolza: 29, 31

Reblert: 30

Talla: 3

Interpretació: retall de la tomba 6

Cronologia/Fase: 6

u.e. 54

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró de textura solta

Seqüència física: Es recolza: 13

Cobert: 12

Cobreix: 55

Interpretació: reompliment de la tomba 1

Cronologia/Fase: 3

u.e. 55

Situació: sector A

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu infantil sense connexió anatòmica

Seqüència física: Es recolza: 13

Cobert: 54

Interpretació: esquelet de la tomba 1

Cronologia/Fase: 3

u.e. 56

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell compost per terra fosca i cendrosa

Seqüència física: Es recolza: 51

Cobert: 10

Rebleix: 50

Interpretació: reompliment de la cubeta 2

Cronologia/Fase: 2

u.e. 57

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: rebaix de planta rectangular i secció en forma de graó efectuat en el tapàs

Seqüència física: Se li recolza: 83

Talla: 36

Interpretació: retall per col·locar la coberta de la tomba 12

Cronologia/Fase: 1

u.e. 58

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: aflorament de roca natural de grans dimensions

Seqüència física: Se li recolza: 74

Cobert: 71

Interpretació: part de l'estructura lateral de la tomba 11

Cronologia/Fase: 3

u.e. 59

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: restes d'un rebaix de secció còncaua

Seqüència física: Se li recolza: 60

Reblert: 151

Tallat: 148

Talla: 10, 36

Interpretació: retall de la tomba 10

Cronologia/Fase: 3

u.e. 60

Situació: sector A

Definició: restes antropològiques

Descripció: part dels ossos d'un individu adult

Seqüència física: Es recolza: 59

Cobert: 151

Tallat: 148

Interpretació: esquelet de la tomba 10

Cronologia/Fase: 3

u.e. 61

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: dues lloses de pedra, disposades horitzontalment

Seqüència física: Se li recolza: 19, 35

Cobert: 20

Cobreix: 65, 70

Interpretació: coberta de la tomba 9

Cronologia/Fase: 3

u.e. 62

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró, amb presència de material arqueològic

Seqüència física: Es recolza: 52, 147

Cobert: 150

Cobreix: 38

Rebleix: 37

Interpretació: rebliment de rasa

Cronologia/Fase: 3

u.e. 63

Situació: sector A

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu adult amb connexió anatòmica

Seqüència física: Es recolza: 66

Cobert: 64

Tallat: 25

Interpretació: esquelet de la tomba 8

Cronologia/Fase: 3

u.e. 64

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró amb presència de material arqueològic

Seqüència física: Es recolza: 97

Cobert: 9

Cobreix: 63

Rebleix: 66

Tallat: 25, 148

Interpretació: reompliment de la tomba 8

Cronologia/Fase: 3

u.e. 65

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: conjunt de vuit lloses de mida petita, falcades verticalment a terra i en disposició antropomorfa

Seqüència física: Se li recolza: 70

Es recolza: 80

Cobert: 61

Interpretació: lloses de la capçalera, els peus i laterals de la tomba 9

Cronologia/Fase: 3

u.e. 66

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: rebaix de forma rectangular amb els extrems curts arrodonits i secció còncaua

Seqüència física: Se li recolza: 63

Reblert: 64

Tallat: 25

Talla: 10, 44, 98

Interpretació: retall de la tomba 8

Cronologia/Fase: 3

u.e. 67

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró clar, amb presència de material arqueològic

Seqüència física: Cobert: 83

Cobreix: 85

Rebleix: 82

Interpretació: reompliment de la tomba 12

Cronologia/Fase: 1

u.e. 68

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: capa de terra de color marró fosc, amb presència de material arqueològic

Seqüència física: Es recolza: 52

Cobert: 2

Cobreix: 36

Interpretació: nivell de reompliment

Cronologia/Fase: 4

u.e. 69

Situació: sector A

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu subadult amb connexió anatòmica

Seqüència física: Es recolza: 80

Cobert: 70

Interpretació: esquelet de la tomba 9

Cronologia/Fase: 3

u.e. 70

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró fosc

Seqüència física: Es recolza: 65, 80

Cobert: 61

Cobreix: 69

Interpretació: reompliment de la tomba 9

Cronologia/Fase: 3

u.e. 71

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: llosa de grans dimensions, disposada horitzontalment

Seqüència física: Es recolza: 58, 86

Cobert: 96

Cobreix: 72, 74

Interpretació: coberta de la tomba 11

Cronologia/Fase: 3

u.e. 72

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: grup de vuit lloses petites

Seqüència física: Se li recolza: 74

Es recolza: 81

Cobert: 71

Interpretació: part de l'estructura lateral de la tomba 11

Cronologia/Fase: 3

u.e. 73

Situació: sector A

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu subadult amb connexió anatòmica

Seqüència física: Es recolza: 81

Cobert: 74

Interpretació: esquelet de la tomba 11

Cronologia/Fase: 3

u.e. 74

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró clar i textura compacte

Seqüència física: Es recolza: 58, 72, 86

Cobert: 71

Cobreix: 73

Rebleix: 81

Interpretació: reompliment de la tomba 11

Cronologia/Fase: 3

u.e. 75

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: llosa plana fragmentada i coberta de cendres, relacionada amb un nivell de combustió

Seqüència física: Es recolza: 6

Cobert: 5

Interpretació: foc 2

Cronologia/Fase: 4

u.e. 76

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: llosa plana fragmentada i coberta de cendres, relacionada amb un nivell de combustió

Seqüència física: Es recolza: 6, 94

Cobert: 5

Interpretació: foc 1

Cronologia/Fase: 4

u.e. 77

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: llosa plana de perímetre circular amb restes de carbons a la seva superfície

Seqüència física: Es recolza: 36

Cobert: 44

Interpretació: foc 4

Cronologia/Fase: 1

u.e. 78

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: rebaix de forma rectangular i secció còncaua

Seqüència física: Se li recolza: 22

Talla: 8, 24, 35

Interpretació: retall de la tomba 4

Cronologia/Fase: 5

u.e. 79

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: rebaix de planta rectangular i secció en forma de banyera

Seqüència física: Se li recolza: 40, 42

Reblert: 144

Talla: 35, 36

Interpretació: retall de la tomba 7

Cronologia/Fase: 3

u.e. 80

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: rebaix de planta rectangular i secció en forma de banyera

Seqüència física: Se li recolza: 65, 69

Talla: 8, 33, 36, 98, 150

Interpretació: retall de la tomba 9

Cronologia/Fase: 3

u.e. 81

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: rebaix de planta rectangular i secció en forma de banyera

Seqüència física: Se li recolza: 72

Reblert: 96

Talla: 8, 10, 33, 44, 98, 150

Interpretació: retall de la tomba 11

Cronologia/Fase: 3

u.e. 82

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: fossa antropomorfa desgastada, efectuada en el terreny natural, de planta oval i secció còncaua, amb el cap diferenciat amb un retall circular

Seqüència física: Se li recolza: 85

Reblert: 67

Talla: 36

Interpretació: retall de la tomba 12

Cronologia/Fase: 1

u.e. 83

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: grup de tres lloses de pedra disposades horitzontalment i falcades entre si per lloses de mida petita

Seqüència física: Se li recolza: 92

Es recolza: 57

Cobert: 99

Cobreix: 67

Interpretació: coberta de la tomba 12

Cronologia/Fase: 1

u.e. 84

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: conjunt de tres lloses falcades verticalment a terra

Seqüència física: Se li recolza: 88

Es recolza: 149

Cobert: 2

Tallat: 148

Interpretació: lloses de la capçalera i laterals de la tomba 13

Cronologia/Fase: 3

u.e. 85

Situació: sector A

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu subadult amb connexió anatòmica parcial

Seqüència física: Es recolza: 82

Cobert: 67

Interpretació: esquelet de la tomba 12

Cronologia/Fase: 1

u.e. 86

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: aflorament de roca natural

Seqüència física: Se li recolza: 44, 71, 74, 98

Interpretació: estructura dels peus de la tomba 11

Cronologia/Fase: 3

u.e. 87

Situació: sector A

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu subadult sense connexió anatòmica

Seqüència física: Es recolza: 149

Cobert: 88

Tallat: 148

Interpretació: esquelet de la tomba 13

Cronologia/Fase: 3

u.e. 88

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró clar i textura compacte

Seqüència física: Es recolza: 84, 149

Cobert: 9

Cobreix: 87

Tallat: 148

Interpretació: reompliment de la tomba 13

Cronologia/Fase: 3

u.e. 89

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: grup de tres lloses de pedra disposades horitzontalment

Seqüència física: Se li recolza: 102

Cobert: 100

Cobreix: 90, 91

Interpretació: coberta de la tomba 14

Cronologia/Fase: 3

u.e. 90

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: bloc de pedra tosca

Seqüència física: Se li recolza: 91

Es recolza: 11

Cobert: 100

Interpretació: sarcòfag de la tomba 14

Cronologia/Fase: 3

u.e. 91

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color negre i textura solta

Seqüència física: Es recolza: 90

Cobert: 89

Interpretació: reompliment de la tomba 14

Cronologia/Fase: 3

u.e. 92

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: acumulació ordenada de pedres de forma irregular i mida mitjana

Seqüència física: Se li recolza: 99

Es recolza: 36, 83

Cobert: 44

Interpretació: estructura feta per senyalitzar la tomba 12

Cronologia/Fase: 1

u.e. 93

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: aflorament de roca de forma rectangular

Seqüència física: Se li recolza: 143

Cobert: 98

Tallat: 11, 95

Interpretació: bloc utilitzat per recolzar-hi les tombes 1 i 14

Cronologia/Fase: -

u.e. 94

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: aflorament de roca

Seqüència física: Se li recolza: 5, 6, 9, 34, 76

Es recolza: 32

Interpretació: bloc utilitzat en el moment de l'ús del foc 1

Cronologia/Fase: 4

u.e. 95

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: rebaix de planta rectangular i secció en forma de banyera

Seqüència física: Se li recolza: 13

Reblert: 47

Tallat: 148

Talla: 10, 36, 44, 98

Interpretació: retall de la tomba 1

Cronologia/Fase: 3

u.e. 96

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: capa de terra de color marró fosc

Seqüència física: Cobert: 24, 25

Cobreix: 71

Rebleix: 81

Interpretació: nivell de reompliment de la fossa que hi ha per sobre de la coberta de la tomba 11

Cronologia/Fase: 3

u.e. 97

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: aflorament de roca natural de planta poligonal

Seqüència física: Se li recolza: 44, 64, 98

Interpretació: bloc utilitzat per recolza-hi la tomba 8

Cronologia/Fase: -

u.e. 98

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: capa prima de terra de color negre, extesa de manera uniforme, amb moltes cendres i carbons, i en relació amb diverses estructures de combustió

Seqüència física: Se li recolza: 140

Es recolza: 18, 32, 93, 97, 141, 142

Cobert: 8, 10

Cobreix: 33, 44

Tallat: 11, 45, 50, 66, 80, 81, 95, 148

Interpretació: nivell de circulació

Cronologia/Fase: 2

u.e. 99

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró clar i textura compacte

Seqüència física: Es recolza: 36, 92

Cobert: 44

Cobreix: 83

Interpretació: reompliment de la fossa que hi ha per sobre de la coberta de la tomba 12

Cronologia/Fase: 1

u.e. 100

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró

Seqüència física: Cobert: 9

Cobreix: 89, 102

Rebleix: 11

Interpretació: reompliment de la fossa que hi ha per sobre de la coberta de la tomba 14

Cronologia/Fase: 3

u.e. 101

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: conglomerat format per pedres de mida molt reduïda

Seqüència física: Se li recolza: 34

Talla: 5, 6, 9

Interpretació: fonamentació de la banquetta del mur 2

Cronologia/Fase: 7

u.e. 102

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: grup de lloses petites falcades verticalment a terra i delimitant un retall

Seqüència física: Es recolza: 11, 89

Cobert: 100

Interpretació: estructura de senyalització de la tomba 14

Cronologia/Fase: 3

u.e. 103

Situació: sector B

Definició: estrat

Descripció: capa de terra de color marró amb presència de material arqueològic

Seqüència física: Es recolza: 136

Cobert: 127

Cobreix: 107, 128

Tallat: 122, 124, 126, 148

Interpretació: nivell de reompliment

Cronologia/Fase: 5

u.e. 104

Situació: sector B

Definició: estrat

Descripció: capa de terra de color marró clar i textura compacta

Seqüència física: Es recolza: 105, 145

Cobert: 127

Cobreix: 146

Interpretació: nivell de reompliment de la tomba 17

Cronologia/Fase: 3

u.e. 105

Situació: sector B

Definició: estructura

Descripció: conjunt de dues lloses falcades verticalment a terra

Seqüència física: Se li recolza: 104

Es recolza: 145

Cobert: 127

Interpretació: lloses laterals de la tomba 17

Cronologia/Fase: 3

u.e. 106

Situació: sector B

Definició: estrat

Descripció: subsòl de roca

Seqüència física: Se li recolza: 112, 126

Cobert: 127

Interpretació: terreny natural

Cronologia/Fase: -

u.e. 107

Situació: sector B

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró clar i textura compacte

Seqüència física: Se li recolza: 118

Cobert: 103

Cobreix: 119, 130

Rebleix: 137

Tallat: 134

Interpretació: reompliment de la fossa que hi ha per sobre de la coberta de la tomba 21

Cronologia/Fase: 3

u.e. 108

Situació: sector B

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu subadult amb connexió anatòmica parcial

Seqüència física: Es recolza: 138

Cobert: 110

Tallat: 148

Interpretació: primer esquelet de la tomba 18

Cronologia/Fase: 6

u.e. 109

Situació: sector B

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu subadult amb connexió anatòmica parcial

Seqüència física: Es recolza: 138

Cobert: 110

Tallat: 148

Interpretació: segon esquelet de la tomba 18

Cronologia/Fase: 6

u.e. 110

Situació: sector B

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró

Seqüència física: Cobert: 127

Cobreix: 108, 109, 138

Rebleix: 124

Tallat: 148

Interpretació: reompliment de la tomba 18

Cronologia/Fase: 6

u.e. 111

Situació: sector B

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu adult amb connexió anatòmica parcial

Seqüència física: Es recolza: 122

Cobert: 112

Tallat: 148

Interpretació: esquelet de la tomba 15

Cronologia/Fase: 6

u.e. 112

Situació: sector B

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró

Seqüència física: Es recolza: 106

Cobert: 127

Cobreix: 111

Rebleix: 122

Tallat: 148

Interpretació: reompliment de la tomba 15

Cronologia/Fase: 6

u.e. 113

Situació: sector B

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu subadult amb connexió anatòmica parcial

Seqüència física: Es recolza: 123

Cobert: 126

Tallat: 148

Interpretació: esquelet de la tomba 16

Cronologia/Fase: 6

u.e. 114

Situació: sector B

Definició: estructura

Descripció: llosa de pedra disposada horitzontalment

Seqüència física: Es recolza: 121

Cobert: 138

Cobreix: 134

Interpretació: coberta de la tomba 22

Cronologia/Fase: 3

u.e. 115

Situació: sector B

Definició: estructura

Descripció: dues lloses de pedra disposades horitzontalment

Seqüència física: Es recolza: 139

Cobert: 128

Cobreix: 129

Interpretació: coberta de la tomba 20

Cronologia/Fase: 3

u.e. 116

Situació: sector B

Definició: negativa

Descripció: rebaix de planta antropomorfa i secció en forma de cubeta

Seqüència física: Se li recolza: 117

Reblert: 129

Talla: 136

Interpretació: retall de la tomba 20

Cronologia/Fase: 3

u.e. 117

Situació: sector B

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu subadult sense connexió anatòmica

Seqüència física: Es recolza: 116

Cobert: 129

Interpretació: esquelet de la tomba 20

Cronologia/Fase: 3

u.e. 118

Situació: sector B

Definició: estructura

Descripció: caixa rectangular feta amb un únic bloc de pedra tosca, que presenta un rebaix intern de tipus antropomorf

Seqüència física: Se li recolza: 119, 120, 132

Es recolza: 137

Cobert: 130

Interpretació: sarcòfag de la tomba 21

Cronologia/Fase: 3

u.e. 119

Situació: sector B

Definició: estructura

Descripció: grup de sis petites pedres o lloses falcades verticalment a terra

Seqüència física: Es recolza: 118, 130, 137

Cobert: 107

Interpretació: estructura lateral i dels peus de la tomba 21

Cronologia/Fase: 3

u.e. 120

Situació: sector B

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu perinatal sense connexió anatòmica

Seqüència física: Es recolza: 118

Cobert: 132

Interpretació: esquelet de la tomba 21

Cronologia/Fase: 3

u.e. 121

Situació: sector B

Definició: negativa

Descripció: rebaix de planta rectangular amb l'extrem dels peus arrodonit i secció còncava

Seqüència física: Se li recolza: 125

Reblert: 134

Talla: 107, 136

Interpretació: retall de la tomba 22

Cronologia/Fase: 3

u.e. 122

Situació: sector B

Definició: negativa

Descripció: rebaix de planta rectangular amb l'extrem de la capçalera arrodonit i secció còncava

Seqüència física: Se li recolza: 111

Reblert: 112

Talla: 103, 136

Tallat: 148

Interpretació: retall de la tomba 15

Cronologia/Fase: 6

u.e. 123

Situació: sector B

Definició: negativa

Descripció: rebaix de planta rectangular amb l'extrem de la capçalera arrodonit i secció còncava

Seqüència física: Cobreix: 113

Reblert: 126

Talla: 103

Tallat: 148

Interpretació: retall de la tomba 16

Cronologia/Fase: 6

u.e. 124

Situació: sector B

Definició: negativa

Descripció: rebaix de planta ovalada i secció còncava

Seqüència física: Se li recolza: 138

Reblert: 110

Tallat: 148

Talla: 103, 136

Interpretació: retall de la tomba 18

Cronologia/Fase: 6

u.e. 125

Situació: sector B

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu infantil amb connexió anatòmica

Seqüència física: Es recolza: 121

Cobert: 134

Interpretació: esquelet de la tomba 22

Cronologia/Fase: 3

u.e. 126

Situació: sector B

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró

Seqüència física: Es recolza: 106

Cobert: 127

Cobreix: 113

Rebleix: 123

Tallat: 148

Interpretació: reompliment de la tomba 16

Cronologia/Fase: 6

u.e. 127

Situació: sector B

Definició: estrat

Descripció: capa de terra de color marró, textura solta i elevat component vegetal, amb presència de material arqueològic

Seqüència física: Es recolza: 136

Cobreix: 103, 104, 105, 110, 112, 126, 135

Interpretació: nivell superficial

Cronologia/Fase: 7

u.e. 128

Situació: sector B

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró

Seqüència física: Cobert: 103

Cobreix: 115

Rebleix: 139

Interpretació: reompliment de la fossa que hi ha per sobre de la coberta de la tomba 20

Cronologia/Fase: 3

u.e. 129

Situació: sector B

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró clar i textura compacta

Seqüència física: Cobert: 115

Cobreix: 117

Rebleix: 116

Interpretació: reompliment de la tomba 20

Cronologia/Fase: 3

u.e. 130

Situació: sector B

Definició: estructura

Descripció: llosa monolítica de pedra

Seqüència física: Se li recolza: 119

Cobert: 107

Cobreix: 118, 132

Interpretació: coberta de la tomba 21

Cronologia/Fase: 3

u.e. 131

Situació: sector B

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos d'un individu adult que conserven parcialment la seva connexió anatòmica

Seqüència física: Es recolza: 133

Cobert: 135

Interpretació: part conservada de l'esquelet de la tomba 19

Cronologia/Fase: 3

u.e. 132

Situació: sector B

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró

Seqüència física: Es recolza: 118

Cobert: 130

Cobreix: 120

Interpretació: reompliment de la tomba 21

Cronologia/Fase: 3

u.e. 133

Situació: sector B

Definició: negativa

Descripció: rebaix de planta rectangular amb l'extrem de la capçalera arrodonit i sercció còncava

Seqüència física: Se li recolza: 131

Reblert: 135

Talla: 136

Interpretació: retall de la tomba 19

Cronologia/Fase: 3

u.e. 134

Situació: sector B

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró

Seqüència física: Cobert: 114

Cobreix: 125

Reblert: 121

Interpretació: reompliment de la tomba 22

Cronologia/Fase: 3

u.e. 135

Situació: sector B

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró

Seqüència física: Cobert: 127

Cobreix: 131

Rebleix: 133

Interpretació: reompliment de la tomba 19

Cronologia/Fase: 3

u.e. 136

Situació: sector B

Definició: estrat

Descripció: tapàs

Seqüència física: Se li recolza: 103, 127

Tallat: 116, 121, 122, 124, 133, 137, 139, 145, 148

Interpretació: terreny natural

Cronologia/Fase: -

u.e. 137

Situació: sector B

Definició: negativa

Descripció: rebaix de forma rectangular amb els extrems curts arrodonits i secció còncaua

Seqüència física: Se li recolza: 118, 119

Reblert: 107

Tallat: 121

Talla: 136

Interpretació: retall de la tomba 21

Cronologia/Fase: 3

u.e. 138

Situació: sector B

Definició: estructura

Descripció: conjunt de lloses petites de forma i mida irregulars

Seqüència física: Se li recolza: 108, 109

Es recolza: 124

Cobert: 110

Cobreix: 114

Tallat: 148

Interpretació: estructura localitzada al fons de la fossa corresponent a la tomba 18

Cronologia/Fase: 6

u.e. 139

Situació: sector B

Definició: negativa

Descripció: rebaix de planta ovalada

Seqüència física: Se li recolza: 115

Reblert: 128

Talla: 136

Interpretació: retall per col·locar-hi les lloses de coberta de la tomba 20

Cronologia/Fase: 3

u.e. 140

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: llosa plana de diàmetre circular, fragmentada

Seqüència física: Es recolza: 56, 98

Cobert: 10

Interpretació: foc 3

Cronologia/Fase: 2

u.e. 141

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: llosa plana coberta de cendres

Seqüència física: Se li recolza: 98

Es recolza: 44

Cobert: 10

Interpretació: element relacionat amb un nivell de circulació i diverses estructures

Cronologia/Fase: 2

u.e. 142

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: dos grans blocs de pedra falcats verticalment a terra

Seqüència física: Se li recolza: 5, 6, 9, 10, 98

Cobert: 4

Talla: 32

Interpretació: elements relacionats amb un nivell de circulació i diverses estructures

Cronologia/Fase: 2

u.e. 143

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró

Seqüència física: Es recolza: 18, 32, 93

Cobert: 17

Tallat: 148

Interpretació: reompliment d'una estructura indeterminada

Cronologia/Fase: 2

u.e. 144

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell de terra de color marró clar

Seqüència física: Cobert: 3

Cobreix: 39

Rebleix: 79

Interpretació: nivell de reompliment de la fossa que hi ha per sobre de la tomba 7

Cronologia/Fase: 3

u.e. 145

Situació: sector B

Definició: negativa

Descripció: restes d'un rebaix de planta rectangular amb els extrems curts arrodonits i secció còncava

Seqüència física: Se li recolza: 105, 146

Reblert: 104

Talla: 136

Interpretació: retall de la tomba 17

Cronologia/Fase: 3

u.e. 146

Situació: sector B

Definició: restes antropològiques

Descripció: ossos dels peus d'un individu subadult

Seqüència física: Es recolza: 145

Cobert: 104

Interpretació: restes de l'esquelet de la tomba 17

Cronologia/Fase: 3

u.e. 147

Situació: sector A

Definició: estructura

Descripció: blocs de pedra de mida petita i forma irregular, disposats ordenadament

Seqüència física: Se li recolza: 38, 62

Es recolza: 37, 52

Cobert: 8

Interpretació: blocs de pedra utilitzats per omplir els buids de l'estructura de delimitació

Cronologia/Fase: 3

u.e. 148

Situació: sectors A i B

Definició: rebaix irregular

Descripció: retall vertical de límits imprecisos

Seqüència física: Talla: 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 18, 25, 36, 44, 48, 59, 64, 84, 87, 88, 103, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 122, 123, 124, 136, 138, 143, 149, 151

Interpretació: tall efectuat de manera antròpica al camí que voreja l'església i que afecta les estructures i nivells dels sectors A i B

Cronologia/Fase: -

u.e. 149

Situació: sector A

Definició: negativa

Descripció: restes d'un rebaix de planta rectangular i secció còncaua

Seqüència física: Se li recolza: 84, 87

Reblert: 88

Tallat: 148

Talla: 36

Interpretació: retall de la tomba 13

Cronologia/Fase: 3

u.e. 150

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell format per terra marró i textura compacta

Seqüència física: Es recolza: 52

Cobert: 8

Cobreix: 36, 62

Tallat: 80

Interpretació: capa de reompliment que nivella una rasa

Cronologia/Fase: 3

u.e. 151

Situació: sector A

Definició: estrat

Descripció: nivell format per terra marró i textura compacta

Seqüència física: Cobert: 9

Cobreix: 60

Rebleix: 59

Tallat: 148

Interpretació: reompliment de la tomba 10

Cronologia/Fase: 3

INVENTARI DE MATERIALS

LLISTAT D'ABREVIATURES DE LA COLUMNA «CLASSE» DE L'INVENTARI DE MATERIALS

TR: ceràmica a torn reduïda

TO: ceràmica a torn oxidada

VMN: vidrada amb manganès

VBVM: vidrada blava medieval

VBM: vidrada blava moderna

VM: vidrada monocroma

VD: vidre

ESC: escòria metàl·lica

MAE: metall coure, bronze

MB: metall bronze

MBI: metall billó

MF: metall ferro

RF: restes faunístiques

PLANIMETRIA

Plànol 1: Situació del jaciment de Sant Quintí de Taravil

Plànol 2: Planta general del jaciment de Sant Quintí de Taravil. E 1:50

Plànol 3: Planta general del jaciment de Sant Quintí de Taravil. Sector A E 1:20

En la planta apareixen la majoria d'estructures documentades al sector A, en relació de superposició, és a dir, que les estructures o tombes de les fases més noves cobreixen les més antigues. La única excepció esdevé representada per la ue 6, estrat cendrós de la Fase 4, que només ha estat parcialment representat, en benefici de la ue 98, de major interès arqueològic

Plànol 4: Planta general del jaciment de Sant Quintí de Taravil. Sector B E 1:20

En aquesta planta s'ha utilitzat el mateix sistema representatiu que en el plànol 3, amb la diferència que en aquest cas la relació de superposició no s'ha aplicat de forma genèrica, donat el major interès arqueològic d'algunes estructures subjacents, com ara les tombes 21 i 22

Plànol 5: Secció A-A' E 1:20

Plànol 6: Secció B-B' E 1:20

Plànol 7: Secció C-C' E 1:20

Plànol 8: Secció D-D' E 1:20

Plànol 9: Secció E-E' E 1:20

Plànol 10: Tipologia de les diverses tombes E 1:20

Plànol 11: Planta parcial del jaciment de Sant Quintí de Taravil. Fase 1 Anterior al segle XII E 1:50

Plànol 12: Planta parcial del jaciment de Sant Quintí de Taravil. Fase 2 Segles XII-XIII E 1:50

Plànol 13: Planta parcial del jaciment de Sant Quintí de Taravil. Fase 3 Segles XII-XIII E 1:50

Plànol 14: Planta parcial del jaciment de Sant Quintí de Taravil. Fase 3 Segles XII-XIII E 1:50

Plànol 15: Planta parcial del jaciment de Sant Quintí de Taravil. Fase 4 Segles XII-XIII E 1:50

Plànol 16: Planta parcial del jaciment de Sant Quintí de Taravil. Fase 5 Posterior al segle XIII E 1:50

Plànol 17: Planta parcial del jaciment de Sant Quintí de Taravil. Fase 6 Segles XV-XVI E 1:50

Plànol 18: Evolució cronològica del jaciment de Sant Quintí de Taravil E 1:150